
Irodalmi Szemle

2005. május

Németh Zoltán

Szent a test...

Szent a test, hatalmasan, fájdalmasan elpusztítható, üvöltve kiszakad, nem irgalmaz, hosszan, végtelenül, a semmibe elnyúló fájdalmak, a szabályos időközönként felhangzó nyögések aurája, szent, szent, szent a szétbomlás jele a testen, végigsöpör, nyomában az üvöltés, a félelem áradó mosléka, amelyet minduntalan visszanyel, napról napra, másodpercről másodpercre, tiéd a dicsőség, a fájdalomban szétszerelt alkatrészekben a rettegés szoroz elviselhetetlen testet, tiéd a dicséret, mindörökkön-örökké.

Segíts nekem...

Segíts nekem, Uram, adj erőt visszanyelnem az előbuborékozó vért, adj erőt, hogy a fájdalomküszöbön átlépve, amikor az elviselhetetlen fájdalom fémes kampói a bársonyos húsba lyukasztanak összevarrhatatlan jelet, akkor meg tudjam húzni magam abban a sebben, abban a fájdalomban, abban az egyetlen pillanatban, amely után mindig jön a következő, a következő, a következő.

Az Út

I. RÉSZ

A Kétség

Mielőtt írásra adtam a fejemet, elhatároztam, hogy mindaz, amit leírok, környezetemről szól majd, amelyet — úgy vélem — meglehetően ismerek. Mindamellett, hogy tisztában vagyok emberi gyarlóságommal, az egyház dicsőségére elvégzett munkám és hitem erőt ad, hogy azokhoz szóljak, akik a bizonyosságról szeretnének hallani.

Bemutatkozásként el kell árulnom, hogy sokak által megvetett, megátkozott és rettenetes félő ember vagyok.

Senki sem ismerheti jobban az emberi hit és tagadás töretlen erejét, a megaluvás életrealitását, a kínzások félelemgerjesztő, embert és lelket próbáló hatását, mint én. Láttam hatalmas akarateréjű embereket, akik mosolyogva tűrték a legkeményebb kínzásokat, láttam embereket megtörni és sírva alázkodni, és láttam embereket, akikben a túlélési vágy, az élethez való ragaszkodás mindenhez erőt adott. Bár néhányan néha megmenekültek, lényegében megvettem és sajnáltam őket. Minden erejükkel, képességükkel, alakoskodásukkal, hitükkel, szerveztségükkel és hétköznapi filozófiájukkal sem kerültek közelebb a társadalom, a köröttük és felettük zajló élet mozgató erőihez. Oly sok energiát pazaroltak „hitük”, „igazuk” megvédésére, s oly messze maradtak az élet igazi küldetésétől, hogy őszinte meggyőződéssel, minden megbánás nélkül küldhettem őket a másvilágra. Álomvilágban éltek, amely egyszerű istenhitükben vagy istentagadásukban merült ki, s mikor meg kellett halniuk, még azt sem értették, miért hagytam őket meghalni! Néha, a vallások során elbeszélgettem egy-két — az értelem csíráját felvillantó — maleficium vagy veneficium vádjával elém került szerencsétlennel, ám soha, ismétlem, egyetlenegyszer sem találkoztam olyan személlyel, akinek akárcsak a legcsekélyebb elképzelése lett volna arról, amiről az imént szóltam.

Mindez csak megerősítette meggyőződésem, és a világ rendjébe, cselekedeteim helyességébe és a gondviselésbe vetett hitemet.

Hitemet, amely kikezdetlen támaszomként szolgált, hogy még véletlenül se kerüljek a szomszédos „hálátlan Firenze” ostoba szolgálóinak sorsára. Dantét száműzhatték, Savonarolát felakaszthatták és elégethették, Machiavellit megkínózhatták és száműzhatték, Guiccardini vagyonát elkobozhatták, de velem ezt nem tehetik meg. Én felsőbb törvények szerint élek, amelyeket maga a Mindenható közölt velem, s amelyet álmunkban, többedmagunkkal láttunk. Maga a Szentatya biztosí-

tott róla, hogy közös álmunk kiváltságos, megkérdőjelezhetetlen és egyértelmű! A gyakorlatban ez persze a „Benedicite omnia opera domini domino”-t — minden alkotmányok az Urat áldjátok-at — jelentette.

Ezzel a bizonyossággal a hátam mögött, természetes, hogy eleinte még szinte gyerekesen szeszélyesen viselkedtem. Nem az igazság keresése — hol voltam még akkor! —, hanem igazam bizonyítása volt a fontos! Meg persze a győzelem. Úgy véltem, még a halált választók is az én győzelmemet igazolják, hiszen életképtelenségük is hitem erejét, legyőzhetetlenségét hirdeti, miután fondorlattal meggyőzni nem tudtak, erőszakkal helyemre nem kerültek, és érveléssel hitemet ki nem kezdték.

Tudomásul kellett vennem, hogy nincs ellenfelem! A kortársaim között nem akadt, aki a világi és egyházi hatalom birtokába juthatott volna akár hite, akár pénze vagy kapcsolatai révén. A visszahúzódó elméleti emberek, írók, filozófusok csak tanok, tételek kiforgatásában jeleskedhettek, és nem értették, vagy nem akarták tudomásul venni, hogy doktrínákkal a gyakorlati politikust nem győzhetik le!

Ehhez rendkívüli műveltségre és sziklaszilárd hitre van szükség, amely kiállja a mindennapi élet megpróbáltatásainak, kompromisszumainak próbáját is.

Sok-sok haldoklót kellett megnézni, míg az intelleto del sacrificio-t, az áldozati érzéket megértettem. Ama emberi tulajdonságot, hogy valami mellett mindvégig kitartson anélkül, hogy tisztában lenne vele, létezik-e valami, ami miatt érdemes meghalni.

Ez persze nem vonatkozott az eretnekek, bűbajosok, varázslók és kuruzslók, egyszóval az emberek megmérgezőinek — intoxicatrices homini — hadára, amelyekkel nap mint nap kapcsolatba kerültem.

Amikor ama bizonyos eset történt, éppen egy incantatrix — varázslónő — perét fejeztem be, és nem sokkal Jézus Krisztus földi születésének napja előtt voltunk. A pristáldus levelét megkaptam, és a szokás szerinti háromnapos magabizálási idő után tüzesvaspróbát rendeltem el, annál is inkább, mivel a vádlottat megtekintettem, és saját szememmel győződhettem meg bűnösségéről. Hosszú évek alatt megtanultam, hogy a lélek támadási felülete a szem, s elég volt egy pillantást vetnem a szemébe, hogy eldöntsem bűnösségét.

Az istenítéltre készült új vas püspök általi megáldását készítettem elő, mikor egy barát ügyét hozták elé, aki teherbe ejtett egy apácát.

Jómagam – akkor még nem értettem mi által vezérelve – egyre izgatottabban vártam az isteni jelre, amely talán választ adhat a kérdéseimre, s nem nagyon foglalkoztatott egy újabb csélcsep barát félrelépése. Mindazonáltal tudtam, mit kell tennem, mire vár a nép, amelynek állandó étvágyát nehéz volt kielégíteni. Az apát és az apáca vallomása minden kétséget kizárt, így a barátot látatlanban halálra ítéltam, az ítéletet pedig december huszonegyedikén, az ősszüllők névnapján és a halott természet megújulásának ünnepén végre is hajtották.

Az esettel többet nem törődtem.

Az ítélet milyensége már réges-rég nincs összhangban a bűnnel, sokkal in-

kább a döntéshozók pillanatnyi érdekeivel, s az egyház érdeke most a szigorú példamutatást kívánta meg. Ha túloztam is néha, az egyéni túlzás éppúgy hozzátartozik a történelem formálásához, mint a tömeg túlzásai.

Elszámolással pedig csak Istennek tartozom.

Micsoda paradox!

Miközben a nagy földi ellenfelet kerestem, magát Istent hívtam ki magam ellen!

Eleinte csak szóbeszéd formájában, majd egyre hangosabban terjedt a hír, hogy az a bizonyos barát, aki állítólag teherbe ejtett egy apácát, nő volt!

Kétségbeesett, titkos nyomozásba kezdtem, és a vallatásoknál soha nem tapasztalt „alapossággal” jártam el, míg eljutottam a két sírásóhoz, akik eltemették a halálra ítéltet. Vallomásuk egyértelművé és kétségbevonhatatlanná tette, hogy a kivégzett és eltemetett barát tulajdonképpen egy Marian nevű nő volt. Az ellene tett vallomások pedig hamisak.

Nem tudtam elhinni ezt a kegyetlen játékot. Aggodalmam, hogy maga Isten tesz próbára, egyre nőtt. Hogy nem vehettem észre! December huszonnegyedike az ortodoxok szerint Szent Eugénia napja, aki maga is barát ruhában szolgált! És én épp aznap végeztettem ki egy nőt, akit apáca teherbe ejtésével vádoltak! Talán a hitetlenség szele, mely lelkemet tépdési nem is Istentől, de magából a poklok mélyéről tör elő? Mindig is megvettem a hitetlenkedő embereket, akiknek véleményem szerint sem igazi kérdéseik, sem válaszaik nincsenek, ám a hirtelen rám törő sok kérdés elviselhetetlennek tűnt a számomra, hiszen mi lehet rosszabb és elviselhetlenebb, mint a tények súlya alatt tévedésemet belátni? Mi lehet szörnyűbb, mint elkezdni kételkedni....?

II. RÉSZ

A Bizonyosság

Nincs számomra dühítőbb, mint amikor az ostobáknak igazuk van! Egyébként is sok minden bosszant ezen a világon. Azt sem szeretem, ha újságíróként azal untatnak, hogy micsoda fantasztikus történetet kell nekem megírnom. Például ennek is a címe Bizonyosság, holott inkább a kételyről szól.

Jó ismerősöm keresett meg azzal, hogy szeretné, ha meghallgatnám. Egy sörözőben találkoztunk, és mielőtt belevágott volna, sört rendeltem. Miközben felvont szemöldökömmel biztosítottam a felől, hogy figyelek, a távozó pincérnő fenekét bámultam. A szűk szoknya alatt átütött a keményen bevágódó keskeny bugyi V vonala.

– Egy kérésem van – kezdte, és valami azt súgta nekem, hogy olyan ügyben kell majd áldozatot hoznom, ami egyáltalán nem nevezhető kellemesnek.

Miután nemcsak hitetlen, hanem lusta is vagyok, megpróbáltam húzni az időt, hogy átgondolhassam kifogásaim gazdag lehetőségeit.

– Miről van szó?

– Egy nagyon érdekes dologról van szó – fokozta.

Általában érdeklődéssel figyelem annak a méhrajnak az életét, amelyben ilyen méhek döngicsélnek, mint ez a figura, aki még mindig képes „sztorikon” lelkesedni, megkeresni engem, sőt mi több, minden bizonnyal valami elvárása is lesz. Elsősorban, valószínűleg azt fogja várni, hogy magam is lelkesedjek azért a történetért, amely ugye fantasztikus, másodsorban pedig meg kellene írnom. Nem tudja – és honnan is tudhatná –, hogy nekem már nem tud újat mondani, és végképp nem olyat, amiért lelkesedni lehet. Az én kedvenc történetem ugyanis Szent Marian legendája. Egy kolostorban megvádoltak egy barátot azzal, hogy teherbe ejtett egy apácát. Annak rendje és módja szerint ki is végezték, mikor kiderült, hogy a barát nő volt! Ennyit erről. Mi közöm lehet nekem egy olyan világhoz, amelyben azóta is így zajlik a törvénykezés?

Tehát sem az ürge (bár ő talán sejtett valamit), sem te, olvasó, nem tudhatjátok, hogy nemcsak a legendával, hanem mai változatával is találkoztam, s ez olyanira meghatározta az életemet, hogy a kételkedés lett a lételemem.

– Mi hát az az érdekes dolog? – kérdeztem előzőeken.

– Nem is tudom, hogy kezdjek hozzá...

Ez már szimpatikusabbnak tűnt.

Ha nem tudja, hogy kell elkezdni, akkor félig már nyert ügyem van, és hamarabb megegyezünk abban, hogy ne nyaggasson. De azért adtam neki még egy esélyt.

– Csak bátran.

– Szeretném, ha elmennél egy bérházba, és ott aludnál.

A mondat gyors és alattomos volt, mint egy törzsúrás. Szinte védhetetlen. Ráadásul valami sötét titokzatosság lengte körül, amely egyszerre taszított és kecsgetett. Belekóstoltam a sörbe, de nem ízlett igazán.

– Ugyan mi a francnak? – játszottam a tántoríthatatlan ólomkatonát.

– Nem mondhatom el a lényegét – mondta, mintha valami időrabló, de elkerülhetetlen problémát kellene megoldania –, mert éppen azt szeretném, ha te magad győződnél meg arról, amit mondani szeretnék.

– És ezt csak akkor értem meg, ha abban a bizonyos házban alszom – tettem hozzá.

– Így van! – csillant fel a szeme.

– Tehát meg kell tennem, hogy ezt a beszélgetést folytathassuk – egészítettem ki.

Buzgón bólogatott, ami minden kétséget kizáróan azt jelentette, hogy komolyan gondolja, amit mond.

A szoba nem volt olcsó. Az étteremben vacsoráztam, majd az estét a szobában töltöttem.

Reggel hajszálpontosan emlékeztem az álomra, és nyomasztó érzéssel mentem a találkozóra.

– Ha előre megmondom, mit fogsz álmodni, nem hitted volna el – fogadott.

Még mindig kételkedtem.

- Te tudod, mit álmodtam?
- Igen. Remélem, igen – tette hozzá. – Ha akarod, elmesélem.
- Vágjunk bele.
- Álmodban egy férfi és egy nő volt a szobában. Igaz?
- Igen.
- Beszélgettek, enyelegtek, iszogattak, majd egymást fényképezték. Igaz?
- Igen, de ne kérdezd mindig, hogy igaz-e!
- Aztán szeretkeztek.

Megállt, és ez rosszabb volt, mintha megkérdezte volna, igaz-e.

- Végül a nő leszúrta a férfit!

Halkan felnyögtem. Nem találtam szavakat. Ez képtelenség!

– Ugye hihetetlen!? – lelkesedett. Kezeivel izgatottan gesztikulált, amitől úgy nézett ki, mint aki nekem szorít, mégis olyan érzésem lett, hogy legyőztek.

- Veled is megtörtént? – kérdeztem gyámoltalanul. Hideg cinizmusom elhagyott.
- Igen – felelte. – Ugyanez.
- Várjunk, várjunk! – hadonásztam.

„Tudtam”, hogy van magyarázat, még ha én nem is ismerem. Mindenben kétkedni kell! Elsősorban megtörtént-e, ami megtörtént? Megtörténhet-e, hogy – egyelőre ismeretlen hatás által – különböző emberek ugyanazt álmodják? Mi lehet az a hatás? Bizonyítható-e? Cáfolható-e? Előjöttek az álombeli nő meztelen testének tisztán látható részletei, szétdobált ruhái, sőt még a tévében sugárzott műsor képei is. Mindez tagadhatatlan.

Bár, amíg lehetett, elutasítottam a mételyezett korszellem kiszolgálását cinizmusomban, kompromisszumkészségemben és a világ bűnei iránti megbocsátásomban mégiscsak a kor gyermeke maradtam. Hitelenségemet is a kényszerűség diktálta. Miután azonban sok dolgot sem bizonyítani, sem cáfolni nem tudtam, csendes beletörődéssel és distanciával szemléltem a világ dolgait. Passzív hitelenségemmel azonban – amely néha ebben a tapintatos távolmaradásban nyilvánult meg – ebben az esetben semmire sem mentem. A megálmodott álom magyarázatot kívánt, mi több, háborogva követelte, hogy foglalokozzam vele!

Az álombeli férfi elégedetten fordult a hátára, és érdekes módon, abban a pillanatban mintha én lettem volna az a férfi, aki ott fekszik, és ugyanazt álmodja, amit én, és megérezve a bajt, kinyitotta a szemét, csak hogy már késő volt... a nő előkapta a kést és szíven szúrta. A csodálkozás, ami a férfi szeméből áradt, később elégedett, megbocsátó mosollyal merevedett az arcára. A nő számára ez elviselhetetlennek tűnt és lebiggyesztett alsó ajakkal a bugyiját dobta az arcára, amely csak a füléből kiálló őszülő szőrszálakat hagyta szabadon.

Értelenségembe ugyanakkor sértett bosszúság is vegyült, hiszen azt kellett tapasztalnom, hogy álmom valaki más számára is nyitott!

Becsapottnak éreztem magam. Úgy éreztem, kellő élettechnikával rendelkezem ahhoz, hogy kettős tudatot építsek ki, amely segítségével csendesen meghúzó-

hatok a dilettáns hatalom szeszélyei elől. A politikailag gyenge korszakok emberének kettős tudata kompromisszumokat köt, ugyanakkor nem adja fel lényegiségét, belső tartását, és főleg józan ítélőképességét! A kettős tudattal szemben a hatalom teljességgel tehetetlen, hiszen mindig a neki tetszőt mutatom, ugyanakkor igazi éneket állandóan képezem.

Az új közeg azonban megzavart. Kiszolgáltatottnak, felkészületlennek tűntem önmagam előtt, hiszen mi lehet rosszabb, mint ha az embert egy álomszerű dolog fosztja meg a kétely fölényes biztonságától...?

ÉLETRAJZ

– Szeretném, ha ezt te írnád meg – mondta a hetvenéves nők tántoríthatatlan és kivédhetetlenül kedves hangján.

Fülöp pedig tudta, mit jelent ez.

A „szeretném”, azt jelenti, ragaszkodni fog a kéréséhez, mindaddig, míg meg nem győzi őt vagy meg nem töri az ellenállását. A kimondatlan és pontosan meg nem fogalmazott „ezt”, pedig a feladat bizalmas, senki másra át nem ruházható jellegét határozta meg.

Körülnézett a szobában, melynek bútorait gyermekkorától ismerte. A falon egy (nem tudta miért, de magában meg volt győződve róla, hogy egy középkori és galíciai) város piactere volt látható, nyomasztó, kissé fakult színekkel megfestve, egy olyan vásznon, amellyel akár egy ebédlőasztalt is be lehetett volna borítani. Alatta egy régi, vörös villanykályha szolgált mindenféle újságnak, tankönyvnek, gyümölcsöstálnak és varrókészletnek. Azelőtt vizet párologtatott rajta, mióta bevezették a gázt, már nem kapcsolták be. A „piactér” mellett, Chagall vörös kakasa emelte égnek a fejét. Körbe-körbe könyvek sorakoztak a plafonig érő polcokon. Az egyik „könyvhíjas” résben Havel fotója díszelgett, Magda néni rendkívüli tiszteletének jeleként. A rettenetesen nyikorgó műbőr ülőgarnitúra – két fotel és egy „három heverő” – egy kis körasztalt ölelt körül, ők ketten pedig a két fotelből tárgyaltak a kis asztal felett.

– Szerinted nem érdemli meg, hogy valaki lejegyezze mi mindent tett? – kérdezte, és ezzel a kérdéssel is ugyanaz volt a helyzet, mint minden, általa feltett szónoki kérdéssel. Nem tűrt ellentmondást, és nem várt választ. Szinte magában hordozta az érveket is. Hiszen ki merne ellentmondani egy ilyesképpen megfogalmazott kérdésnek, mikor tudatában „kell” lennie annak, hogy ezek után csak a kétségbevonhatatlan érdemek felsorolása következik?

– Tévedés – felelte óvatosan, igyekezve, hogy a hangja lehetőleg semleges és érzelemmentes maradjon, és elejét vegye az esetleges feszültségnek. – Nem az ő érdemeinek kétségbevonásáról van szó – tette hozzá Fülöp.

Hideg és számító pillantás volt a válasz.

– Itt az én képességeimről van szó. – Kis időt adott neki, hogy megeméssze a hallottakat, ugyanakkor vigyázott, hogy a hangsúly kellőképpen összhangban le-

gyen a testtartásával. – Egyszerűen keveset tudok mindarról, ami vele történt, ráadásul én nem vagyok író... nem tartom magam alkalmasnak, hogy egy *ekkora* munkát elvégezzek. – Az ördögbe! Annyira vigyázott az ekkora hangsúlyozására, hogy a mondatot szerencsétlenül fejezte be! Elvégezzek! Ugyan már! Miért pont ezt a kifejezést használta?

Mikor engedett Magda néni kérésének, hogy hetente egyszer német, egyszer pedig angol nyelvről járjon hozzá, még nem is sejtette, hogy egyszer eljutnak ehhez a kéréshez. A helyzetet csak bonyolította, hogy míg számára a viszony Magda néniel és a már meghalt férjével érthető és világos volt, addig a kívülállónak nehezen tudta volna megmagyarázni.

Talán azért, mert sohasem került rá sor. Mindenki a maga módján értelmezte és vette tudomásul.

Fülöp nagyanyja, elvált, magányosan élő nőként, egy jól menő vendéglőt vezetett, melyben szakácsnőként is megállta a helyét, míg Magda néniék meg nem hívták magukhoz afféle mindenestül. Főzött, takarított, rendbe tartotta a jószágot és kertet. „Cserébe” szinte családtagnak számított. Ő és a családja. Fülöp már ebbe a családba született, és amióta az eszébe tudta, nagyapjának szólította az Öreget. Eltartott egy ideig, rájött, hogy a „nagyapa” az nem „igazi” nagyapa, és a nagymama az nem a nagyapa felesége. Az „igazi” nagyapját sohasem látta, nem is ismerte.

Magda néniék zsidók voltak, de sohasem ejtették ki ezt a szót. Még jót sem mondhatott a zsidókról, mert Magda néni finoman az értésére adta, hogy e szó, tabu. Ezt olyannyira betartotta, hogy egyszer gyermekkorában, mikor a Tiszához mentek fürödni és az egyik kereszteződésben feltűnt a keresztre feszített Jézus, fellette a felirattal: INRI, a kérdésére, hogy ez mit jelent, nem volt hajlandó válaszolni. Csak a hökkent arckifejezés, a gyanús csend, majd a tagadó válasz árulkodott arról, hogy Fülöpke valamibe „beletenyert”.

(Jóval később, másodéves katonaiéjében, egy nyugat-csehországi laktanyában, érdekesen köszönt vissza ez a jelenet. Szabadidejében nyelveket tanult. Beosztotta az idejét, és hol az angolt, hol a németet, hol pedig a latint nyúzta. Néha meg Arany Toldiját olvassagatta, mint a levegőért kapkodó fuldokló, mert annyira hiányzott neki a magyar. Egyik altiszt társa – prágai csöves – egyszer rajtakapta és elcsodálkozott.

– Szóval te latinul tanulsz... – látszott, hogy vívódik, és nem tudja eldönteni, hogy ugratásról vagy valami másról van-e szó.

– Akkor hiszem el... – elhúzta a szót, valami próbán törte a fejét, miközben Fülöpnek teljesen mindegy volt, hogy elhisz-e neki bármit is –, akkor hiszem el, ha megmondod, mit jelent az, hogy INRI! – Valószínűleg ezt az egyetlen latin vonatkozású kifejezést ismerte.

Fülöp leírta, és megmagyarázta a kifejezést.

Társa – prágai csöves – tátott szájjal bámult rá és azt mondta: Elhiszem, hogy tudsz latinul.

(Pedig még nem tudott.)

Szóval nem lehetett a zsidó szót használni, de nekik köszönhető olvasmányélményei nagy részét. Sohasem kényszerítették, inkább a sors kezét látta a dolgok alakulásában. Akkoriban fel sem foghatta, mi lehet a tétje ennek a folyamatnak, és éppen ezért nem érdekelte, hogy az író, akitől olvas, zsidó-e vagy sem. Lehetett az Avigdor Hameiri – A nagy örület – vagy bárki más.

Schwarz-Bart „Igazak ivadéka” pedig egy életre belemarta magát a lelkébe. Rokonának érezte Ernie Lévyt (mint ahogyan később, az Oroszlánkölyök Noahát is) és szeretett volna egyike lenni a „harminchatoknak”. Igazi, „tudatos” lamed vov szeretett volna lenni, aki magán viseli a világ bűneit. Ezekért a bűnökért, a bűnök feloldásáért szeretett volna zsidó lenni.

Mára azonban világossá vált számára, hogy ez lehetetlen.

Miként írhatja hát meg egy zsidó életrajzát?

Mert Magda néni ezt kérte tőle. Írja meg meghalt férje életrajzát.

Egyébként sem illett a képbe a kérés.

Egész életükben visszafogottak voltak, sohasem hivalkodtak. Egyébként is olyan szertartásosak voltak. Feszés udvariassággal beszéltek az idegennel – lehet, hogy egymás között is? –, és még egy teára való meghívás is másként hangzott Magda néni szájából. Most pedig azt kéri, írja meg a férje életrajzát!

Nem, nem! Egy ilyen kérés semmiképp sem jellemző rá. Inkább a csendes tapintat, a visszafogottság, a háttérben maradás.

Mit akarhatott hát akkor, amikor egyik angol óra végén felvetette, hogy meg kellene írni „Apóka” – ő így szólította a férjét – életrajzát, és egyúttal leszögezte: Szeretném, ha ezt te írnád meg.

– Én elmondok neked mindent, amit tudnod kell – tette hozzá később.

Fülöp mégis habozott.

Ismerte, persze hogy ismerte a „nagyapját”. Tudta róla, hogy körzeti orvosként dolgozott, hogy ő kezdeményezte és ő „járta ki” a városuk kórházát, később ennek igazgatója is lett, és természetesen azt is tudta, hogy az öreg öngyilkosságot követett el. Fülöp húga talált rá.

Azt is tudta, hogy az öreg húszezer koronát hagyott a nagyanyjára, szolgálatiért, amit Magda néni megtagadott kifizetni, mondván, majd, ha ő is meghal... Időközben meghalt a nagyanyja is, így legalább Fülöp anyja reménykedett, hogy talán-talán, mint örökösnek majd csak odaadja a jogos juszt, de nem...

„...én elmondok neked mindent, amit tudnod kell...” Vajon elmondja-e azt is, miként csábította el az öreget az első feleségétől? Milyen volt a házasságuk? Miként élte át az öreg Auschwitzot? Vajon közelebb kerülhet-e egy titokhoz, miközben újabbak kerülnek a felszínre? Nem, nem valószínű.

Auschwitz. Hátborzongatóan élte meg a felismerést, hogy az öreg megjárta a táborot. Diákkorában ellátogatott Lengyelországba, és a Wawel után persze Auschwitz sem maradhatott ki. Hazatérte után az öregék – mint mindig – lelkiismerete-

sen meghallgatták úti beszámolóját. Az öreg ajkai körül boldog, elégedett, és talán fásult mosoly lengedezett, mikor Fülöp újra végigvezette a már megjárt úton... Egy-egy közbevetése árulta el, hogy járt ott, ám Fülöp kérdéseire nem válaszolt, Magda néni pedig tapintatosan lezárta a témát.

Ő, Fülöp, egyébként más képeket is őrzött magában a nagyapjának nevezett öregúrról. Hozzá menekült, amikor gyermekkorában beszakadt alatta a jég, és csuromvizesen félt hazamenni. Az öregnek köszönhette első tudományos olvasmányait a világ keletkezéséről, nála ismerhette meg a középkori és újkori festőket, és ő élvezettel adta át magát a – számára egyébként elérhetetlenül drága és megvásárolhatatlan könyvekből szerzett – tudás elsajátításának. De volt olyan könyv is, amit az öreg személyesen ajándékozott neki. Mint például Dr. Limbacher Rezső Rózsák című munkája. Akkor árulta el, hogy ő maga is kertésznek tanult. Fülöp valami megmagyarázhatatlan tapintatból nem kérdezte meg, miként lett belőle mégis orvos, gyermeki lelke többre értékelte a vallomást, amelyben nemcsak őszinteséget vélt felfedezni – bár mindez nem fogalmazódhatott meg ennyire pontosan benne –, hanem egyfajta emberiséget is, amely arról árulkodott, hogy ez az ember nem felejtette el, honnan jött.

Hogy mit kezd majd a könyvvel és mindazzal, amit tartalmazott, akkor még nem tudhatta, csak abban volt bizonyos, hogy a pozsonyi rosárium alapítójának munkája valami üzenet, amelyet időben meg fog fejteni, és az élet mutatja meg, szüksége lesz-e rá vagy sem.

Akkor, a felkérés napján, abban egyeztek meg, hogy még gondolkodik a dologon, bár Magda néni szipogásával és hűvös búcsúzkodásával, egyértelműen a tudára adta, hogy neheztel.

Aztán megint utaztak.

Férje halála után néha egy-egy hosszabb útra merészkedett, ami korára való tekintettel nagy bátorságra vallott. Megjárta Amerikát, Ausztráliát, Izraelt, és többször is Londont, ahol építész bátyját látogatta meg.

Rendszeresen Pestről indult, ilyenkor Fülöp már egy nappal az indulás előtt felvitte kocsival valamelyik ismerősehez, majd miután megérkezett, megint felutazott, hogy hazavigye.

Nem sokkal az „életrajzötlet” után Magda néni bejelentette, hogy Londonba utazik. Fülöp örült a lehetőségnek, mert ilyenkor legalább egy kicsit szétnézett Pesten. Meglepte, mekkora csomagokkal indult útnak Magda néni, és kicsit aggályoskodott is, hogy nem lesz-e zűr a határon, de minden rendben zajlott. Kétszer szoktak megállni, egyszer Miskolc után, egyszer pedig a gyöngyösi sztrádamegállónál, és ezen most sem változtattak. Pesten, az ismerősöknél nem sokáig időzött, felhordta a bőröndöket, és sietett a könyvesboltokba szétnézni. Bosszús lett, mert Musil könyvét, amelyet oly régen keresett, nem tudta megvenni, mert nem maradt három-ezer-háromszáz forintja.

Már sötétedett, mikor hazaindult. Kicsit meghajtotta a kis Škodát, mert szeretett gyorsan hajtani. A sztrádáról leérve azonban valami kopogást hallott. Megállt,

és a szembejövő kocsik fényeinél nézte, mi történt. A bal első kerék meglazult! Az anyák nem tartottak, sőt, az egyik tartócsavar le is tört. És a hátsó is! Valaki meglazította a csavarokat. Vagy még otthon, vagy Pesten! Behúzta a maradék anyákat, és csak lassú hatvanas-nyolcvanas tempóban hajtott tovább.

Két hét múlva, mikor Magda néni visszatért, és elmesélte neki a történeteket, legnagyobb meglepetésére nem történt semmi. Magda néni ugyan elmondta, hogy megkérte Rétit, egy (zsidó) ismerőst, ellenőrizze a kocsit, de semmivel sem jelezte, hogy ez a felületesség kihozta volna a sodrából.

Tovább folytak a nyelvleckék, hol németül, hol pedig angolul. Fülöp elfogadta a segítséget, pedig már nem szorult rá. Eljutott arra a szintre, hogy egyedül is tanulhatott volna, de megszokta ezeket a találkozókat, amelyeken azért nemcsak a tanulásról volt szó, hanem a családról és persze a politikáról is. Magda néni szenvedélyesen figyelemmel kísérte a politikai eseményeket, s – ezt Fülöp akkor még nehezen magyarázta – régi balos múltja ellenére is a változásokért izgult.

A szertartásos teaívás és az apró kérések, amelyekkel néha meglepte Fülöpöt, hozzátartoztak ahhoz a múlthoz, amikor még nagyapjaként szerette az öreget, és családtagként érezte magát ebben a házban.

Az életrajz kérdéséhez csak egyszer tért vissza, mikor egy sárga borítékot adott Fülöpnek azzal a kéréssel, hogy egyelőre ne nyissa ki.

Megleپően rövid idő után Magda néni bejelentette, hogy ismét utazik. Lázás készülődéssel teltek a napok, többször visszaigazoltatta Fülöppel, hogy szabaddá tudja-e tenni magát az utazás napjára, és órák alatt is egyre szórakozottabbnak, szét-szórtabbnak tűnt.

Hosszú évekig nem volt hajlandó beszélni férje öngyilkosságáról, most megengedett egy-egy megjegyzést. Bánkódott, hogy Fülöp akkor, rögtön a haláleset után nem fogadta el Apóka egy szép, drága anyagból készült öltönyét. Különböző holmikát kínált akkor a férje ruhatárából, szabassa át a saját méretére, de Fülöp valami megmagyarázhatatlan szégyenérzetből – talán, mert még a hasonlítás tényét sem akarta elfogadni egy ilyen nagy emberrel, talán, mert már akkor is világos volt, hogy ő egy örök balek – határozottan visszautasított minden „ajándékot”.

De nemcsak az emlékezés, sok más apró jel is arról árulkodott, hogy valami miatt izgul. Felutaztak Apóka sírjához is, s Fülöp akkor vette észre, hogy az Öreg doboza mellett nincs üres hely, ahova majd Magda néni urnáját teszik. Pedig mindig azt hajtotta, hogy mellette akar majd pihenni... – gondolta, s a titok egyre sűrűsödött.

Megpróbált nyomozni is, pontosabban kérdezősködni, hogy legyen valami más forrása is az életrajzhoz, mint amit Magda néni mond majd, de egy kisvárosban ilyesmit nem lehet feltűnés nélkül megtenni.

Az idősebb zsidók, Spiegelék, Róthék elköltöztek a nagyvárosba, mintha a nagyvárosi élet jobb „rejtőzködési” lehetőséget biztosítana nekik. Akik itt maradtak, esetleg tudnak valamit, de kérdés, elmondják-e? Hiszen ő nem zsidó, még ha a város szemében családtagnak is számított. A Magda néniékkal való kapcsolat csak ar-

ra volt jó, hogy sem a zsidók, sem a nem zsidók nem fogadták el, és nem nyíltak meg előtte erre a témára. Gyakorlatilag mindenkitől elszakadt, légüres térbe került. A nyomozást tehát hamar befejezte. Nem maradt más, mint a logika...

Az utazás sok mindenben olyan volt, mint a legutolsó. Ismét hatalmas bőröndök, kétszeri megállás, és szerencsés megérkezés, ám a pesti, belvárosi lakásban a szertartásos teavívás mellett, Fülöp érezte azt a hatalmas felszabadultságot, ami Magda néniéből áradt. Az érzés, hogy megérkezett. Olyan volt ez, mintha valaki el akarna titkolni afeletti örömét, hogy hazaérkezett. Nagyon nehéz. Magda néni mégis megpróbálta, bár Fülöpöt nem tudta becsapni. Vajon miért teszi? Csak nem akar kint maradni, ötlött Fülöp agyába a gyanú. Képes lenne így, titokban, egyetlen őszinte búcsúszó nélkül elmenni?

Hazafelé menet azonban nem tudott szabadulni a gondolattól, hogy Magda néni kinn akar maradni!

Nem értette, mire jó ez a titkolózás.

Az Öreg az más volt.

Neki meg, a lelke mélyén, sohasem bocsátotta meg azt az őszinteséget, amellyel szétrombolta, lehetetlenné tette abbéli vágyát, hogy egy igaz embert találjon. Egy példaképet.

De nem. Az öreg elvette tőle ezt a lehetőséget, amikor egy bizalmas beszélgetésük végén bevallotta: „Nem tudom, hogy adott helyzetben mit tennék. Megtenném-e azt, amit meg kell tennem...”

Fülöp, hálás volt ezért a végtelen, felfoghatatlan őszinteségért, és bosszús, mint a gyerek, akinek elvették a játékát. Mi az ördögért vallotta ezt be? „Hiszen a szememben hős lehetett volna, de nem, ő nem akar nekem imponálni!”

Egy hét múlva, korán reggel jött a hír, Magda néni Londonban meghalt! Réti hívta fel – akivel Magda néni még mindig tartotta a kapcsolatot –, adja le nekik az autót, mert ők intézik a hagyatéki ügyeket. Fülöp, megrendülve a hírtől, bódultan öltözött fel – még fél hét sem volt –, és levitte a kulcsokat. A szobában már lázas hangulat uralkodott, a könyvek egy része összecsomagolva hevert a sarokban, Havel eltűnt a polcra, és a szoba lelkét megölték. Egy pillanat alatt eltűnt a múlt, a rokonság, az őszinteség, a törődés, csak intézkedők maradtak, akiknek a kulcsok kellenek. Fülöp egy pillanatra sajnálta, hogy nem tartotta meg a tankolásra szánt pénzt és óvatosságból, már előre teletankolta a tartályt, de aztán elhessentette a gondolatot. Méltatlannak érezte a helyzethez és önmagához. Kifelé menet, megszagolta a tuja-árnyékában nyújtózkodó rózsákat. Magda néni gondjukat viselte, de Fülöp meg volt róla győződve, hogy ő sokkal többet tudott a rózsákról az öregtől, mint Magda néni. A szemben lévő kis családi házból előjött egy öreg néni. Aranka néni egy ideig – miután Fülöp nagyanyja meghalt, és nem akadt, aki „körülgrálja” Magda nénit – ügyeletesként tevékenykedett Magda néni körül, de miután kiderült, hogy Magda néni halála után nem hajlandó ráíratni a házat, felmondott. Fülöp akkor a lelke mélyén elítélte Aranka nénit és hiénának nevezte, aki „kiméri” a szeretetet, de

idővel megbékélt, hiszen ha lamed vov nem is lehet, de egyfajta megbékélés és megbocsátás kialakult benne az emberek bűnei iránt. Az emberek megfigyelésével saját korlátait vélte felfedezni.

– Odaadta az autó kulcsát, Fülöpke? – kérdezte csendesen.

– Oda – felelte.

– Nem jól tette, Fülöpke – mondta a törekeny kis asszony –, meg kellett volna nézni a végrendeletet, és csak akkor odaadni. Meglátja, a ház is az ügyvédé lesz...mondta még csendesen, és visszatyogott a házba.

Előtte még huncutul rámosolygott, és ebben a mosolyban benne volt a Fülöp élete mellett párhuzamosan húzódó, titkos, érthetetlen „zsidó” világ egyik titka...

Hirtelen nem az öreg életrajzírójának, hanem egy másik történet bárgyú tárgyának érezte magát.

Hazaérve kinyitotta a régebben Magda nénitől kapott borítékot. Egy kétrét hajtott papírlapban „nagyapa” fényképét találta. Úgy érezte, újabb üzenetet kapott, amelyet meg kell fejtenie. Az meg sem fordult a fejében, hogy Magda néni esetleg az ígéretére figyelmeztetné. Nem. Meg volt róla győződve, hogy az életrajzkiadás csak figyelemelterelésként szolgált. Valami titok kísérte végig mindkettőjük életét, amelyet képtelenségnek tartott megfejteni, sőt még csak a titkok ismerőit – akik segíthettek volna neki –, sem lehetett felfedezni!

Honnan fogja megtudni, miért lett öngyilkos az öreg? Miért szökött ki Magda néni? Miért akarja elhitetni vele, hogy meghalt, mikor ő meg van róla győződve, hogy él?

Nem tudta.

Csak azt tudta, hogy a nagyanyja, az igazi nagyanyja pénze odaveszett, és arról is meg volt győződve, hogy Magda néni él! Nem tudta megmagyarázni, nem tudta bizonyítani, pusztán egy érzésről volt szó, de kitörölhetetlen, és túl erős érzésről.

Elővette Magda néni hajtási engedélyét – ezt nem kérte és nem kereste senki –, beletette a borítékba, Apóka mellé – legalább itt legyenek egymás mellett –, a borítékot pedig elzárta a fiókjába.

Minden jót, Magda néni! Tessék boldog lenni...

Török Elemér versei

Gyermekkor, te csillag-messzeség

(A 75 éves Csoóri Sándornak)

Üríték tele poharat...

Tavaszi kedvem:
lombosodj,
arcom, te mindig
mosolyogj.

Aranygitárom
pengetem,
búsulás benne
ne legyen.

Mormolom halkan
magamnak,
akik vetnek: ők
aratnak.

Biztatom újra
magamat,
s üríték tele
poharat

arra, hogy mindig
van remény,
ha nem lenne: én
zengeném...

Nem riogatja már...

(*Hajdók Géza barátomnak*)

Alkonyat utáni
zizzenő zörejek,
nesztelen léptekkel
már az est közeleg.

Ezüstlő ködfátyol
terül a Ticére,
felhangzik az első
tücsök cirregése.

Az ég harmatkönnye
csillan a fűszálon,
éhes bagoly várja,
hogy az est leszálljon.

A Fiastyúk se rest,
az éj érkezéig
maga köré gyűjti
a csillag-csibéit.

Néha beleharsan
az alvó pusztába
egy-egy öreg bagoly,
rekedt huhogása.

Égi toronyóra
az éjfél kongatja,
a Göncölszekér épp
most ér a Tejútra.

Nem riogatja már
semmi se a csendet:
tücsök s a bagoly is,
álomba szendergett...

2004.

I

Vállamon hetvenöt évem súlya,
itt vagyok veled, szülőföld, újra.
Hogy itt éltem a gyermekéveket,
múló dalt arról, tücsök cirregett.
Ó, gyermekkor, te csillag-messzeség,
hová lett, hová, a sok szép emlék,
ami a deres őszömig kísért?
Jó lenne egyszer, visszahozni még...

2

Mint úrbéli csillagok fénylenek
a Latorcán úszó falevelek,
ökörnyál leng a ringó nádbugán,
daru krúgat égi vándorútján...
Ködbe fúló táj, dértől fehérlik,
felette az ég, hidegtől kéklík,
a tücsök itt már nem muzsikálgat,
surrannak felém homályló árnyak...

3

Lehullt nyaram utolsó levele,
zizegését szél viszi messzire,
ördögszekeret görget a pusztán,
ott, ahol hány szép, nyári délután
fürdettem arcom gyermekként régen
a délibáb hullámzó vizében...
Nekem itt minden már csak álomkép,
talán az is, hogy: itt ballagok még...

2005.

Mi mást mondhatnék..

Mit bánom én, mit
suttognak rólam,
hibáim kicsinyek vagy nagyok?...
Sokszor tévedtem?
Jártak így sokan...
Én is: esendő ember vagyok...

Hogy megszülettem?
Nem én akartam...
De ha ez velem is megesett,
mi mást mondhatnék
újra magamnak?
Sorsa ellen, senki nem tehet...

2005.

Dúdoló

A tó vizén
aranyló nap
ringatózik
mint a csónak

Ahogy néztem
úgy éreztem
mintha velem
ringna csendben

Ha én lennék
a csónak tán
a napot majd
én ringatnám

Csónak éjjel
a hold lenne
megpihennék
ringva benne...

2005.

Maradj, madár!...

Csupa jég és fagyos itt minden,
fényes madár, menekülsz innen?

Ázsiás arcú, különös táj,
ő is rügybontó tavaszra vár.

Napveretű ég nem ragyog rá,
hányan maradunk hűek hozzá?...

Néhány ezren, vagy talán többen?...
Maradj, madár, még el ne röppenj!

Várj szárnyas szép reménnyel csönd-
ben,
a te hazád is: szülőföldem...

S a tavaszt, ha majd virág nyílik:
új dallal köszöntsd, ahogy illik...

József Attila

Szived fekete gyásza végül
temető-csendben kifehérrül

Neked már a „nagyon fáj” se fáj
mindenséggel koronás király

1983.

(*A Jegenyefák c. kötetben
jelent meg 1984-ben.*)

Mács József

Trianon harangjai

– regényrészlet –

Dési Barnát bántotta, hogy nem beszélgetett el négyszemközt Mezei János-
sal. Minden a megszokott rend szerint haladt tovább, a parókia változatlanul forgal-
mas volt a hét minden napján, jöttek a gyermekek a lelkeszi hivatalba, és hol Kör-
tés Szilveszter, hol Dési Barna keze alatt tanultak, és a hatóság nem vett észre sem-
mit. És jöttek a parókiára a vallásos estéket kedvelő gyülekezeti tagok, sőt a Han-
gyából kitett Mányoki Dezső is, aki azt szorgalmazta Dési Barnánál és Körtés Szil-
veszternél, hogy alakítsák meg újra az egyházi kórust a jó torkú asszonyokból és fér-
fiakból.

– Meg kell ezt gondolni, Mányoki uram, mielőtt cselekednénk! – figyelmez-
tette Dési Barna. – Mit szólnának hozzá azok, akik megtagadták a nemzetiségüket?

– Mit szólnának? Ha ők is kedvet kapnak az éneklésre, énekeljenek szlová-
kul. Válasszák meg Lendhegyi Jánost karnagynak! Ha meg közénk állnak, énekel-
jenek velünk magyarul!

– Hát ez az! Ez itt a kérdés, énekelhet-e a kórus magyarul?

– Az éneklést nem tiltják, csak a beszédet! – hajtotta a magáét Mányoki De-
zső, aki okosabbnak tüntette fel magát Lendhegyi Jánosnál is.

Dési Barnához már az első köztársaság második felétől baráti viszony fűzte
a menesztett üzletvezetőt. Akkor kezdődött szorosabb barátságuk, amikor megala-
kult Jámборon a NUPOD fogyasztási szövetkezet, s ő volt az üzletvezetője, a pap
meg az elnöke. Folytatódott a magyar világban is, amikor a Hangya szövetkezetet
együtt vezették. Ha az első köztársaságban és a magyar világban a szövetkezet ü-
gyes-bajos dolgaiban eljárak, együtt utaztak Pozsonyba, Prágába, később Buda-
pestre. A közös gondok intézése összekötötte a sorsukat. Nyelvi nehézségük nem
volt, mert Dési Barna elég jól megtanult szlovákul. Meg aztán mindketten állíthat-
ják, hogy az első köztársaságban minden kétnyelvű volt, leirat és felirat, még
Masaryk köztársasági elnöknek is lehetett magyarul írni, nem sértődött meg, normá-
lis ember volt. Beneš a nyomába sem léphet. Pozsonytól Királyhelmeig futótűzként
terjedt el a hír, hogy amikor Csehszlovákiát is sújtotta a nagy gazdasági válság,
Masaryk Losoncra látogatott, ahol a vasútállomás előtti téren a megkeseredett mun-
kanélküliek óriási transzparenszel fogadták:

„Elnök úr, Ön egy halott városba érkezett!”

Masaryk nagy meglepetésre magyarul köszöntötte a fogadására összegyűlt
embereket, és nem esett le a korona a fejéről és nem ingott meg elnöki széke a ma-
gyar szótól. De a bírácoknak, ügyészeknek, csendőröknek és hivatalnokoknak sem

csorbult a tekintélyük, ha magyarul beszéltek az ügyfeleikkel. Most meg a torkába akarják verni a kést annak, aki magyar szót mer kiejteni! Beneš nemzetállamot épít, a csehek és a szlovákok államát, s akik nem követik őt a nemzetiségük feladásával, azok pusztuljanak.

Dési Barna bal lábbal kelt, egész nap komor maradt az arca, szeretett volna odaállni ő is a kapuja mögé, szemtől szembe Faragó Andrással, aki reggeltől sötétedésig olyan mereven áll a kapuja mögött, mintha nem is ember, hanem kapufélfá lenne. Nem változott rajta semmi, csak a ruhája, az is csak az évszakok szerint. Télen meleg, nyáron lenge, szellős ruhába öltöztette a felesége. Az egész embernek csak a szeme mozgott, addig kísérte a tekintetével az úton járókat, a szomszédoló asszonyokat, amíg követni tudta őket. Közben-közben motyogott valamit, amit talán ő maga sem értett. Akit viszont gátlástalanul szidott, az a postás volt. Mert azt hitte róla, hogy nemcsak kézbesíti neki az adóhátralék befizetésére figyelmeztető levelet, de ő maga fogalmazza azokat. Feltételezése szerint a végrehajtót is ő szabadította rá, de örömét nem lelte benne. Semmit nem talált a házában, amit lefoglalhatott volna. Szegény kézbesítő, alighogy kidugta fejét a postahivatal ajtaján, máris Faragó András szitkainak áradata zúdult rá, melyek közül a legsúlyosabb úgy hangzott:

– Dögölnél már meg, hogy soha ne látnálak!

Dési Barna persze csak gondolta, hogy kiáll ő is a kapuba, szemben a szomszédjával. Az ötlettel csak az ingerültségét próbálta levezetni, melyet a teendők sokasága váltott ki belőle. Telnek-múlnak a napok, hetek, már közel a karácsony, de még ő maga sem döntött végleg, kinek harangozzanak, kiért, kikért szóljon Jámboron a harang? Abban már biztos volt, hogy ha Mezei Jánosékat áttelepítik Magyarországra, nekik harangozzat, mert attól a nagyon szomorú naptól kezdve mintha meg is haltak volna. Ugyanez vonatkozik a deportáltakra is. Összeszedték, elhurcolták őket csehországi kényszermunkára, mintha rabok lettek volna, számukra tehát ők is meghaltak, legalábbis addig, amíg vissza nem térhetnek vagy haza nem szöknek. Értük is szólniuk kell a jámbori harangoknak!

Ezen a reggelen azonban, amikor bal lábbal kelt fel, elfelejtett szólni Dolmányos Bélának, hogy fussa be a falut, hívja össze a presbitereket egy kis együttgondolkodásra, hogy a déli harangszón, a vasárnapon és még nagyobb ünnepeken kívül, a temetések is beleértve, még kiknek harangoztasson? Olyan türelmetlen volt, hogy maga szaladt el a harangozóhoz. S míg szaporázta a lépést, alig győzte fogadni az emberek köszönését, s alig győzte ismételni a válaszokat:

– Csak ide, a közelbe, Dolmányosékhoz!

– Meghalt valaki, csendíteni kell?

– Nem, dehogy.

– Csehországban történt nagy baj a véreinkkel?

– Ugyan!

– Újra körülzárják a falunkat, és jönnek a teherautók?

– Ne ijesztgessük magunkat!

– És mi lesz az iskolánkkal? Terményraktárt csinálnak belőle? Meddig büntetnek még bennünket? És mikor ér véget a háborús bűnösségünk?

– Mindennek eljön az ideje. Istenben kell bízunk!

Dési Barna útja alig volt több százötven méternél Dolmányoséig, de annyi kérdést zúdítottak rá, akik éppen akkor az udvaron tartózkodtak, hogy ha mind-egyikre választ adott volna, csak estére kerül haza. Nem állt meg sehol, valamennyi hozzá intézett kérdésre szűkszavúan válaszolt, ezzel mentette meg magát attól, hogy leragadjon beszélgetni egy-egy atyjafiával. Dolmányos Béláéknál sem tett másképp. Hiába kérték, üljön le, nem tett eleget a kérésüknek. Egyébként is, reggelizés közben nyitott be hozzájuk, a konyhában hegyén-hátán volt minden. Dolmányosné apró, kövér, de csinos arcú asszony volt, és az olvadásig nyájas, ilyenné tette a foglalkozása, hiszen mindig takarítónője volt valakinek. Régebben a földesúrnak, később a főjegyzőnek, a csendőrparancsnoknak, majd ismét a főjegyzőnek. Sugárzott a nyájaság az arcáról Dési Barna előtt is, de nem tudta maradásra bírni. A pap csak állt mozdulatlanul, mintha szoborrá vált volna, s csak a harangozójára nézett, csak hozzá volt szava:

– Ma este rendkívüli presbiteri gyűlést tartok. Értesítsd erről a presbitereket!

– Jól van, tiszteletes úr, még délelőtt körüljáróm a falut!

– Te is gyere. Téged is érint, amit elhatározzunk.

– Csak nincs valami baj? – hervadt el a mosoly Dolmányosné arcán.

– Nincs, legyen nyugodt, Dolmányosné asszony!

Dolmányosék a kapuig kísérték, és kíváncsian nézelődtek jobbra-balra, látták-e legalább a szomszédok, hogy a lelkipásztor náluk járt? S abból kiindulva, hogy jobb mindjárt melegében intézni a dolgot, alig távozott a pap, Dolmányos Béla nyakába vette a falut, s míg járt presbitertől presbiterig, folyton-folyvást arra gondolt, hogy ha Krisztus uruk annak idején beérte volna a fele tanítvánnyal, akkor most Jámboron csak hat presbiter lenne, és feleannyi udvarba kellene bekanyarodnia. Azért fordultak meg fejében ezek a gondolatok, mert a presbiterek megkeresése és értesítése jobban kimerítette, mint akármilyen más munka. Megoszthatta volna a feladatot Béluval, de neki csak a déli harangszóval kezdődött a nap. Éjfél előtt ritkán ért haza, a Mezei Boglárkáék háza előtt ólalkodott, s oly későn feküdt le, hogy reggel nem lehetett lelket verni bele.

Dési Barna gondolhatott valamit magában, amikor náluk járt, és Bélut nem látta. Még jó, hogy nem hiányolta, hiszen nem vallhatták volna be neki, hogy még alszik! Mert hogy az ő fiuk olyan, mint a denevér, éjszaka él! Csak ő nem a torony, illetve a templom padlásán, hanem a szobácskájukban húzza a lóbőrt. Igaz, még mindig jobb így, mintha holdkóros lenne, mert akkor a háztetőn mászkálna, és az élete féltésébe bolondulnának bele!

Dési Barnának persze esze ágában sem volt azon tűnődni, hogy Dolmányos Bélu él-e, hal-e? Az esti presbiteri gyűlés foglalkoztatta, el tudja-e fogadtatni a presbite-

rekkel, miért kell annyiszor megkondulnia a jámbori haragnak, ha az egyház előljárói jóváhagyják? Adódhat úgy a történelem viharában, hogy az élőknek is csendíteni kell, ha nagy bajba jutnak, akár most is. Megéri-e a harangozó, hogy ugyanannyi fizetésért többször kell harangoznia? Ahogy ismeri őt, azt feleli majd nevetve:

– Ha így kell lennie, tiszteletes úr, egész nap le se jövök a toronyból, az asszonykám oda hordja fel az ételt!

Aranka asszony, Dési felesége furcsának találta az ura nyugtalanságát, ami feltűnő szótlanágában nyilvánult meg. Ismerte, mint a tenyerét, a gondolataiból is olvasni tudott, de nem kérdezett az urától semmit, biztosra vette, hogy előbb-utóbb beavatja őt a titkaiba. Egyszerű ebédet főz, csülkös bablevest meg tejberizst. S mert az ura szótlanága az ebédnél is folytatódott, az asszony elérkezettnek látta az időt, hogy feltörje hallgatásának a burkát.

– Elmondanád végre, min töprengsz reggel óta?

– Este presbiteri gyűlés lesz!

– Máskor is volt, ki tudja hányszor, mióta lelkipásztor vagy, de soha nem látalak így töprengeni...

– Deportálást se láttál, meg kitelepítést se! Csodálkozol?

– Beavatnál a titkodba, vagy nem tartasz érdemesnek rá?

– Hogy mondhatod ilyet? Minden gondom megosztom veled, ezt is, de még magam se igazodom el benne.

– Hátha a segítségedre lehetek?

– No jó – egyezett bele Dési Barna, miután az utolsó falatot is bekanalazta, és kényelmesen hátradőlt a székén. – Harangoztatni akarok az élőknek is, és ez eddig nem volt Jámboron szokásban.

– Élve akarod temetni őket?

– A harangozás nem temetés, csak emlékeztetés azokra, akik köztünk éltek, a szemünk előtt nőttek fel. Ilyenek a Csehországba deportáltak meg mindazok, akik valami folytán elvesztek a szemünk elől! Vannak, de mintha mégsem lennének.

– Értelek. Most már nagyon is értem a töprengésed – állt fel az asztaltól Aranka asszony, és ragaszkodóan átölelte a férje nyakát. – De meg tudod-e értetni a szándékod a presbiterekkel?

– Ez lesz a tétje az esti gyűlésnek. Imádkozom a Jóistenhez és kérem a segítségét, hogy amibe belekezdtem, véghez is vigyem, adjon erőt hozzá!

– Biztosan meghallgatja a kérésed. Én is fohászok hozzá!

– Köszönöm, Arankám! – lépett közel a feleségéhez; magához ölelte, és csak azután tért vissza a lelkési hivatalba.

Leült az íróasztalhoz, imádkozott, majd egy egész fejezetet elolvasott a Zsol-tárok Könyvéből, mert éppen ott ütötte fel a Bibliát, s már abban is a Jóisten segítségét vélte, hogy az elolvasott részben támaszt talált a tervéhez.

„Az én lelkem oroszánok között van, olyan emberek között, akiknek foguk dárda és nyilak, és akiknek nyelvök éles szablya!” Ezt figyelmeztető jelmondatnak

kifüggeszhetnék minden jámbori ház konyhájában a „Nincsen rózsa tövis nélkül, Nincsen öröm bánat nélkül”-féle falvédős varrottasok közé! Ez legalább nyomatékosan felhívna figyelmüket a veszélyekre, amelyek csöstül szakadnak a nyakukba. A hatalom egyre szemérmertlenebbül tör a megsemmisítésükre. Nem sikerült elérnie a nagyhatalmagnál, hogy mind egy szálíg kitelepítsék a magyart Csehszlovákiából, kitelepítsék vagy kiűzzék, ahogy a szudétánémetekkel is tették, mást eszelt ki, hogy a célját elérje, új nevet adott falvainak és kisvárosainak, nagyon soknak olyat, hogy a magyar ember haláláig nem tudja kimondani. Jámbor még a szerencsésebb kivétel, csupán annyi történt, hogy ékezet nélkül került a községnevtáblára: Jambor. A falu népe ezt sem fogadta belenyugvással, de nem hadakozott ellene. A vásárjáró magyarok persze tréfát űztek községük átkeresztelt nevéből.

– Te vagy az a jámbori ember? – kérdezték az odaválási vásárjárótól, aki történetesen Mezei János volt, s bár nem volt humorérzéke, a helyzet kényszeríti az embert, hogy legyen, és azt felelte a kérdezőknek:

– Te vagyok!

Ebből aztán magára nézvést az következett, hogy akiknek Jámboron még volt kedvük tréfálkozni, azok nem felejtették el megkérdezni, ha a faluban vagy a mezőben összeakadtak vele:

– Hová, háová, Tevagyok ember?

– Most még a malomba, nemsokára meg már Magyarországra!

Dési Barna a presbiteri gyűlésre készülődve elmosolyodott Mezei János vásári esetén, amely az egész faluban visszhangzott, s az is inkább derűs színt festett az arcára, mint komorát, amikor a jámboriaknak újra anyakönyvezték a keresztnevüket. Így lett belőlük egyik napról a másikra Ján, Štefan, Vojtech, Mikuláš, Jozef, Ladislav, František, s ki tudná felsorolni, mi minden, s az új nevüket is úgy fogták fel, hogy ők maguk nevettek a legjobban rajta.

– Ha ez kell az államnak, hogy ne legyen magyar településnév és keresztnév, hát legyen! – mondogatták vigyori képpel egymásnak. – Ettől mi még nem leszünk mások, csak magyarok!

Még Lendhegyi János is el-eljátszott a fülét bántó keresztnevével, pedig ő a helyben maradásáért cserébe feladta a magyarságát, amikor szlováknak vallotta magát. Mikor Rimaszombatban járt, és azt kérdezték tőle tolmács segítségével, hogy mikor kapta az új keresztnevét, azt felelte:

– Nem tetszenek elhinni, ha azt mondom, hogy nem csecsemőkoromban, hanem alig néhány hete, az ötvenedik évemhez közeledve!

– Ilyen későn adta rá a fejét a keresztelkedésre? – csodálkoztak rá.

– Nem akartam én másodszor is keresztelkedni. A tudtom és a beleegyezésem nélkül kereszteltek meg. Így lett belőlem férfi létemre Ján. Hogy aztán későn történt-e vagy nem az új névadás, arra csak az lehet a válaszom, hogy a Jehova tanúit még hatvanéves korukban is megkeresztelik. Nem az a baj, kedveseim, hogy megkereszteltek, hanem hogy ján-t csináltak belőlem. Nézzenek már meg jobban!

Hát férfi vagyok én vagy jány? Férfi vagyok, férfinak születtem... De úgy is feltehetem a kérdést, hogy házasodhat-e egy jány? Kérem szépen, a ján nem házasodhat, csak férjhez mehet. A ján az ján, a férfi meg férfi! Házas ember létemre viselem most a ján nevet. Értik már, milyen csúfságot követtek el ellenem?

Dési Barna már restellte is, hogy a presbiteri gyűlésre készülve ilyen röhöggető, bár igaz történetek jutottak eszébe. Félő, hogy ha időben nem szabadul meg a közelmúlt nevetséges történeteitől, nevetve fogadja majd a presbitereket, és ők nem fogják kitalálni, min vigyorog a papjuk, amikor ilyen bizonytalan a helyzetük. Igyekezett elhessegetni magától a nevetésre fakasztó visszasságokat, mert egy paphoz, különösen olyanhoz, amilyen ő, aki hívó papnak tartja magát, nem illik a komolytalanság, mint ahogy a feltűnően világos színű öltönyök viselése sem. Amikor eldöntötte, hogy a papi hivatást választja, azt is elhatározta, hogy csak fekete ruhákat hord. Hogyan nézne ki egy pap a szószéken, virrasztóban és temetésen fehér ruhában? Mikor gyászolók könnye hull a koporsóra! Még lakodalomban sem ölt világos színű ruhát, pedig ott padlót és port verő vígság van. A felesége viseli helyette a világos színeket, ő megteheti. Az eddigi lakodalmakban mindig ők ültek az összeseketett párral szembeni fő helyen, s ha a cigánybanda rázendített, akkor azzal biztosan számolhatott a felesége, hogy sokan felkérlik táncolni. De ha csak felkérték volna! Be is akarták bizonyítani a papnénak, hogyan tudnak bokázni. Ilyen volt a presbiter, most kúrátora, az a bizonyos Ján, aki egyszer el is esett a cigány előtt, mert minden táncosa oda kormányozta a feleségét, és rá is esett. Vörösödött a szégyentől még a feje búbja is.

– Az én hibámból estünk el, kedves tiszteletes úr! A táncra termettségemet akartam megmutatni. Meg már az ital is a fejembe szállt egy kicsit...

– Semmi az, kúrator uram! Én az esésükért inkább a prímást okolom, mert ő zendített rá a „Hajmási Péter, Hajmási Pál”-ra, ő akarta kúrator uramat a nagybögőbe ugratni, ha nem is végződött jól az ugrás!

Karácsony közeledtével egyre hamarabb beesteledett, s a felnőttek és a gyermekek öröme a sár is rendszeren déberedett, különösen este messzire hallatszósan kopogott a bakancs és a csizma talpa a fagyos földön. Dési Barna kiállt a lépcsőre, és máris meghallotta a hozzá igyekvő presbiterek lépteit. Mennyire igaz a közmondás, ha Katalin locsog, karácsony kopog! Kemény tél ígérkezik derűs, tiszta égbolttal, ha le is esik a hó, kemény burka lesz. S akkor fehér karácsony köszönt Jámbor aprajára-nagyjára. A lépcsőn állva csak most vette észre a gyéren kiszűrődő lámpafényt az istállóból. Dolmányos Béla már itt van, de nem kopogtatott be hozzá addig, míg eleget nem tett a kötelességének. Ha megetette, megitta a tehenet, és tiszta aljazót szórt alá, és a bakancsáról is lekaparta a ganéjt, csak azután jön be a gázlámpa világítású lelkészi hivatalba. Dési Barnát még mindig nem kergette be a hideg, mert a kapuból egymást követve sorakoztak be az udvarba a presbiter, egyszerre mind a tizenketten, mintha valami egészen más természetű randevún jelentek volna meg. Még a késéseiről ismert Körtés Szilveszter is köztük volt. A lelkész a lép-

csőn állva úgy fogadta kézfogással a vendégeit, ahogy egy kormányfő vagy államfő a minisztereit. Beterelte őket a jól kifűtött irodájába, ahol mindenki a megszokott székére ült.

Dési Barna a főhelyen ült, hogy valamennyi presbiterét láthassa, jobbján a kántortanítójával, balján a kurátorával, a bátorságáról és gyávaságáról egyformán bizonyosságot tevő Lendhegyi Jánossal, szemben az ideges, örökké ingerült Siket Miklóssal, akit ilyen módon is fegyelmezett. Szükség is volt erre, mert nemcsak a kocsmában, itt is felkapta már néhányszor a székét, hogy azzal csap szét presbiter-társai között. A többiek valamennyien helyeselték, hogy a papnak is ennie kell az év háromszázhatvanöt napján, meg jó melegre is szüksége van télen, s egyre többre van szüksége kenyérgabonából is, fából is, s ez csak úgy lehetséges, ha a presbitérium ebből is, abból is megszavazza a többet. Siket Miklós örök ellenzékiként ült közöttük, és a többről csupán annyi volt a véleménye, hogy bőven elég az, amit a tiszteletes uruk terményben és fában kap. Érje be az Isten földi szolgálója azzal, amit most kap. Jámboron ne legyen feneketlen a pap zsákja! Inkább segítsen az egyház a sokgyermekes családokon terménnyel, tüzelővel, és a Jóisten is másképp néz le rájuk. Igaza volt, mégsem adtak neki igazat, és ilyenkor rúgta ki maga alól a székét.

A Csehszlovák Köztársaság már a végét járta, amikor egy szeles, hűvös kora tavaszi nap reggelén felkereste őt a pap és Lendhegyi János. Kérték, jöjjön el a parókiára a bútorokat összetolni a szobákban, a fölösleges darabokat pedig kihordani az udvarra, mert meszelik a parókiát. Siket Miklós éppen az istálló és a kút között állt, egyik kezében egy üres vödörrel, másikban a tehénszaros vasvillával. Alig értek végére a mondókájuknak, Siket szemét elborította a vér, az agyát meg a düh, és szinte süvített a hangja:

– Mit akarnak maguk tőlem jókor reggel? Hogy a parókiára menjek, ne a magam földjére? Bolondnak tartanak? Vegyék tudomásul, hogy én nem megyek oda! És ha nem takarodnak ki az udvaromból, akkor elrepül a kezemből a vödör és a vasvilla, és nem tudom, hol áll meg, kit hogyan talál meg! – emlékeztetett a Toldi Miklós erejét is próbára tevő malomköre.

Dési Barna és Lendhegyi János nem számítottak ilyen durva fogadtatásra, lábuk a földbe gyökerezett, s csak álltak bambán, kábultan másodpercekig. Siket Miklós pedig elrepitette kezéből a vödört és a vasvillát. Szerencsére nem találta el őket, de úgy rájuk ijesztett, hogy rémülten futottak ki az udvarból. A jámboriak, főleg a szomszédok ekkor láttak először papot szaladni. És jó véleménnyel voltak a gyorsaságáról. Még a néha-néha összeállt jámbori futballcsapatba is be akarták választani, ő azonban nem állt kötélnek. Hogyan nézett volna ki, hogy vasárnap délelőtt a szószékről prédikál, délután meg a futballt kergeti?

A presbiter, furcsállották a nagy csendet, kérdőn néztek a papjukra, hallani szerették volna, miért gyűltek össze. Dési Barna ezt látva olyan zavarba jött, hogy nem mert megszólalni. A gondolatait próbálta rendezgetni, és hogy senkinek ne legyen különös a hallgatása, azt indítványozta, hogy előbb énekeljenek és imádkoz-

zanak, csak azután lássanak munkához. A 125. zsolnárt mindenki ismerte, azt kezdte el Körtés Szilveszter: „Akik bíznak az Úr Istenben Nagy hiedelemmel. Azok nem vesznek el Semminemű veszedelemben. Mint a Sion hegye megállnak. Nem ingadoznak.” Ezután az imádkozás következett, amit Dési Barna a presbitereiért mondott, kérve Isten áldását a munkájukra, és arra, hogy vasárnaponként elsőként telepedjenek le az ő igéi köré. S hogy az indulatok legyenek távol a tanácskozásuktól (burkolt célzás volt ez Siket Miklósnak), előtte meghajolva, mint az Ő szolgálói és követői, végezzék munkájukat. Álljanak rendületlenül a lelkipásztoruk mellett, mint az általa rendelt munkatársak. Végezetül azokért is könyörgött, akik a magyarok bőségségei lettek, „jó hírüket és becsületüket tépdésik, haraggal emlegetik nevüket, akik rontják és akadályozzák munkájukat. Mutassa meg, mi gonoszat cselekedtünk mi ellenük, vádoljon bennünket, ha alkalmat adtunk rá, hogy a harag tüzét felszítjuk szívünkben. Mutassa meg a sebeket, amelyeket mi osztottunk, a rosszat, amit mi cselekedtünk, a fájdalmat, amit mi szereztünk. Alázzon meg, ha igazságtalanok voltunk velük szemben. Adjon készséget a békességre, ha az arra való alkalom megnyílik előttünk. Könyörüljön a mi ellenségeinken. Oszlassa el haragjuk sűrű kódét, terveiket semmisítse meg, és ártalmas nyilaikat térítse el útjukból. Adjon alkalmat, hogy megláthassák irántuk való szeretetünket, hogy a kőért, amivel minket megsebeztek, kenyeret tudjunk egyszer adni nekik... Ámen”.

Dési Barna végszavára Dolmányos Béla is belopózott a szobába. De ő nem ült a presbiterek közé, mivel nem volt az, meghúzódott a sarokban, a várakozó ember pózába merevedve. Annyit tudott csak, amit Dési Barnától hallott, hogy a mostani gyűlésnek számára is lesz mondanivalója! A tiszteletes nem is kerülgette sokáig a forró kását, belevágott mondandója közepébe, nagy elődje, Tompa Mihály híres verssoraira hivatkozva, hogy „veszünk, pusztulunk, mint oldott kéve, széthull nemzetünk”, megtoldva a költő mellbevágó gondolatát azzal, hogy ellenségeik olyan poklot szabadítottak rájuk, amikor már nemcsak a fizikai halál okozta veszteséget és fájdalmat kell elviselniük, hanem a lelkek elpusztítását is. Éppen ezért tartja időszerrűnek, ha a fizikai halál mellett a lélek meghalasztását is elsiratja a jámbori harang! Ha ezzel a presbiter urak jóváhagyólag egyetértenek, akkor Dolmányos Béla a már lelkükben elveszetteknek is harangozni fog! Gondol itt a deportáltakra, akik egyik napról a másikra eltűntek a szemük elől, de azokra is, akik a szemük előtt vannak, de már az önmaguk elvesztésének az útján járnak...

– Értjük, mit mond, tiszteletes úr, nagyon is értjük! De én nem látom ilyen egyszerűnek a dolgot. Tisztáznunk kellene, hogy mikor nyilvánítható halottnak az élő és mikor nem? – állt elő az okoskodó természetével Lendhegyi János.

– Nincs itt mit tisztáznunk – szolt közbe Mezei János. – Elöttem teljesen világos, amit tiszteletes úr mondott. Az elveszejtésünk már az első köztársaságban elkezdődött a kolonisták betelepítésével. Közénk kényszerítettek szlovák meg cseh nyelvű szigeteket, hogy azok majd a mi rovásunkra terjeszkedjenek. Így jöttek létre tiszta magyar vidékeken a kolonista falvak. A közelünkben is van ilyen.

– Ennél még veszedelmesebb, hogy új iskolákat építettek a magyar községekben – emelte fel a szavát Körtés Szilveszter. – Itt van tőlünk nem messze a kis Égerfalva. A Szlovák Liga elérte a vezetőinél, hogy szlovák iskolát építhessen. Mikor elkészültek, a homlokfalán megörökítették az átadás dátumát: 1928. Aztán a magyar tanító szomorúan tapasztalta, hogy a szülők a szlovák iskolába íratják a gyerekeiket. Ő meg, szegény feje, katedra nélkül maradt! Égerfalva lelkükben elveszett gyermekeiért is egyfolytában szólhatna a harang!

– Köszönöm, nagyon köszönöm, hogy mindezeket elmondták helyettem a presbiter urak! Magyarázatot adtak arra, miért kell a harangnak az élt is elsiratnia! – lelkendezett Dési Barna.

Lendhegyi János a továbbiakban meg sem mukkant, nehogy okvetetlenkedésének az legyen a vége, hogy a szemére vetik, megváltoztatta a nemzetiségét, és Dolmányos Béla neki is harangozhatna. Habár szerinte a nyelvét és a lelkét nem változtatta meg a reszlovakizáló bizottság, s amit előttük elmondott, abból egy szó sem volt igaz. Neki különben is erről az egészről az a véleménye, hogy a halottá nyilvánított élők között is jócskán lehet tetszhalott, ami tudomása szerint Jámboron kétszer fordult elő. Egyszer a dédnagyapjával, akit csak hallomásból ismert. Meghalt annak rendje és módja szerint. A koporsóba is beletették, annyira a másvilágra kíváncsított, de akkor jött a halottkém, és vizsgálóeszközével, a libatollal éppen az orra alatt kaparászott, amikor a halott mocoogni kezdett a koporsóban, majd felnyitotta a szemét s felült. Akik fölött álltak, és zokogtak, mind kiszaladtak a házból. Egyszóval, ha van a valóságos halál beálltával tetszhalott, akkor az élőnél is lehet, okoskodta ki magában, és olyan bölcsnek találta az elgondolását, hogy újra szólásra jelentkezett.

– Tessék, parancsoljon, Lendhegyi uram! – biztatta készségesen Dési Barna.

– Jobban végig kell gondolnunk, kinek mikor harangoztassunk. A dédnagyapám rendesen meghalt, mégse halt meg, a halottkém kiderítette, hogy csak tetszhalott. Az élők között is lehetnek ilyenek...

– Igaza van Jánosnak! – élénkült fel Siket Miklós. – Az én nagyapám kórházban halt meg, és az orvos azt mondta nagyanyámnak, siessen haza, intézkedjen. Még el sem rendezte jóformán a temetést, nagyapám hazagyalogolt a kórházból, és amikor nagyanyám meglátta, az ijedségtől úgy összeesett, hogy tíz halottkém se tudta volna talpra állítani. Ugye, emlékszik erre a tiszteletes úr?! Hogyne emlékezne, hiszen fiatal lelkészként temette el őt! Az én nagyapám is tetszhalott volt, mint a Lendhegyi János dédnagyapja.

– Jó, hogy előjöttek ezekkel a példákkal! Valóban jobban végig kell gondolnunk, kinek harangoztassunk, kinek nem – sóhajtott egy nagyot Dési Barna. – De ha már összejöttünk, arról határozzunk, hogy az élőknek is harangoztassunk. Örülnék, ha a presbiter urak rám bíznák a döntést!

– Ki más tudná ezt jobban, mint tiszteletes urunk – sietett a segítségére Dolmányos Béla, aki nem volt presbiter, csak harangozó, de az esze szerint kúrator is

lehetett volna.

Mindenki rábólintott a szavaira, Mezei Jánost kivéve, de ő is csak azért nem bólogatott, mert haragudott Dományosra, amiért a fia az ő Boglárkáját szeretné feleségül venni. Szép az ilyen elgondolás, de csak a mesében. Majd elmaradnak egymástól, ha megkapják az értesítést és a vasút készen áll a bevagonyozásukra. A felejtés a legfájdalmasabb sebre is orvosság! De mi lesz a gyógyír az ő lelkükön ejtett sebre? El tudják-e valaha is felejtetni Jámort? Az itt hagyott szomszédokat, rokonokat, a komát, a komaasszonyt, az iskolát, a templomot, a temetőt, amelyekhez el-téphetetlen szálakkal kötődnek? Mikor szavazniuk kellett a harangozási szertartásról, ő is felemelte a kezét, de az arca és a tekintete annyira elborult, hogy Dési Barnán kívül többen is megkérdezték tőle:

– Nem tetszik, amiről határoztunk?

– Tetszik, miért ne tetszene, de én már arra gondolok, hogy közeleg a nap, amikor én is elveszek a jámboriak szeme elől, és akkor nekem is harangoztat tiszteletes úr! Ez szomorított el. Mert akkor már én is halott leszek az itthoniak számára!

– Keserves történet ez, Mezei uram, de a Jóisten mindenkit megsegít, aki bízik benne! Köszönöm a bizalmukat, és arra kérem önöket, mondják el mindenkinek, miért szólal meg ezentúl a harang, hogy senki ne essen kétségbe. A szokatlan harangszónál az élőt kell sajnálni, elsiratni, de ne tudjon erről se a komisszár, se a kocsmáros, Szurtos Lalinak meg külön a lelkére kell kötni, hogy az albérlője előtt ne járjon el a szája.

– Majd én figyelmeztetem – emlékeztette a jelenlevőket Siket Miklós arra, amit Jámboron mindenki tudott, hogy Szurtos Lalit nyakon vágta, amiért a komisszárt a házába fogadta.

A presbiterek úgy széledtek szét, akár az összeesküvők, akiknek félteni való titkuk van, de amelyet mégsem lehet magukban tartani, el kell mondaniuk mindenkinek, szigorú titoktartással persze, hogy a hatóság ne csaphasson le rájuk, és főleg ne némíttassa el a harangjukat.

Hudák Katalin versei

korai sirató

(*ki bűne?*)

előttem hatalmasnak tűnt lényed.
végtelennek, indokoltnak a tekintélyed.
némán is – idegenül –
a mindent jelentetted.
de sokszor jól jött volna néhány szerető szó...!
mégsem a te bűnöd
ez a „korai sirató”

szépnek és fiatalnak látlak ma is téged.
fontosnak, bár megkopott már előttem régi fényed.
gyakran elmulasztom, hogy jó legyek hozzád,
pedig a mulasztás nem keresztyén emberhez méltó.
mégsem az én bűnöm
ez a „korai sirató”

hiába létezel, olyan, mintha nem is lennél.
hiába nem látlak, olyan, mintha velem lennél.
a hangomban gyakran
te szólalsz meg...
minden emberi jószág bennem tőled való.
ki bűne akkor
ez a „korai sirató”?!

helyettem

a vonatig a hajnal mord szele zavart,
gyomrom összeszorult – félttem

a háztömb falán lévő felirat nekem szólt,
dalt és mosolyt csalt ki belőlem:
„Jézus megőriz...”
most a fekete tájat nézem,
s az ablakból földagadt, fáradt arcom
néz vissza rám

túlnézek rajta és téged látlak,
 ahogy visszabújsz ágyadba
(melegét ketten teremtettük),
 visszabújsz, s elalszol, miután kiengedtél.

percekig nem is pislogok,
 úgy folyik a könnyem:
 ott lenne a helyem melletted!
(s a te helyed itt, mellettem!)
 a sírástól tovább dagad csúnya arcom.
 szeretlek. öleld meg a paplanomat helyettem.

... lelkem éhes maradt

torkomra visszacsúszik
 a keserűvé vált ebéd
 – nem volt kis falat –
 jóllakott testemben a lelkem
 éhesen maradt.

csípős nyálam keserűn nyelem
 immár sokadszor.
 a déli éték mostanra már rút köpet.
 kezemben megremeg
 az agyonlapozott
 József Attila-kötet.

s túl a falak mögött, ahonnan képzeletem
 szülőttei visszatükröződnek,
 vádlón rám figyel ezer éhező szempár
 – köztük múlt- és jövőbeli Attilák –

a képzelt világból leköpnék:
 én megint túl sokat ettem,
 míg ők ma sem ehettek.

suttogok

mint senki által némaságra ítélt,
 igazat mondok, konok
 – sáros homokot morzsolva fogaim között –
 verseket suttogok

gyűrűktől fénylő, ápolt kezek
 hidegen érintenek,
 és a nyomorba turkáló ujjak simogatásukkal
 szívemen felsértenek

s gyötörnek az egymást elkerülő,
 egymásba ütköző
 fényes és sötét képek,
 és a semmi által nekem ítéltetett igazmondással,
 fáradt tollammal írom tovább saját igazam
 – kínlódva alkotok.
 gyűrűs kezek pofonjaitól félve csendben
 igazakat suttogok

Irodalmunk - dióhéjban

Az idei Ünnepi Könyvhét kiadványai között

A cseh/szlovákiai magyar irodalom lexikona, bővített kiadásban

Először 1997-ben jelent meg – egy évtizedes kínos-keserves előkészületek után – A cseh/szlovákiai magyar irodalom lexikona. A lexikon kiadásával űrt töltöttünk be, tükröt tartottunk kisebbségi irodalmunk és szellemiségünk elé, segítve annak megismerését és a nemzeti önismeret elmélyítését. A korábbi kiadástól eltérően – bővített, javított kiadásban – az összefoglaló szócikkek között mini-irodalomtörténetet is talál az olvasó. Azzal a céllal soroltuk be ezt a szócikket, hogy képet adjunk kisebbségi irodalmunk több mint nyolcvanöt éves fejlődéséről. Arról a létéről, melyben a kisebbségi sorsban élő magyar író mindig az egyetemes magyar irodalom részeként tekintett munkásságára, szándékai szerint ezt kívánta építeni, erősíteni. Úgy gondoljuk, mindazok számára, akik irodalmunk fejlődésére, megismerésére kíváncsiak, hasznos útbaigazító lehet ez a történelmi áttekintés, segíthet a tájékozódásban, esetenként azon művek /alkotók megismerésében, akikre „irodalmi kalauzunk” felhívta a figyelmet.

Az alábbiakban ezt a mini-irodalomtörténetet közöljük, egy kicsit az irodalom népszerűsítése, de a megismerhetőség lehetősége érdekében is. Annak sincs persze akadálya, hogy termékeny véleménycsere bontakozzon ki irodalmunk múltjáról, jelenéről s jövőjéről is. Az érték és mérték kérdésében az összképet – a költészet és a prózairodalom esetében! – fiatal írók tárják elénk, egy kissé talán a megmértetés szándékával is. Prizmájukon keresztül más megközelítési módszereknek is tanúi lehetünk, mint amit korábban megszoktunk. És ez természetes is... Az „ifjú szívekben élek” korszakos igénye akkor teljesebbé válhat, ha az „ifjú szívek” nyitottak az előttük járó nemzedékek munkássága iránt, készek (a tagadás vagy az elutasítás helyett!) azok befogadására, az értékek megismerésére. Lényegében ez is a szándékunk, amikor – ízelítőként! – ezt a szövegrészt adjuk közre a bővített, megújított lexikonból.

Remélni szeretnénk, hogy A cseh/szlovákiai magyar irodalom lexikona eljut oda, ahol a helye: a közkönyvtárakba, intézményekbe, az iskolákba, egyetemi tantervekbe (ittthon és külföldön!), s nem utolsósorban az értő és az irodalom iránt érdeklődő olvasók széles köréhez.

F. Z.

A kisebbségi, nemzetiségi irodalom az egyetemes magyar irodalom szerves része

I.

A Csehszlovák Köztársaság megalakulását (1918. okt. 28.) követően beszélünk róla. A kisebbségi magyar irodalom számára az jelentette a legnagyobb teher-tételt, hogy tájainkon korábban nem alakultak ki az irodalmi élet hagyományai. A földrajzi helyhez kötődő hagyományok (a Deákiban talált Halotti beszéd, továbbá Balassi Bálint, Szenczi Molnár Albert, Kazinczy Ferenc, Jókai Mór, Madách Imre, Erdélyi János vagy Mikszáth Kálmán működése) nem a kisebbségi, hanem az egységes magyar nemzeti irodalom előzményei. Városaink (Kassa, Lőcse, Bártfa) a század eleji irod. életben nem töltöttek be olyan szerepet, mint a Budapesten kívüli szellemi élet gócpontjainak számító városok (Debrecen, Nagyvárad). A kisebbségi irodalmat az irod. körök és kaszinók (a po.-i Toldy Kör, a komáromi Jókai Egyesület, a lévai Casino stb.) kezdték szervezni. Az első magyar irod. fórum az 1919-ben indított Tavasz, majd a Toldy Kör által évente megjelentetett almanach, az Új Auróra (1922–1932) volt; ezeket nemcsak konzervatív szellemiség, hanem vidékiség és dilettantizmus is jellemezte. A csszl. magyar irodalom helyzetéről, hovatartozásáról korán megindult a vita. A Tűz folyóirat már 1. számában felvetette „a kultúra közös platformja” kialakításának igényét. Gömöri Jenő szerint „az irodalom nem orientálódhatik földrajzi területekhez”, Schöpflin Aladár viszont azt vallotta, hogy a regionális irodalmaknak van létjogosultságuk: „Az egyetemes magyar irodalom csak nyer velük: új színt, polifóniát.” – Hasonló vitára a kisebbségi magyar irodalmak mindegyikében sor került. A vajdasági Naplóban és az aradi Génuszban kirobant vitában (Havas Emil–Dettre János) nemcsak az hangzott el, hogy a „vajdasági író” elnevezés „ostoba pleonazmus”, hanem az is, hogy a magyar irodalom egységét „nem tördelte szét a trianoni szerződés. Aki magyarul ír s maradandót alkot, az a magyar irodalom munkása” (Dettre). – A minőségi irodalom programja a 20-as évek derekán fogalmazódott meg az európaiság (Fábry), az „új mentalitás” (Szvatkó) és az „új arcú magyarság” (Győry) igényeinek megjelenítésével.

II.

A müncheni (1938. szept. 29–30.), majd a bécsi döntés (1938. nov. 2.) megpecsételte Csehszlovákia sorsát. 1938. nov. 22-én ráadásul alkotmánytörvényt fogadtak el Szlovákia autonómiájáról, Kárpátalján pedig jobboldali kormány alakult. 1939. márc. 14-én a szlovák országgyűlés kimondta Szlovákia elszakadását a köztársaságtól, 1939. márc. 15-én a németek megszállták Csehországot, s a német katonai közigazgatás bevezetése után rövidesen létrehozták a Cseh-Morva Protektorátust. A szlovák állam 2 655 053 lakosa közül kb. 70 000 személy (2,5 %) vallotta magát magyarnak. A nemzeti kisebbségek számára elismert jogokat a néppárti kormány a magyarok esetében a kölcsönösség (reciprocitás) elvéhez kötötte. (A szlovák történészek szerint a bécsi döntéssel 270 000 szlovák került a Horthy-rendszer uralma alá; számukat Mo.-on 1945 után félmillióra becsülték [!]. Az 1941-es mo.-i népszámlálás adatai szerint viszont csak 164 320 személy vallotta magát szlovák [tót] nemze-

tiségűnek, s 255 356-an tekintették anyanyelvüknek a szlovákok.) A szlovák alkotmány (1939. júl.) által formailag biztosított jogokat csak a német kisebbség gyakorolhatta. Magyar irod. lap működését nem engedélyezték, a hiányt a nyitrai Híd pótolta a Magyar Album kiadásával. Ebben az időszakban irod. életről alig beszélhetünk. Hat év alatt 30 szépirod. jellegű kiadvány jelent meg, zömmel (23) néhány oldalas füzet.

III.

A Fábry Zoltán által „harmadvirágzásnak” nevezett irodalom korszakhatára később módosításra szorult, a „némaság évei” (1939–1948) ugyanis, bár kifejezte a magyarelles megtorlások lényegét, irod. korszakhatárnak elfogadhatatlan. Nemcsak azért, mert a „kéziratos irodalom” (Koncsol) létezett, hanem azért is, mert „a két diametrálisan eltérő korszak egybeolvasztása” (Fónod) nem jelenthetett azonosítást a történelemben. 1945–1948-ban Csehszlovákiában a „nemzeti forradalom” jegyében érvényesítették a nemzetállami törekvéseket és a kisebbségellenes politikát. Tény, hogy a csszl. magyar irodalom harmadik korszakának nyitánya az Új Szó megjelenése (1948. dec. 15.) volt. Az irod. élet megindítását alapvetően befolyásolták a magyar kisebbséggel szemben 1945 után alkalmazott diszkriminatív intézkedések. A „kollektív bűnösség” elve alapján másfél-száz ezer személyt üldöztek el szülőföldjéről. A fellelhető adatok szerint 1945 jún.-ig 31 780 személy hagyta el Szlovákia területét. Csehországba 41 640 személyt deportáltak, a lakosságcsere során pedig 68 407 személyt telepítettek Mo.-ra. Családi körülményei miatt további 6000 személy kényszerült „önként” áttelepülni. A lakosságcsere 1947. ápr. 11-én kezdődött s 1948. jún. 10-én ért véget, bár még később is indultak szerelvények kitelepítettekkel Mo.-ra. – Az írók nagy része (megélhetési gondok miatt) ugyancsak Mo.-ra települt. Az itt maradottakon (Fábry Zoltán, Sas Andor, Egri Viktor, Szabó Béla, L. Kiss Ibolya, Csontos Vilmos) kívül azok lettek az alapozó nemzedék tagjai, akik az iskola- és munkapadok mellől vagy a paraszti robotból kerültek az irodalmi életbe (Dénes György, Ozsvald Árpád, Bábi Tibor, Gyurcsó István, Veres János, Gály Olga, Török Elemér). Őket elsősorban a hazára találás öröme és a társad. változások lelkesítették, s kevesen voltak, akik a korszak sematizmustól terhes kísértéseinek ellent tudtak mondani. Meghatározóan új mondanivalóval a „nyolcak” nemzedéke lépett az irodalomba. Az őket követő új nemzedékek („egyszeműsök”, „íródiások” stb.) már a korszerű irodalom/költészet igényével léptek fel, s legjobb alkotásaikkal nemcsak a kisebbségi magyar irodalmat gazdagították a Felvidéken, hanem műveik az egyetemes magyar irodalomba is beépültek.

Ir.: Szvatkó Pál: A szlovenszkói magyar irodalom. = Szlovenszkói magyar elbeszélők, Tornaľa–Bp. 1935; Szalatnai Rezső: Irodalmi menetrend Szlovenszkón, Magyar Figyelő 1933/1–2; Vájlók Sándor: Harmadik irodalmi nemzedékünk, Tátra 1937/7; Kemény Gábor: Így tűnt el egy gondolat, Bp. 1940; Fónod Zoltán: Üzenet, Bp. 1993, Po. 2002; Fábry Zoltán: Harmadvirágzás, 1963; Csanda Sándor: Első nemzedék, 1968; Turczel Lajos: Portrék és fejlődések, 1977; Görömbei And-

rás: A csehszlovákiai magyar irodalom 1945–1980, Bp. 1982; Fónod Zoltán: Gyorsmérleg. = Körvonalak, 1982; Szeberényi Zoltán: Magyar irodalom Szlovákiában (1945–1999), I., 2000; Koncsol László: Nemzedékek útjain, 1988.

Fónod Zoltán

Költészet (1918–1945): A csszl. magyar költészet fogalma nem terminus technicus, változó interpretációk rendszerében működő kategória, mely egyes kutatók számára önálló esztétikai-interpretációs terep, míg mások számára csupán egy földrajzi, ill. szociológiai determináltságból fakadó behatárolás. Ez a kettősség mind a szerzői önreprezentációk, mind az értelmezői hozzáállások rendszerében kezdettől jelen van. A frissen alakult Csehszlovákia területén a magyar nyelvű költészet nehezen, de meglehetősen tarka színekben bontakozott ki, s helyesen állapította meg Komlós Aladár, hogy elsősorban az „irodalmi árfelhajtás” elve érvényesült, azaz a trianoni trauma bénította magyarság elvesztette kritikai érzékét, s az utódállamokban megképződő szövegvilág értékelését mindenekelőtt a szolidaritás és a kritikátlan bátorítás jellemezte. Ezt az álláspontot képviselte többek közt Sziklay Ferenc és Alapy Gyula, s ezzel szállt szembe pl. Mécs László és Fábry Zoltán. Szvatkó Pál szerint is „heterogén fej és központ nélküli magyar massa került Szlovenszkóra”, ami a „pesti kritikai ellenőrzés” hirtelen megszakadásához vezetett. Az egyre-másra intézményesülő provincializmus és regionalizmus útvesztőiben a petőfieskedő, ill. népdal vagy nótaköltészeti nyomvonal mellett a költői paletta az esztétikai dimenziókat figyelembe sem vevő propagandisztikus irredentizmustól az agitatív líráig terjedt. A korai periódust (mely Szvatkó korszakjelölését követve 1919-től 1924-ig tartott) a szakírók szerint az emigráns írók (pl. Antal Sándor, Barta Lajos, Földes Sándor, Jarnó József) és a dilettánsok (pl. Aixinger László, Borka Géza, Fülöp Árpád, Inczinger Ferenc, Jankovics Marcell, Klímits Lajos, Sziklay Ferenc, Telek A. Sándor, Willant Henrik stb.) küzdelme határozta meg. Folyamatosan zajlott a csszl. magyar irodalom létét, ill. nem létét, helyét, integritását firtató vita is, mely egy egyre erősödő ágon végül a kisebbségi messianizmus holisztikus, máig ható koncepcióját eredményezte. – A korszak legkiválóbb költői teljesítményeit az egyetemes irodalmi, esztétikai eszményekhez csatlakozó, a manapság világirodalmi nagyságként kanonizálódni látszó Márai Sándor urbánus, alakváltogató bölcseleti lírája (*Emlékkönyv*, 1918, *Emberi hang*, 1921), ill. Mécs László később Paul Valéry által is méltányolt, kozmopolita szellemiségű, szociálisan érzékeny, katolikus-moralizáló esztéticizmusa nyújtotta. Mécs *Hajnali harangszó* c. 1923-ban kiadott kötetét a korszak legjobb teljesítményeként tarthatjuk számon. A dezillúziós, villoni, urbánus líra Vozári Dezső személyében a Mécs-eszmény egyik lehetséges ellenpólusát jelentette. Vozári elsősorban Somlyó Zoltánra emlékeztető (epikureista, hedonista) attitűdje és művészi igényessége okán komoly rekanonizációs esélyekkel bíró szövegtörzset hozott létre. Antal Sándor 1925-ben kiadott *Garabonciás ének* c. kötete pedig, mely a Füst Milán-i szabadverstechnikát idézi, archaikus gyökerű, erősen retorizált, a régi magyar irodalom műformáira emlékeztető versnyelvével tűnik

ki. A nevezett egyetemes polgári magyar irodalomban gondolkodó költők életműve természetesen nem szorítható bele azokba a kisebbségi modellekbe, melyeket a kor egy másik lehetséges alternatívaként kínált fel, épp ezért jelezni kell azt az interpretációs anomáliát is, mely ilyesfajta kísérletekre irányult. – A kisebbségi irodalmat és létet létesztétikai dimenziókkal ellátó koncepciót, mely a maga missziós tudatával vegyítette a regionalizmus és a szociális érzékenység elemeit, s mintegy kívülről kívánta befolyásolni az egyetemes magyar irodalom alakulását, Győry Dezső (Szaltnai Rezső találóan nevezte őt az „első kisebbségi” költőnek) elméleti és poétikai nézetei ideologizálták meg. A „kisebbségi Gényusz” programja fokozatosan szekularizálódott, s az egyre inkább begyűrűző pol. orientálódás egy ágon a proletárirodalom irányába silányította a költészetesztétikai koncepciót is, hiszen a missziós küldetésstudattal leterhelt eszmeiség természetesen a költészet ellenében dolgozott, s a terepet egyre-másra más műfajoknak engedte át (publicisztika, vitairódalom, szociográfia, esszé). – A zsellérsorsot különös, szimultán, filmszerűen egymásra montírozott képekben, agitatív hangon megéneklő Morvay Gyula költészete a kor sajátos színfoltjának számított. Az expresszionista gyökerű szocialista költészet Forbáth Imre lírájában csúcsonyult ki, melynek eredetiségét és nagyságát Tőzsér Árpád a „tudatelidegenedtség meghökkentő mélységeinek világgá kiáltásában” látja. A nem mindig, de döntően szocialista orientáltságú avantgárd esztétikája erőteljes hatást gyakorolt például a Ma köréhez is sorolható Kudlák Lajos kubo-futurista költészetére, de például Mihályi Ödön aktivista korszakára is, akit Varga Imre a „falusi élet avantgardistájának” nevezett, Kovács Endre kassákos modorban költött kollektív szabad verseire vagy Jarnó József whitmaniádjaira. Az erőteljesen nacionalista irányvonal elsősorban nem Kassák-, hanem Ady-hatásokkal vélte dúsíthatónak versnyelvét, e tendencia legtisztább példái Ölvédi László „végvári dalai”. Ady Endre varázsa számos, gyakran különböző irányba fejlődő költőt igézett meg, többek közt az autodidakta, szecessziós és szimbolista versnyelven megszólaló Merényi Gyulát, a látomásos és pacifista Darvas Jánost, a cizellált versnyelvű Komlós Aladárt, aki Adyt felvállalt mestereként emlegette, a Mécs-utánérzéseket is keltő Ásgúthy Erzsébetet, a női lélek titkait fürkésző, de a nemzeti és társad. témakört is megverselő Urr Idát. Kifejezetten Ady-epigonok is felbukkantak (Kelembéri Sándor, Reininger József), de egyfajta naiv, a humanizmus és a testvériség eszméit se kélyesen megverselő posztromantikus moralista líra is számos alkotó szövegvilágára telepedett rá (Erdőházi Hugó, Sándor Ernő, Sebesi Ernő, Simon Menyhért). – A 30-as évek szempontjából elengedhetetlen a magyarországi kontextuálás: a népi írók fellépése, a szociografikus irodalom felértékelődése kapcsán nyertek nagyobb teret az autodidakta népi tehetségek is (Agárdy Zsigmond, Csontos Vilmos, Sass János, Veres Vilmos), akik a paraszti-zselléri létforma autentikus, realiztikus, a romantikus tradíció keretein túlmutató ábrázolás lehetőségeit keresték, s gyakran a 19. század poétikai gesztusait, ill. a népköltészet elemeit is felhasználták. – Berkó Sándor posztimpreszionista, bibliai és József Attila-i nyomdokokon építő énlírása

és szociális érzékenységű vallomássósága ma talán kissé anakronisztikusnak hat, míg a vele rokon, ám sokszorta változatosabb poétikájú Sáfáry László expresszionista és szürrealista tapasztalatokat is mutató költészete, valamint a náluk korábban jelentkező, a női lélek rezdüléseit naplószerűen versben megjegyzetelő Szenes Erzsé (akiről többek közt Ignóty, Radnóti és Füst Milán írt kritikát) több, figyelemre méltó teljesítményt is felmutatott. Prerau Margit vagy Wimberger (Pozsonyi) Anna önelemző verseinek poétikája, Szabó Béla autodidakta, expresszionista karakterű kiáltáslírája, Bólya Lajos epikureista szemléletű, áradó költészete kevésnek bizonyul az önálló költői nyelvért folytatott küzdelemben. – A vallásos, konzervatív értékeket valló költők számára Mécs László költészete a korban paradigmaszerűnek bizonyult. Rájuk a humanista értékrend hangoztatása, a moralizálás, a dalszerű verskomponálás, bibliai elemek és egyházi-dogmatikai közhelyek alkalmazása a jellemző, mely olykor a költő-vátesz típusú önreprezentációban is testet öltött. E költők sorából Kossányi József és Tamás Lajos lírája emelkedik ki valamelyest. Az önálló szlovák állam idejének magyar nyelvű irodalmából Győry Dezső *Emberi hang* c. kötete említhető (1940), rendkívül intenzív irodalmi tevékenységet fejtett ki Környei Elek, s Szaltnai Rezső összeállításában egy ígéretesnek ható versantológia is megjelent Kövesdi (Szabó) László, Stelczer Endre és Hentz Zoltán munkáival.

Költészet (1945–1989)

A 2. vh., a holokauszt, a kitelepítések, belső telepítések és a reszlovakizáció történelmi kontextusában a magyar irodalom Csehszlovákiában még nehezebben bontakozott ki, mint az 1918-as impériumváltás idején. Poétikai értelemben lényegében a „nyolcak” fellépéséig összmagyar mércével mérhető életművek nem is születtek, s ráadásul a magyarországi irodalmi diskurzusból is a másod- és harmadvonalba rendelődött alkotók esztétikai elvei szűródtak át a pol. elkötelezett szélsőbaloldali eszmekör impulzusaival átítatva. Az első köztársaság irodalmának eredményei alig éreztették hatásukat, az írói tudat inkább jövőorientáltnak mutatkozott, mintsem múltba révedőnek. Noha az irodalomkritika és irodalomtörténet-írás nagy része töretlen folytonosságról beszél, az esztétikai elvek és a poétikai programok terén ez nincs így: a történelmileg megkonstruált valóság nem esik egybe az irodalom valóságával. – Az első hazai magyar nyelvű verskötet Dénes György nevéhez fűződik (*Magra vár a föld*, 1952), mely a költő második kötetét beleértve is a sematizmus és a sztálinista háttérű kommunista irodalomeszmény iskolapéldája, L. Gály Olga, a fiatal Török Elemér és Veres János korai munkáival egyetemben. Az *Új Hajtások* c. reprezentatívnak szánt antológia (1953) is lényegében kommunista hitvallások és sematikus pszeudo-valóságversek gyűjteménye. Bábi Tibor korai sematikus versei után a 60-as években alkotta meg legjelentősebb kompozícióit (*A Forrás éneke*, 1965, *Könny a mikroszkóp alatt*, 1966). A sematizmus természetesen a múltat is átstrukturálta, megújította és felerősítette a csszl. magyar irodalom koncepcióját, és az első köztársaság irodalmát is megrostálta, mintegy kiiktatva belőle

a polgári urbánus, ill. a keresztény (konzervatív) és avantgárd irodalom bizonyos alkotóit (itt hull ki például Márai és Mécs a kisebbségi kánonból), s ezáltal a tradíció hosszú időre homogenizálódott, s nagyrészt ez okozta a későbbi, fiatalabb generációk elidegenedését egy ilyesfajta kontinuitástól. A naiv optimizmus, a plakátszerű harsányság és a programszerű hitvallások, ideológiai dogmák publicisztikai szintű versbe öntésének kezdettől szerencsésen állt ellen Ozsvald Árpád kontemplatív, meditatív lírája. Rác Olivér posztnyugatos lírája (*Kassai dalok*, 1958) vagy Gyurcsó István költészete ugyan valamelyest kitűnt a kor kontextusában, de költészetesztétikai vonatkozásait tekintve az igazi meglepetés az 1946-ban Szlovákiába települt Monoszlóy M. Dezső költészete volt. Fordulópontként tartja számon az irodalomtörténet-írás a „nyolcak” 1958-as felbukkasát is (*Fiatal szlovákiai magyar költők*), bár a fordulat lényegében csak Tózsér Árpád, Cselényi László és Zs. Nagy Lajos nevéhez köthető, hiszen Gyüre Lajos, Fecso Pál, Petrik József és nagyrészt a posztnyugatos Kulcsár Tibor később is pusztán műkedvelő lírát műveltek, Simkó Tibor pedig elsősorban zárt formakultúrájú, játékos, zenei gyerekverseivel alkotott maradandót. A nyolcak élcsapata múlhatatlan érdemeket szerzett az ún. sematizmusvita (1963–1964) elindításával is, mely átstrukturálta a költészetelméleti gondolkodást. Görömbei András véleményéhez csatlakozva soroljuk a nyolcak társaságába a jelentős költői életművet létrehozó Gál Sándort, a rendkívül kifinomult és máig érvényes hangú költészettel jelentkező Bárczi Istvánt, az outsider papköltőt, Farkas Jenőt. A korszak alapvető költészetesztétikai horizontja a népi szürrealizmusra, az Ady- és József Attila-eszmény alternatív újraírására, ill. az elsősorban Ilyés Gyula nevével fémjelezhető józan objektivitásra és nemzet- és nyelvféltő gondolatrendszerre nyílik rá, melyet Kulcsár Szabó Ernő megfogalmazásával „közösségérdekű, nyilvános lírai beszédnek” nevezhetünk. A képalkotás és a kompozíciók terén többeknél érezhető Juhász Ferenc és Nagy László jótékonyan ihlető hatása, de élénken jelentkezik a kortárs szlovák és cseh irodalom eredményei iránti érdeklődés is. Tózsér Árpád az újnépies modernséggel *Érintések* c. kötetében (1972) számolt le, s a tárgyias, nyelvfilozófiai indíttatású, hermetista elemekkel dúszuló költészeteszmény irányába mozdult el. Az *Érintések* a korszak kulcsszövegének tekinthető, s e ponttól kezdődően Tózsér lírája a hazai írásbeliség talán legjelentősebb fegyvertényének számít. Cselényi László *Kréta*kor (1978) c. kötetével szintén jelentős költészetesztétikai átörös mutatkozott, mely később a neo- és transzavantgárd szellemiségében kirajzolódó monumentális kombinatorikus-variációs, kollázs- és montázstechnikával dolgozó költészetet teremtette meg a maga szimultán sokszólamúságával és az olvasási irányok végletes elbizonytalanításával (*Téridő-szonáta*, 1984, *Kiegészítések Hétrakleitoszhoz*, 1989). Zs. Nagy Lajos költészete legjobb szövegeiben a magyar irodalomban Petri György munkássága révén kanonizálódott groteszk, közvetlen, alkalmiságában objektivizálódó líra megközelítésmódjait érvényesítette. A szakirodalom által az *Egyszemű éjszaka* (1970) kirajzásaként emlegetett periódus nemzedék-koncepcióit mellőzve, itt is konkrét életművekre helyezendők a hangsúlyok. A 70-

es években induló szerzők közül kétségtelenül Tóth László költészete bizonyult a legjelentősebbnek, a közép-európai és a kortárs irodalmi diszkurzusok, paradigmák szinkron sorához kapcsolódó Tóth-szövegek a Tandori Dezső és Oravecz Imre nevével fémjelezhető posztmodern beszédmód első hazai teljesítményei voltak, kivált az *Istentelen színjáték* és az *Ötödik emelet* c. kötetek. Tóth jelentősége nemcsak a költői beszédmód új, nyelvfilozófiai és regiszterkeverő horizontjának megnyitásában, ill. a közép-európai kontextust létesztétikává nemesítő gesztusrendszerének költői kimunkálásában rejlett, hanem abban a hatástörténeti effektusban is, mely a korábbi korszak alkotóit is esztétikai-poétikai elveik módosítására ösztönözte. A korszak teljesítményei közül a leginkább a modernista Varga Imre nyelvteremtő erejű kompozíciói, Kulcsár Ferenc váteszien én-centrikus, az értékvesztés és a vízionált tragikum köré szerveződő költészete, Mikola Anikó mitikus, ráolvasásszerű lírája és Keszeli Ferenc a hétköznapi beszédmód lecsupaszított regisztereinek felhasználásával készült versei emelkednek ki. A 70-es évek lírájára az egyre objektívizálódó hangütés a jellemző. A *Megközelítések* címen kiadott antológiavállalkozás kudarcát mi sem jelzi jobban, mint hogy meghatározó életművet létrehozó alkotó egy sincs benne, legfeljebb Kendi Mária, Kövesdi Károly, Soóky László indulása érdemel figyelmet. A markánsabb egyéniségek a *Főnix Füzetek* elnevezésű sorozatban jelentkeznek önálló kötettel 1981-től. Bettes István nonkonformista, a hagyományos magyar verseszménnyel szembehelyezkedő, abszurd és groteszk, önironikus költészete a 90-es évek fiataljaira is hatással van. A *Bohócok áldozása* (1981) és a *Két bukfenc között* (1985) c. kötetei a korszak jelentős szövegeinek számítanak. Barak László fellépésével a közéleti alapkarakterű, lecsupaszított nyelvű líra is teret nyer, s Kendi Mária szokatlan epiko-lirikus, a leginkább Sylvia Plath poétikáját idéző kompozíciói is kimagaslanak. Az 1986-ban „antologizált”, Próbaút-nemzedék néven emlegetett költői csoport (M. Csepéc Szilvia, Farnbauer Gábor, Fellinger Károly, Hizsnay Zoltán, Hodossy Gyula, Juhász R. József, Krausz Tivadar, Ravasz József) legkiemelkedőbbjei költői elveiket elsősorban a magyarországi poétikák nyomán érvényesítették. Hizsnay Zoltán szerepálgató, többszólamú, posztmodern alapkarakterű költészete sajátos intertextusok és allúziótechnika révén vonja játékba a hagyományt és a nyelv időbeli és térbeli regisztereit. Farnbauer Gábor ös-szmagyar viszonylatban is egyedülálló poétikát alakított ki, melynek mozgatórugója a nyelv analitikus terheléspróbája, illetőleg a variáció- és ismeretelméleti mechanizmusok leleplezése a nyelv és a nyelvbeli objektivitás mozgásba hozásakor; mindkét versköteté kulcsszövegnek számít. Juhász R. József elsősorban performanszai-val és kísérleti (vizuális, fonikus, konceptualista stb.) költeményeivel emelkedik ki, hasonlóan a később jelentkező Mészáros Ottóhoz; az ő érdemük, hogy művészetüket s ezáltal a szlovákiai magyar művészet egy ágát is sikeresen kapcsolták be a neo- és transzavantgárd nemzetközi művészeti élet vérkeringésébe. Krausz Tivadar költészete a radikális eklektika, az antilíra, a sokk-költészet jegyeit viseli magán.

Költészet (1989–2004)

A rendszerváltás jelentős mértékben strukturálta át a hazai magyar nyelvű irodalmat is: többszólamúvá vált. Az egyetlen, az egykori párt által támogatott és ellenőrzött, a pártpolitikától csak az 1980-as évek végén függetlenedő Irodalmi Szemle mellett megjelent a szélesebb horizontot nyitó, egyetemes magyar irodalomban gondolkodó Kalligram, ill. később a palettát tovább színesítő Szörös Kő. Ez a többszólamúság kedvezően hatott vissza a megújuló Szemlére is. Jelentős mértékben ingott meg s a legfiatalabb alkotók zömének értékrendszerében véglegesen fel is számoltódott a csszl. magyar irodalom koncepciójába, valamint folytonosság- és hatáselméleteibe vetett feltétlen hit, annak ellenére, hogy az intézményesedése még inkább radikalizálódott. A Zalabai Zsigmond által kimunkált elméleti paradigma felbomlása érezte hatását a korábbi nemzedékek egyes alkotóinak életművén is. A kettős könyvelés technikájával és a magyarországi elvárásai horizonttal való konfrontálódás törvényszerűen értékátrendeződéshez is vezetett. A hídszerep néven ismert elméleti konstrukció is elvesztette vonzerejét, s lévén hogy a fiatalabb alkotók nyelvi dimenziói is átrendeződni látszanak (ezt leginkább a szlovák és cseh műfordítás penzumjellegének elvesztése jelzi, illetőleg a nyugat-európai nyelvek térhódítása), abban a kollektív szellemben, melyben az elv megfogalmazódott, immár felvállalhatatlanná vált. – A rendszerváltás hozadéka, hogy megjelenhettek a jogfosztottság éveinek és a hontalanság korának elhallgatott szövegei is, igaz, elsősorban Magyarországon, Tóth Lászlónak köszönhetően, ám ezek az 1945 és 1949 közt írt költemények jobbára csak dokumentumértékkel rendelkeznek, s inkább csak a kultúrtörténeti vizsgálódások szempontjából érdekesek. Megkezdődött a korábbi korszak költészetének átértékelése is, ami olykor a dilettantizmus rehabilitálásával járt. – Az antológia mint megszólalási forma a korábbi időszakhoz viszonyítva devalválódott, hiszen a legtöbb gyűjtemény kritikátlan heterogenitással bíró szöveg-halmazként olvasható csupán (*Kapufa a Parnasszuson*, 1993, *Angyalzsugor*, 1997, *ArtFALatok*, 2001). Bizonyos tekintetben kivételnek számít a *Nyugtalan indák* c. erősen retrospektív jellegű válogatás, mely széles körképet nyújt a korszak irodalmi mozgásairól, többek között Bolemant László, Csehy Zoltán, Fehér Sándor, Mészáros Ottó, Z. Németh István, Szászi Zoltán, Szűcs Enikő és Zalaba Zsuzsa szerepeltetésével. A fiatal költők legfontosabb könyvei a Kalligram Kiadóban (Csehy Zoltán, Z. Németh István, Szászi Zoltán, Macsovszky Péter, Mizser Attila, Németh Zoltán, Vida Gergely), ill. az AB-Art *Start füzetek* (Borbély Borisz, Bolemant László, Juhász Katalin, Mizser Attila, Polgár Anikó, Szeles Annamária), valamint a Madách-Posonium *Új Főnix Füzetek* (Papp Imre, Leck Gábor) c. sorozatában jelentek meg.

Ir.: Kemény Gábor: Így tűnt el egy gondolat. A felvidéki magyar irodalom története 1918–1938, Bp. 1940; Csanda Sándor: Első nemzedék, 1968; Fábry Zoltán Összegyűjtött írásai 1–9, 1980–1990; Fónod Zoltán: Üzenet. A csehszlovákiai magyar irodalom 1918–1945, Bp. 1993, Po. 2002; Csehszlovákiai magyar esszéírók. Hagyomány és megújulás 1, 1988; Görömbei András: A csehszlovákiai magyar irodalom 1945–1980, Bp. 1982; Németh Zoltán: A kapus öröme a tizenegyesnél,

1999; uő: Olvasáserotika, 2000; Szeberényi Zoltán: Magyar irodalom Szlovákiában (1945–1999), I–II., 2000, 2001; Kocur László: Határ és irodalom = Szövegek között 7, Szeged 2003; Kor/szak/határok, Dsz. 2002; Somorjai disputa 1, uo. 2003.

Csehy Zoltán

Prózairodalom (1918–1945): A két vh. közötti csszl. magyar irodalom első, kb. 1924-ig tartó szakaszában a mintegy 32 – mára jobbára elfeledett – verskötet mellett összesen 14 prózai látott napvilágot, s abból mindössze öt volt könyv formában is megjelenő regény. Ez az arány a későbbiekben is megmaradt, ha nőtt is a megjelenő prózai művek mennyisége, az 1945-tel lezáruló korszak uralkodó műneme továbbra is a líra volt. A meglehetősen színvonalas irodalmi publicisztika és az ingadozó értékű líra mellett a novella- és regényirodalom csak a 30-as évekre emelkedett egy esztétikai értékrend szerint is mérhető nivóra. Hogy az irodalom – színvonalas irodalmi lap és szervezett könyvkiadás, valamint terjesztés híján – a napisajtó hasábjaira szorult, eleve nem kedvezett terjedelmesebb művek megjelenésének. Míg verskötetek, ha gyenge irodalmi színvonalon is, 1918-tól jelennek meg, addig, bár folytatásokban négy regényt is közöl a Tavasz, az első irodalmi értékkel is bíró, könyv alakban megjelenő regények (Sziklay Ferenc: *Hangzatka*; Márai Sándor: *A mészáros*; Egri Viktor: *A rácsablakos ház*) 1924-ig váratnak magukra. Mivel a kor kritikája az irodalom állapotát a megjelenő regények színvonalával mérte, a csszl. magyar irodalom önidentitásának bizonytalanságához az esztétikailag értékes regény hiánya is hozzájárult. Fábry Zoltán, s utána hosszú ideig szakírók sora a csszl. magyar regény megszületésében látták az itteni irodalom felemelkedésének, saját arculata kialakulásának a zálogát, ezért a megjelenő prózai műveket fokozott várakozás előzte meg. Valószínűleg ez a preskriptív kritikai magatartás is hozzájárult ahhoz, hogy a regényirodalom nemcsak esztétikai színvonalát tekintve, hanem tematikai gazdagságában is alatta maradt a kor lírájának. Az elbeszélés-irodalomban a kezdeti szakaszban az idill iránti fogékonyság dominált, s a 19. sz. romantikus hagyományát felidéző patetikus hangvétel uralkodott. Néhány gyenge kísérlet után Márai Sándor (*Panaszkönyv*, 1922) és Tamás Mihály (*Novellás könyv*, 1923) elbeszélőkötetei jelezték a változást. Ahogy a lírában, úgy az elbeszélő irodalomban is szemben állt egymással a konzervatív irodalomfelfogású, az 1. vh. előtti társasági lapok irodalomszemléletének jegyében alkotó írók (Jankovich Marcell, Rác Pál, Sziklay Ferenc) s a nyugatos hagyományok vonzáskörében állók (Márai Sándor, Palotai Boris, Darkó István, Tamás Mihály), valamint a formálódó népi irodalom szemléletével rokon, a „valóságirodalom” bővületében alkotók (Sellyei József, Morvay Gyula, Ilku Pál, Bányai Pál) egyébként elég heterogén csoportja. – A novellában a leginkább erkölcsi kérdéseket feszegető s a bizarr témák iránt is fogékony Darkó István, a szociális orientáltságú Tamás Mihály, a 20-as évek második felétől élesen háborúellenes Egri Viktor és a korában nagyon népszerű, anekdotikus prózában jeleskedő Szombathy Viktor írásai emelkedtek ki a két vh. között. Megszólalásmódjukban Mikszáth öröksége mellett Krúdy Gyula, Móricz Zsigmond és Tamási Áron,

sőt, Tamás Mihály esetében Maupassant és Tersánszky hatása is felismerhető. Tematikailag a háborús élmények (Tamás, Darkó, Egri), az érzelmi élet (Tamás, Darkó, N. Jaczkó Olga, Palotai Boris) és a megváltozott történelmi-társad. viszonyok (Szombathy Viktor, Tamás Mihály, Egri Viktor) problémája köré szerveződik a korszak novellisztikája. Kevés kivételtől eltekintve a realizmus miméziselvéhez és az expresszionizmus áradó, lírába hajló beszédmódjához kötődik nemcsak a novellisztika, hanem a regény is. – A csszl. magyar regény – a megteremtésére tett szakadatlan kísérletezés folytán – akár a regényirodalom külön ágának is tekinthető. Elsőként Egri Viktor próbálkozott szimbolikus című művében (*Rácsablakos ház*, 1924) a változó szlovákiai viszonyok bemutatásával. Ezt követik Darkó István (*Szakadék*, 1928; *Égő csipkebokor*, 1935; *Deszkaváros*, 1938), Tamás Mihály (*Két part közt fut a víz*, 1936) és Szombathy Viktor (*Elesni nem szabad*, 1938) regényei. Ezek a művek a kisebbségbe szakadt ember mindennapjaiban kísértő egzisztenciális, morális gondokat dolgozták fel programszerűen, s az irányzatosság kidomborítása nem egy esetben az esztétikai érték rovására történt. A „kisebbségi regény” a csszl. irodalom kék madarának bizonyult, a sorra születő prózai művek egyike sem felelt meg maradéktalanul a velük szemben támasztott elvárásoknak, s így a „kisebbségi regény” megírásának Fábry Zoltántól eredő – sokkal inkább erkölcsi, mint írói – programja áthagyományozódott a csszl. magyar irodalom második szakaszára. A 60-as évek táján a „kisebbségi regény” gondolatát a „kisebbségi regényeké” váltotta fel, majd az irodalomtudományos diskurzus változásával a kérdés marginalizálódott. – Születtek azonban e korban olyan művek is, melyekben a szlovenszkótság tematizálása nem játszik szerepet. Elsősorban a színvonalas lektűröket író Neubauer Pál regényét, a gyenge szerkezetű, helyenként túlírt, de így is olvasmányos *A jóslatot* (1936, 1944) kell itt megemlíteni, s Egri Viktor hasonlóan olvasmányos, gördülékeny stílusú történelmi regényét, az *Égő földet* (1937). A megjelenésekor nagy port kavart *Szép Angéla háza* (Tamás Mihály, 1927) az irodalom őszinteségének kérdésére irányította a figyelmet. Márai Sándor első prózakötete Kassán jelent meg, s a város témaként is vissza-viszszatért életművében (*Zendülők, Féltékenyek, A kassai polgárok*). Az ún. tényirodalom írói közül Morvay Gyulát (*Ember a majorban*), Sellyei Józsefet (*Ló-sorozás Gádoroson, Nádas házak*), Háber Zoltánt kell megemlíteni.

Prózairodalom (1945–1989)

Az újraindulás évei kísértetiesen emlékeztetnek az 1918 utáni időszakra, azaz a különbséggel, hogy most a dilettantizmus mögött nem egyszerűen az írástudók hiánya áll (a háborút túléltek közül is alig pár író marad itthon az első korszakból), hanem egy azt támogató pol. rend is. Így a hazai prózairodalomban az 1945–1960 közti időszakban jóformán a lehetősége sincs meg egy esztétikailag is értékes irodalom megteremtésének. Az ösztönösség és felkészületlenség mellett a helyzetet súlyosbította a hagyománytalanság is, az első korszak prózai művei feledésbe merültek, a múlt iránti érdeklődés majd csak a 60-as évek második felében éled fel, nagy-

jából azonos időben a nyugati irodalmi áramlatok felé való nyitottabbá válással. – A prózairodalomban a gyéren megjelenő antológiák nem töltöttek be olyan orientációs szerepet, mint a lírában, s az egymást követő paradigmaváltások sem – a *Fekete szél* c. antológia szerzőitől eltekintve – kötődnek határozottan egy-egy nemzedékhez. A „csehszlovákiai magyar regény” keresése tovább folyik, Mács József, Dobos László és Duba Gyula neve ebből a szempontból az első korszak hagyományába való bekapcsolódást jelenti, ám a 70-es évektől egyre inkább individualizálódó próza történetében a kérdés lassan marginalizálódik, s a szlovákiai magyar irodalom önálló létének megkérdőjelezésével teljesen jelentőségét veszti. – Az 50-es évek (nálunk csak 1963–1964 körül lezáruló) sematikus irodalmától nyelvi gazdagságukkal és olvasmányosságukkal ütnek el Egri Viktor egyébként az elvárásoknak való megfelelést és az időszerűséget hajszóoló írásai. A „harmadvirágzásnak” vagy „alapozó nemzedéknek” nevezett csoport prózaírói közül mára csak a mikszáthi nyomokon induló, műveiben a szlovákiai magyar valóság lelki vetületét tematizáló Mács József és a jellemformálás iránt rendkívül fogékony Ordódy Katalin maradt az irodalom homlokterében. – Az első szemléletváltás a 60-as évek elején következik be. Az ekkor fellépő írók (Duba Gyula, Dobos László) szakítanak a sematizmussal, műveikben az itt élő magyarság gondjai szólnak meg. Az ő fellépésükhöz köthető a próza provincializmusból való kitörése. Az írás elsősorban szolgálatot, a közösség szolgálatát jelenti számukra. Dobos írásainak hatását fokozta, hogy nemcsak témáiban nyúlt addig tabunak számító kérdéshez: a szlovákiai magyarok háború alatti és utáni életéhez, hanem olyan technikai eljárásokkal is élt (filmszerűség, időbontás stb.), melyek az itteni irodalomban addig ismeretlenek számítottak. Duba Gyula a 19. századi realizmus részletező elbeszélőtechnikáját élesztette újra, s a teljesség megismerésére való törekvése is ebből az örökségből táplálkozik. Megismerése kettős irányú, részint a külvilág felé orientálódik, s regényeit a dokumentumirodalom felé közelíti, másrészt pedig befelé irányul, s az emberi lélekben történő változásokat írja le minden részletre kiterjedően. A prózaíróként az évtized végén jelentkező Gál Sándor is elsősorban a szlovákiai magyarság sorsával foglalkozik egzisztencialista ihletésű, az egyéni és közösségi magárahagyottság kérdéseit boncolgató, realista szemléletű novelláiban. Írásai alapélménye az idő. Az idő kérdése mint társadalmat és személyiséget meghatározó tényező, filozófiai problémává mélyül nála. Monoszlós Dezső prózája mind kidolgozottságát tekintve, mind a szlovákiai sorsproblémáktól való távolságtartása miatt egyedi jelenség. *A milliomos halála* (1969) c., néhány részletében a szürrealizmus határát súroló, körkörös szerkezetű, az 50-es évek eseményeit jobbra áttételesen tárgyaló regénye minden bizonnyal a korszak egyik legkiválóbb prózai teljesítménye. – 1972-ben jelenik meg *Fekete szél* címen az a prózaantológia, mely az ISZ Vetés rovatában jelentkező írókat mutatja be. Erre a nemzedékre már a világirodalom bizonyos jelenségei is hatással voltak, mindelelőtt az egzisztencializmus, részlegesen pedig a beat és a hippy írók, a dél-amerikai mágikus realizmus, ill. az újraéledő avantgárd. A hagyományoktól, a kisebb-

ségi sors krónikásának szerepétől való elfordulás egyértelmű a kötet szerzőinél, a közösségi-történelmi kérdések helyett a mindennapok problémái és az emberi kapcsolatok kerülnek előtérbe. Erőtéljes a lirizálódás, megnő az irónia szerepe, s a lineárisan haladó történetek helyét az álmok és látomások sejtelmes világa veszi át. A nemzedék tagjai közül (Wurczel Gábor, Kövesdi János, Mészáros Károly, Fülöp Antal, Bereck József, Kovács Magda) a kritika Bereck József és Kovács Magda írásaival foglalkozott kiemelten. A két szerző közül Bereck József realista prózája áll közelebb a hagyományokhoz, Kovács Magda a mágikus realizmus sajátos változatát teremti meg. – A 70-es évek elején, szinte a Fekete szél megjelenésével egy időben jelentkezik Grendel Lajos. Grendel Lajos és Kovács Magda írásai a közösségi, sorskérdéseket firtató irodalomtól való elkülönülés egy-egy lehetséges változatát jelezték: Kovács Magda álmat és realitást ötvöző, lírai, babonákkal, mítoszokkal teletöltött novellái a mágikus realizmus képalkotásával és történetvezetésével mutatnak rokonságot, Grendel Lajos erősen ironikus, a történelem elbeszélhetőségét kétségbevonó, a személyes és kollektív emlékezet érvényességét relativizáló írásai pedig elbizonytalanító, távolságtartó gesztusokkal fordultak szembe az előző korszak beszédmódjával. – Az irodalom önmeghatározásában a 80-as évek hoznak ismét változást. Ekkor számolódik fel a hídszerep illúziója, s a referencialitás, a valóságtükörzés igényének elhalványulásával fokozatosan kerül előtérbe a belső történet. Az iródiások számára a kisebbségi és egyetemes összeegyeztetésének kérdése már fel sem merül, az irodalmon kívüli értékekhez való igazodás végképp érvényét veszti. Az Iródia *Próbaút* c. antológiájában tűnik fel Honya György és N. Tóth Anikó, valamint Talamon Alfonz, aki *Samuel Borkopf: Barátaimnak, egy Trianon előtti kocsmából* (1998) c. posztumusz kötete megjelenése után (Monoszlós Dezső, Duda Gyula és Grendel Lajos mellé felsorakozva) az 1945 utáni szlovákiai magyar irodalom egyik viszonyítási pontjává válik.

Prózairodalom (1989–2004): A 80-as években induló differenciálódás a rendszerváltás után még erőteljesebbé válik. A „szlovenszkóiság” főként tematikában jelentkező ismérve végképp elveszti kanonizációs erejét, az addigi peremműfajok integrálódnak, egyre nagyobb teret nyer a fragmentáltság, feloldódnak a határok epika és líra között. Az évtized végén erősödik a vallomásosság és naplószerűség jelenléte a prózában. A 90-es évek szerzőinek többségénél háttérbe szorul a történet, helyette a gondolatiság, az önmeghatározással való kísérletezés, az ennek a léthez, ill. a nyelvnek a megismeréshez való viszonya kerül a középpontba (Fábián Nóra, Mórocz Mária, Czákó József), s Talamon Alfonz, Hajtman Béla, valamint a szubkultúra nyelvi-tapasztalati világát megszólaltató Győry Attila történeteinek különleges atmoszférája is a nyelv hatalmának felismeréséből fakad. – Az elmúlt tizenöt évben a csoportos fellépést az egyéni jelentkezés váltotta fel, az antológiák elvesztették korábbi jelentőségüket, s már nem egy-egy nemzedék prózafelfogását reprezentálják, inkább egyfajta alkalmi szöveggyűjteményként funkcionálnak.

Ir.: Csanda Sándor: Első nemzedék, 1968; Görömbei András (szerk): Nemzetiségi irodalmak az ezredvégen, Debrecen, 2000; uő: A csehszlovákiai magyar irodalom 1945–1980, Bp. 1982; Filep Tamás Gusztáv–Tóth László: Próbafeleletek a (cseh)szlovákiai magyar irodalomról 1918–1995, 1995; Fónod Zoltán: Üzenet, 2002; Hodossy Gyula–Kulcsár Ferenc (szerk): Iródia 1983–1993, Dsz. 1994; Kemény G. Gábor: Így tűnt el egy gondolat. A felvidéki magyar irodalom története 1918–1938, Bp. 1940; Németh Zoltán: A kapus öröme a tizenegyesnél, 1999; Szeberényi Zoltán: Magyar irodalom Szlovákiában (1945–1999), I–II., 2000, 2001.

Bárczi Zsófia

Drámairodalom (1918–1945): Az Osztrák–Magyar Monarchia széthullása után az utódállamokba került magyarság kényszerű decentralizáción ment keresztül. A nemzet egységéből kiszakadt nemzetestek önerejükben sajátos nemzetiségi kultúrát fejlesztettek ki, amely az egyetemes magyar kultúra és művelődés hagyományából indult ki, de a további fejlődését már az egyes utódállamok társadalmi valósága határozta meg. A fiatal utódállamok társadalmi-kulturális körülményei igen eltérőek voltak, így a kisebbségi kialakuló kultúrák is nagy különbségeket mutattak. A francia mintára épülő csehszlovákiai demokrácia a többi utódállamhoz viszonyítva relatíve kedvezőbb körülményeket biztosított a magyar kisebbség számára. Az irodalomteremtés körülményei a lírának kedveztek leginkább, ebben érte el a legmagasabb művészi színvonalat. A széppróza lényegesen gyengébb eredményeket tudott felmutatni. A legfejletlenebb ága ennek az irodalomnak a drámairodalom volt, amelynek kibontakozását irodalmon kívüli okok és körülmények is erősen befolyásolták. A korabeli kritika a színházi infrastruktúra hiányosságaiában, dramaturgiai éretlenségben és a színpadismeret hiányosságaiában, főként az anyagi kockázatban látta a fő okait ennek a jelenségnek. Tény, hogy az első köztársaság fennállása alatt az írók számára nem volt vonzó a színpad. Ennek ellenére az első évtizedben (1918–1928) számos dráma született hazai írók tollából. A drámaírók kezdettől fogva tevékenykedtek, különösen az első öt év volt termékeny és ígéretes, főként Vécsey Zoltán, Sziklay Ferenc, Sándor Imre, Merényi Gyula, Müller Vilmos, Sebesi Ernő egy-egy műve érdemel figyelmet. Eredményeiket azonban csak akkor értékelhetjük objektívan, ha figyelembe vesszük a gátló körülményeket is. Az államfordulat előtt a mai Szlovákia területén nem volt állandó színház, amely ösztönözhetne volna a drámaírókat. A csehszlovák utódállam megalakulása után a műkedvelő színjátszáson kívül csak Faragó Ödön engedélyezték állandó, egész Szlovákiára kiterjedő hatókörű társulat megszervezését. 1925-ben engedélyezték a Szlovenszkói Magyar Színpártoló Egyesület működését, amely ellátta a színészek érdekvédelmének szerepét. Faragó Ödön színtársulata a drámairodalom és színházi kultúra fellendítése érdekében igyekezett minél több hazai szerző drámáját bemutatni, így Merényi Gyula, Lányi Menyhért, Sándor Imre, Vécsey Zoltán, Sziklay Ferenc, Ásgúthy Erzsébet és mások művei nyertek publicitást. Az időközben megalakuló színtársulatok (Polgár Károly, Faragó Ödön, Földes Dezső, Iván Sándor, Sebreghy Andor társulata) mintegy húsz szlovákiai szerző harminc-harmincöt darabjára

nak bemutatását tették lehetővé. Természetesen ezeknek a színdaraboknak a dráma-nemen belül igen tarka műfaji paletta mellett a színvonalbeli „tarkasága” is megvolt. Akadtak igen ígéretes teljesítmények, de a többség mélyen a magyarországi átlag-színvonal alatt maradt. Érdekes színháztörténeti jelenség, hogy a hazai szerzők darab-jait szinte mindig telt ház előtt játszották. Ennek nyilván nem az esztétikai minőség, hanem a kisebbségi helyzet s a vele járó lélektani helyzet a kiváltó oka. A korabeli kritika s a későbbi kutatók csaknem egybehangzó véleménye szerint legalább fél tu-cat mű megállta volna a helyét a külföldi színpadokon is. Ez pedig – tekintettel a re-tardáló, fejlődésgátló körülményekre – megbecsülendő teljesítmény. A személyek-ről, a darabokról vitatkozni lehetne, de általában Sebesi Ernő, Bihari Mihály, Ás-gúthy Erzsébet, Földes Sándor és Vécsey Zoltán darabjai emelkednek ki a szürke át-lag közül. Az említett, arra érdemes szerzők munkásságát külön szócikkekben érté-keljük, itt csak néhány kiemelkedő teljesítményükre hívjuk fel az olvasók figyelmét. – Bihari Mihály: *Tisztelettel értesítjük* c. drámájának értékelését az is alátámasztja, hogy művét bemutatta a Szlovák Nemzeti Színház is. A korabeli színikritikák sze-rint nem kis sikerrel. Sajnos, hogy Bihari sorsába, így írói fejlődésébe beleszólt a há-ború. Lányi Menyhért legjobb, bár többek által vitatott műve a *Nyári zivatar* (bár so-kan két reneszánsz ihletésű rövid színdarabjára esküsznek): a háborúban megsérült főhős belső küzdelmei, az életéért és felesége megtartásáért vívott harca rendkívül megrendítő. – A fiatalon elhunyt tehetséges lírikusnak – Merényi Gyulának – három művét tartják maradandónak: *Korona és dollár*, *Gyönyör*, *Csóktalanok*. Mindhárom darab jelentős sikert aratott a nézők és a szakma körében egyaránt. A két háború kö-zötti időszak egyik legjobb teljesítményeként emlegetik Ásgúthy Erzsébet: *Mérge-zés a Domb utcában* (1938) c. művét, melyet Simor Miklóssal közösen írt. A dara-bot Győrben mutatták be, jelentős sikert aratva az igényes közönség előtt. Az eper-jesi orvos – Sebesi Ernő – gyakran emlegetett darabjával fejezzük be a korszak drá-matörténeti áttekintését. Sebesi legjobbnak tartott műve a *Félemberek*, melyet Föl-des Dezső színtársulata mutatott be a pozsonyi Városi Színházban, 1923-ban. A mű kitűnő emberismeretről, lélektani tájékozottságról és igen erős szociális érzékeny-ségről tanúskodik, különös tekintettel a társadalom kivetettjei iránt kinyilvánított együttérzésre. A Prágai Magyar Hírlap a „lecsúszott egzisztenciák” nagy és őszinte tablójaként emlegette.

Drámairodalom (1945–2004)

A szlovákiai magyar színjátszás színvonala messze meghaladja a drámaírók teljesítményét. Különösen érvényes ez az 1945 utáni időszakra, az ún. „harmadvirág-zás” korszakára, amelyben az újrakezdés leggyengébben művelt műfajának számít. Ebben az esetben is az idősebb generáció, a már a háborút megelőző időszakban ak-tív íróké volt az úttörés szerepe. Két nevet kell kiemelnünk: Egri Viktor és Dávid Teréz. Az ő darabjaik kerültek először színpadra. Ha korszellem és ideológiai elvá-rások szülte didaktikus párbeszédeit (*Sovánka*, *Közös út*, *Fény a faluban* stb.) nem

számítjuk, Egri teremtett műveivel hazai közönséget. Az *Ének a romok felett*, *Örök láng*, *Virágzik a hárs* stb. mellett elméleti ismereteket, színikritikai elveket stb. tar-talmazó regényei (*Festett világ*, *A rivalda fényében*) hozzájárultak a hazai színház-látogatók művelődéséhez. Egri mellett Dávid Teréz munkásságát kell kiemelni. Ko-rábbi művei (*Fekete bárány*, *Dr. Svoboda*) jórészt ismeretlenek maradtak a széle-sebb nézőközönség előtt, de az ötvenes-hatvanas években született művei vonzották a színházlátogatókat. Ebben az időben ő volt a legtermékenyebb drámaírónk. Drá-mák, színművek, vígjátékok, jelenetek, hangjátékok születtek a tollán. (*Dódi*, *Az Asz-szony és a Halál*, *Vidor család*, *Lidércfény*, *Fekete bárány* stb.), melyeket évekig mű-soron tartottak a műkedvelő társulatok és hivatásos színházunk egyaránt. – Hozzájuk zárkóztak fel a fiatalabb generációk drámával kísérletező alkotói. A legtermékenyebb és a műkedvelő társulatok között a legnépszerűbb Lovicsek Béla, akinek leginkább játszott darabjai a következők: *Húsz év után*, *Baj van a szerelemmel*, *Végállomás*, *Alattunk a város, fölöttünk az ég*, *Ezüstlakodalom* stb. A dráma kényes és nehéz mű-fajával sokan kísérleteztek irodalmunkban, de kimagasló eredmények ritkán szület-tek. Még a legfiatalabbak közül Batta Györgyöt, Kmeczkó Mihályt, Tóth László ne-vét említhetnénk. A gyerekek számára Gágyor Péter, Sipos Jenő, Gyüre Lajos, Kmeczkó Mihály és mások írtak népi motívumokkal sűrített, szórakoztató darabokat. A legjobb eredményekről a szerzőkről szóló szócikkekben szólunk bővebben.

Gyermek- és ifjúsági irodalom (1918–1945)

Az olvasók legifjabb nemzedékeihez szóló irodalom ugyanazokhoz a tör-vényszerűségekhez igazodik, mint a felnőttek irodalma. Fejlődésének egyik legalap-vetőbb feltétele a színvonalas, a korhoz mértiséget szigorúan, de nem dogmaként al-kalmazó sajtó. A két háború közötti Csehszlovákiában számos magyar gyermek- és ifjúsági lap jelent meg. A hosszabb ideig fennálló lapok közül kiemelkedett a Tá-bortűz (1930–1938) és a Szivárvány (1929–1938). Az utóbbi a szlovákiai magyar iskolarádió hivatalos lapja volt. Népszerűségét főként Harmos Károly komáromi ta-nár-festőművész ötletes és hangulatos, jó pedagógiai érzékkel megrajzolt illusztrá-cióinak és Borka Géza szorgos és hozzáértő szerkesztésének köszönhette. Irodalmi szempontból a losonci A Mi Lapunk (1921–1932) volt a jelentősebb. Tamás Lajos költő főmunkatársként, Scherer Lajos liberális beállítottságú tanár főszerkesztőként gondozta. Ebben a lapban csiszolták tollaikat a Sarló későbbi irányítói, itt jelent meg nyomtatásban először Móricz Zsigmond sokat idézett írása, a *Gyalogolni jó* (1927). Ez a visszaemlékezés saját diákkorára, nyarankénti népdal- és népmeseegyűjtési út-jaira indította el a falujáró cserkészfiatalokat, a Sarló mozgalom előőrseit. A többi lap az egyházak, a különféle pártok támogatásával, jóval alacsonyabb színvonalon működött hosszabb-rövidebb ideig. Sajnos, bizonyos irodalmi műfajok is a pártok, világnézetek elvárásaihoz igazodtak. A legelterjedtebb műfaj volt az ún. szociális mese, amely minden baloldali beállítottságú lap állandó rovatát képezte. Ez látszó-

lag a gyerekeknek szóló, de lényegében a felnőttek szociális érzékenységét erősítő műfaj volt, olvasták gyerekek, felnőttek egyaránt. Színvonalukat a magyar emigránsok biztosították, aláírók között Balázs Béla, Móczsa János, Szucsich Mária, Kaczér Illés szerepelt a legtöbbször. Kaczér Illés 1937-ben füzeteket is megjelentetett meséiből: *Kőtojásból kőmadár*, a második kötetet *Gödölyét, gödölyét* címmel adták ki. Szucsich Mária a *Tavasztól télig* c. leányregénye egy tízéves kislány naplóját tartalmazza. Ilku Pál gyermekszínhátékokat ír, legtöbbet vitatott és olvasott regénye a *Lendület* (csak cenzurázva jelenhetett meg). – A polgári humanista szellemű, igen népszerű ifjúsági regények írója Darkó István: *Zúzmará, Felhők hőse Pákozdon* (a második a magyar aviatika hőskorába vezet vissza. Palotai Boris: *Péter* (1933), *Juliska* (1937) címen ír nagyszerű regényeket. Különösen nagy sikere volt Szombathy Viktor szellemes, a tinédzserek világát jól ismerő alkotónak, ötletektől hemzseggő ifjúsági regényeinek, főként *Mikulics szárazon és vizen, Czirók kalandor lesz* (1926–27).

Gyermek- és ifjúsági irodalom (1945–2004)

A második világháború után az ismert okok miatt, csak később indulhatott meg az irodalom e fontos ágának a művelése, fejlődése. Az Új Szó 1948. dec.15-től jelenik meg. Ezt követte az Alkotó Ifjúság (1950), Új Ifjúság (1951), Fáklya (1953–1956), Hét (1957–), Nő (1952–), Irodalmi Szemle (1958–), Kis Építő (1952–), Pionírok lapja, ill. Táborútíz (1950–). Erre a sajtóalapra épült a háborút követő gyermek- és ifjúsági irodalom. – A meseírók aktivizálódtak először: Ordódy Katalin, Rácz Olivér, Tóth Tibor az igényes formakultúrájú verses mesék kategóriájában, Szűcs Béla a nemzetközi fabulairodalom ihletése nyomán kísérletezik a didaktikus, közvetlenül kínáló tanulságokat közvetítő verses, ill. prózában írt történetekkel stb. Verseghy Erzsébet ölti versformába a nép-nemzeti költészet modorában (*Mocskos Palkó, Cifra Olga* stb.) egyes műveit. A verses epika első jelentősebb sikere Simkó Tiborhoz fűződik (*Karcsi kacska kalandjai*). Ő már tágít a mese környezetvilágán, egzotikus tájakon utaztatva rakoncátlan hőseit. Az ún. valós történetek mesébe oltásában Zobor Eszter, Vigh Rózsa, Dávid Teréz ért el mérsékelt sikereket az ötvenes-hatvanas évek fordulóján. Ugyanebben a műfajban, magasabb művészi szinten, a természeti környezetet a városi körülményekkel ötvözve Gál Sándor teljesítménye említhető. A legsikeresebb gyermek- és ifjúsági írónk Rácz Olivér (*Rezeda cirkusz, Puffancs, Göndör és a többiek*), aki kiváló humorérzékkel és pedagógiai tapasztalattal írta népszerű műveit. Tóth Tibor (*Pozsonyi nyár*) a szórakoztatás és ismeretterjesztés ötvözetével visz újat az ifjú olvasók nevelésébe. Kevésbé sikeresen szól a legkényesebb kor, a tizenévesek korosztályához Kónya József és Moyzes Ilona. Az ezópusi örökség legsikeresebb továbbvivője Szőke József (*A sűrő hóember, A hencegő nyúl*). A népi ihletésű, a népmese modorában előadott, egy-egy tájegység mesekincsét belletrizáló, modernizáló mesék terén Kulcsár Ferenc, Varga Imre, Soóky László, Tóth László, Kovács Magda jeleskedik. A nemzetközi mesemorfoló-

gia ismeretén, lokális színezetén, szellemes és humoros előadásán alapuló mesék közvetítésében kiváló teljesítményt nyújt a már említett Kovács Magda, Gál Sándor, N. Tóth Anikó, Kozsár Zsuzsanna, Soóky László, B. Kovács István és mások. – Gyermekirodalmunk legizmosabb ága a gyermekköltészet. Alig akad jelentősebb lírikus, aki nem szólna a gyermekolvasóhoz is. A kezdet Dénes György nevéhez fűződik, aki mindmáig talán a legtöbb gyermekverset írta. Hagyományos, a gyerekeknek tetsző formában többnyire a régi és a megújuló falusi környezet, a természet, az emberi élet adja témái zömét. A rangsorolás, a korcsoport szerinti elrendezés, a mennyiségi és minőségi teljesítmény mellőzésével a következő nevekre és műveikre érdemes és hasznos odafigyelni. Keszeli Ferenc, Tóth László, Tóth Ele-mér, Simkó Tibor, Varga Erzsébet, Ozsvald Árpád, Zs. Nagy Lajos, Batta György, Barak László, Tallósi Béla, Monoszló Dezső, Z. Németh István és még sokan mások.

Szeberényi Zoltán

Irodalomkritika (1918–1945)

A masaryki–beneši köztársaság idején a publikált kritikák mennyisége meglepően nagy volt, mert nemcsak az irod. folyóiratok, hanem a napilapok és pol., társad. hetilapok is közöltek kritikát. Ezek nagyobbik fele azonban minőségileg értéktelen volt, s az objektivitás gyakori hiánya az értékelhető kisebbik rész hitelét is rontotta. Mivel irodalmunk indulásának első éveiben (1918–1925) a nagyarányú kiutasítások és kényszertávozások következtében nemcsak a tapasztalt írók hiányoztak, hanem az igényesebb olvasórétegek is, az irod. élet néhány tekintélyes szervezője (Alapy Gyula, Sziklay Ferenc) nyilvánosan védelmébe vette a dilettantizmust. Kijelentéseiket Vass László olyan „súlyos szavak”-nak nevezte, melyek „magukban hordják a kisebbségi élet tragikus vonásait, és mindenképpen találóak a kisebbségben kezelt nemzetrészek eleve alacsonyabb szellemi életére”. Nem meglepő tehát az sem, hogy a dilettantizmus pártolásával nem gyanúsítható Forbáth Imre még a 30-as évek vége felé is talált magyarázó és mentegető szavakat: „Ameddig a szlovenszkói magyar társadalom nélkülözni fogja a nívós művészet szükségelt mennyiségét és a magasabb kultúrszervezeteket, addig a kulturális önszegély jelenségeit nem szabad egyszerűen lenéznünk. Ellenkezőleg, hiszen élénk bizonyítékai vannak annak, hogy a konzumens él és követel, és ha nem akarjátok, hogy a dilettáns adjon neki, hát adjatok ti, kultúrmesterek!” – Az objektív kritika követelményét 1923-ban az ifjú Fábry Zoltán hirdette meg: „Olyan időket élünk, olyan helyzetben vagyunk, hogy létfeltétel, szükség az írott szó, mint eszköz, de ez még nem szentesíti az írott szót irodalommal. A művészi alkotás kiválasztó, értékelő törvénye az esztétika. Író tehát csak az, aki az esztétika normáit igazolja, példázza. És a legnagyobb szégyen, az életképtelenség legszomorúbb jele lenne, ha ettől az egyetlen biztos művészi feltételtől féltetni kéne magyarságunkat.” Sajnos, két-három évvel később Fábry eltért a koncepciójától, további kritikusi gyakorlatában másodlagosnak tekintette az esztétikai követelményt, s csaknem egy évtizedes

kommunista–rappista korszakában (1928–1936) az osztályharc törvényei alá rendelte a kritikai mércét. Az objektív kritika térnyerését leginkább azok a rendkívül kiéleződött ellentétek akadályozták, amelyek az irodalmi életben az emigráns és a hazai írók között alakultak ki. A 20-as évek első kétharmadában a beszűkült kisebbségi irod. és sajtóéletben nagy befolyásuk volt az 1918/19-es mo.-i forradalmak emigráns íróinak és újságíróinak, egyrészt tapasztaltságuk, hozzáértésük, másrészt a Horthy-Magyarország iránti gyűlöletük miatt. Az utóbbi tulajdonságért a csszl. állam bőkezűen honorálta őket, az anyaországgal jó kapcsolatokat tartó ellenzéki magyar körök viszont gyűlölettel feleltek a gyűlöletre. Ez az antagonisztikus helyzet úgy hatott a kritikai életre, hogy a lapokban az írókat nem valós irod. értékeik alapján, hanem pol. hovatartozásuk szerint értékelték. A 20-as évek végén, mikor az emigránsok a kisebbségi sérelmek iránti közömbösségük miatt már nagyrészt elvesztették pol. hitelüket, érezhetően erősödött az objektív kritika helyzete, de pl. a kritikairodalom akkor és később sem kvalitásaik alapján, hanem pol.-világnézeti alapállásuk szerint csoportosította a kritikusokat szocialistákra és polgáriakra. – A szoc. kritikusok közül Fábry volt a legtekintélyesebb, de ő antifasiszta és antimilitarista publicistaként lett jelentős, európai mércével is mérhető íróvá. E tevékenységének kiváló kritikusi adottságait is alárendelte, s az irod. alkotások értékét elsősorban s gyakran kizárólagosan erkölcsi és pol. mércével mérte. Ezzel a magatartásával „emberirodalmi” és vox humana-korszakában (1922–1927, 1936–1938) az irod. életben érezhető erkölcsi prevenciót tudott gyakorolni, ám esztétikai vonatkozásban akkor is rengeteg tévedést, túlzást követett el. A többi szoc. kritikus közül Barta Lajos, Sándor László és a fiatal Berkó Sándor emelhető ki. – A polgári szemléletű kritikusok közül rendszeres tevékenységével, számos irodalomtört. érvényű írásával és következetes objektív törekvésével Kovács Endre, Szalatnai Rezső és Vájlók Sándor emelkedik ki; az egész akkori kritikai életben ők jelentik az élvonalat. Figyelemre méltó még Antal Sándor, Kázmér Ernő, Simándy Pál, Vass László és Zapf László munkássága. A jelentős szépírók közül főleg Darkó István, Egri Viktor, Győry Dezső és Sziklay Ferenc voltak a kritikában is aktívak. – Komlós Aladáról, Peéry Rezsőről és Szvatkó Pálról külön kell szólni. Komlós csak 1924-ig élt Szlovákiában, s kritikusként-költőként az élvonalba tartozott. A 20-as évek második felében Mo.-ról figyelte s recenziókkal meg szigorú helyzetelemzésekkel segítette irod. fejlődésünket. A kivételes képességű Peéry Rezső 1938 előtt két-három felfigyeltető kritikát írt (*Magyar mesterek, Kassák Lajos epikai fejlődése, Szempontok a csehszlovákiai magyar irodalom fejlődéséhez*), kritikusi kibontakozását azonban késleltette a sarlós mozgalom második szakaszában (1930–1933) vállalt szélsőbalos irodalompol. szerepe. A Peéryhez hasonlóan kitűnő esszéista adottságokkal rendelkező Szvatkó Pál nem volt gyakorló kritikus, de néhány átfogó irod. felmérésében vitathatatlan megállapításokat tett, s a minőségi elv hangsúlyozójaként egész pályafutása alatt az irodalom és kritika legjobbait összefogó lap alapítására törekedett. – A szlovák állam éveiben (1939–1944) a magyar népesség

alacsony száma, a tapasztalt írók zömének kiesése s az itt maradtak egy részének (Egri, Fábry, Sas Andor, Sebesi Ernő, Szenes Erzs) kényszerű elhallgatása miatt az irod. élet erősen összeszűkült, de aktív maradt. Az Esterházy János vezette Magyar Párt napilapjaiban elég lehetőség nyílt a kritika számára is: szervezésében és gyakorlásában e lapok két tapasztalt belső munkatársa, Peéry Rezső és Szalatnai Rezső játszotta a vezető szerepet. A két napilap politikáját és irodalompolitikáját keresztény szellemű antifaszizmus jellemezte. Dallos István tíz számot megért Magyar Albumában és a Toldy Kör évkönyveiben is sok kritikai írás jelent meg Szalatnai, Peéry, Mártonvölgyi László és Környei Elek tollából. A kezdőkkel és dilettánsokkal is ellepett hazai irodalom iránt az összeszűkült írói közösség bővítése érdekében nagyfokú toleranciát kellett tanúsítani, ezért az igényes Szalatnai és Peéry ezt a terepet nagyrészt Mártonvölgyire és Környeire hagyták, s legjobb kritikáikat a kiemelkedő mo.-i kortársakról (Babits Mihály, Móricz Zsigmond stb.) írták.

Ir.: Fábry Zoltán: Irodalom és magyarság, KN 1923. ápr. 1. = F. Z.: Ő 1; Komlós Aladár: Magyar költészet Szlovákiában, Ny 1926 II, 390; Féja Géza: A felvidéki irodalom és felvidéki költő, Híd 1927/4–5; Alapy Gyula: Kisebbségi irodalmunk tíz éve. = Kazinczy Évkönyv 1898–1928 (szerk. Sziklay Ferenc), Kassa 1929; Győry Dezső: A kritikus, aki nincs, Új Munka 1931/1; Vass László: A kiművelt emberfő hiánya, MaN 1938. febr. 20.; Forbáth Imre: Művészet és szocializmus. = F. Z.: Ő 1; Turczel Lajos: Irodalomkritikánk 1918–1945 között, = T. L.: Tanulmányok és emlékezések, 1987.

Turczel Lajos

Irodalomkritika (1945 után)

A háború befejeződésével csak a fegyverek hallgattak el, a megpróbáltatások nem szűntek meg a szlovákiai magyarság számára. A magyarság széles tömegei a teljes jogfosztottság állapotába kerültek, a magyar iskolákat bezárták, szünetelt a sajtó és a könyvkiadás, nem volt irodalmi élet. A kor némaságát csak az atrocitások, a magyarüldözés ellen tiltakozó röpiratok, felhívások vagy a mo.-i sajtóban megjelent tiltakozások törték meg (Fábry, Szalatnai, Peéry stb.). Az 1948 febr.-ban bekövetkezett politikai-társadalmi fordulat hozta meg az enyhülést. 1948. dec. 15-én megjelent az Új Szó első száma, benne Fábry Zoltán *Üzenet* c. írása, amely megpróbálta visszaállítani a szlovákiai magyar irodalom és szellemi élet tragikusan megszakadt folytonosságát. Az ÚSZ fontos szerepet töltött be irodalmunk újraindulásában. Az irodalmi élet határozottabb fejlődésére azután kerülhetett sor, miután más magyar nyelvű lapok is megjelenhettek, melyek kulturális rovatukban helyet biztosítottak íróink számára. A lapok fokozatosan indultak: Pionírok Lapja (1950), Szabad Földműves (1950), Alkotó Ifjúság (1950–1953), Új Ifjúság (1952), Dolgozó Nő (1952), Fáklya (1951–1957). Különösen fontos szerepe volt irodalmi életünk elindításában és fejlődésében a Csemadok képes havilapjának, a Fáklyának, amely nemcsak terjedelmesebb írások közzétételével, hanem pályázatok kiírásával, kezdő költők, írók elindításával is segítette a lassan bontakozó irodalmi életet. A Fák-

lya megszűntével a nyomába lépő A Hét (1957; később Hét, majd ismét A Hét) volt irodalmunk legfontosabb fóruma. Az irodalmi és kritikai élet további fellendülése az Irodalmi Szemle (1958) megjelenése után következhetett be, amely eleinte negyedévenként, aztán évente hatszor, később tízszer, végül havonta jelent meg. A szlovákiai magyar irodalomkritika fejlődésében 1954 jelentette a fordulópontot. Az indítás, az úttörés Fábry Zoltán érdeme. Ekkor jelent meg a Fáklyában a *Harmadvirágzás* c. tanulmánya, amely nemcsak névadója lett irodalmunk legújabb szakaszának, hanem indító lökést adott irodalomkritikánk fejlődésének is. Ezzel és az egy évvel később megjelent *Kevesebb verset, több költészetet!* (1955) c. tanulmányával megteremtette irodalomtörténet-írásunk és kritikánk alapjait. 1945 után ezek voltak az első tudatos lépések irodalmunk értékviszonyainak tisztázása felé. A 60-as évek közepéig Fábry intenzív kritikai tevékenységet fejtett ki. Egymás után írta jelentős tanulmányait: *Res poetica* (1959), *A novella kérdőjelei* (1960), *Antisematizmus* (1963) stb. Tanulmányai, kritikái a *Harmadvirágzás* (1963), a *Stósz-i délelőttök* (1968) és a *Vigyázó szemmel* (1973) c. kötetekben olvashatók. – Sas Andor terjedelmes, javító szándékú ismertetésekkel járult hozzá kritikai életünkhöz. Tanulmányai, cikkei *Történelmi és irodalmi tanulmányok* (1953) c. kötetében olvashatók. – Egri Viktor egész életében szorgalmas olvasója és propagálója volt irodalmunknak. Kritikái főként műhelyproblémákról szóltak. Recenziói a *Tiszta források* (1972) és a *Csendes esték vallomása* (1973) c. kötetekben jelentek meg. – Az alapozó nemzedék tagjai közül kritikai tevékenységet folytatott: Tóth Tibor, Csanda Sándor, Turczel Lajos, Rácz Olivér, Bábi Tibor, Dobos László. Ketten közülük (Turczel, Csanda) hivatásszerűen, a többiek alkalomszerűen írtak kritikát. Turczel Lajos kritikái zömét 1954 és 1965 között írta, ebben az időben (Fábry mellett) ő volt a legtermékenyebb és legbefolyásosabb magyar kritikus Szlovákiában. Írásainak jelentős része, főként műfaji fejlődésépei, írói portréi alapvető irodalomtörténeti forrásmunkák. Kötetei: *Írások mérlegen* (1958), *Írás és szolgálat* (1965). Csanda Sándor kritikai tevékenységének zöme a 60-as évekre esik. Munkásságának jelentősebb része irodalomtörténeti kutatásokban realizálódik. Kritikái a *Hidak sorsa* (1965) és a *Harmadik nemzedék* (1971) c. kötetben olvashatók. Rácz Olivér az 50-es évek második felétől alkalomszerű, de igen hatékony kritikai tevékenységet fejtett ki. Legjobb írásaiban Fábry Zoltán műveit elemzi. Kritikái, tanulmányai nem jelentek meg kötetben. Tóth Tibor írószövetségi beszámolóiban, vitacikkeiben, kritikáiban egy tájékozott, jó ízlésű és ítélőképességű irodalmár szólal meg. Hagyatéka még feltáratlan, kritikai kötete nincs. Bábi Tibor színikritikákkal kezdte pályáját, később a recenzió, az irodalompolitikai publicisztika és az irodalomesztétika művelésére tért át. Írásait a polemikus él, a sarkított fogalmazás jellemezte, számos vitát kezdeményezett. Posztumusz kötete (*Író, költő, művész dolga*, 1979) csak egy részét tartalmazza kritikai, elméleti életművének. Dobos László eleinte az irodalomkritika, később az irodalompublicisztika és az irodalompolitika felé orientálódott. Hangsúlyozottan etikai alapállású kritikus, aki elsősorban az írói

üzenet tartalmi elemzésére koncentrál. *Gondok könyve* (1983) és *Teremtő küzdelem* (2000) c. kötetei kritikáinak csak egy részét tartalmazzák. – Az 50-es évek második felében induló, de tevékenységük jelentősebb, hatékonyabb és terjedelmesebb részét a 60-as évektől kifejtő kritikusok, ill. kritikai feladatokat is vállalók közül Duba Gyula, Fónod Zoltán, Koncsol László, Tózsér Árpád munkássága érdemel figyelmet. Duba Gyula kritikát ritkábban ír, a jelenségek, a szélesebb összefüggések foglalkoztatják. Esszéi, tanulmányai a *Valóság és életérzés* (1972), a *Látni a célt* (1984), az *Európai magány* (1989) *Az idő hangjai* (1998) c. kötetekben olvashatók. – Fónod Zoltán publicisztikai és történelmi előzmények után vált irodalmunk kutatójává. Írásai a *Vallató idő* (1980), a *Körvonalak* (1982), a *Tegnapi önismeret* (1986), a *Kötéltábláink* (1990) és a *Szétszóródás után* (1998) c. kötetekben jelentek meg. Tózsér Árpád kritikáiban, esszéiben és tanulmányaiban irodalomszemléletnek bölcséleti-poétikai alapjait fogalmazza meg a választott téma apropóján. Kötetei: *Az irodalom valósága* (1970), *Szavak barlangjában* (1980), *Escorial Közép-Európában* (1992), *Pozsonyi páholy* (1994). Koncsol László kritikáiban, esszéiben, műelemző tanulmányaiban az esztétikum, a művészi értékek jeleit keresi, a hibákat, fogyatékoságokat kevésbé hangsúlyozza. Kritikái, esszéi a *Kísérletek és elemzések* (1978), a *Nemzedékek útjain* (1984) és a *Törmelék* (1992) c. kötetekben olvashatók. – Már a 60-as évek végén, de még inkább a 70-es évek elején új nevek tűntek fel kritikai irodalmunkban. Ezek közül Zalabai Zsigmond, Mészáros László, Lacza Tihamér, Dusza István, Alabán Ferenc, Bodnár Gyula és Tóth Károly kapcsolódott be intenzívebben irodalmi-kritikai életünkbe. Zalabai Zsigmond a generációs csoportosulás legaktívabb tagja. Kötetei: *A vers túloldalán* (1974), *Mérlegpróba* (1979), *Tűnődés a trópusokon* (1982), *Verstörténés* (1995). Dusza István az 1980-as évek legtöbb vitát, ellenvéleményt kiváltó közírója, kritikusa volt. Kezdetben irodalmunk egészére figyelt, majd a színikritikára koncentrált. Ez irányú eredményeit a *Nézőtéri napló* 1981–1990 (1992) c. kötetében közölte. Főműve a Zsélyi Nagy Lajosról írt kismonográfia. – A nyolcvanas évek végén, főként a „báronyos forradalom” után a szlovákiai magyar irodalomkritika veszített intenzitásából. A 90-es évek derekán a szlovákiai magyar kritikát szinte csak Turczai Árpád szubjektív, impresszionisztikus reflexiói képviselték. Egyesek szinte teljesen elhallgattak (Mészáros László), mások a közírás, az irodalmi és kulturális-politikai publicisztika különféle formáit kultiválták (Tóth Károly, Lacza Tihamér, Bodnár Gyula). Tolvaj Bertalan elhunyt, Zalabait elnémította a betegség, majd a korán jött halála. Bodnár Gyula csaknem teljesen a kulturális és társadalmi anomáliákat bíráló ironikus hangvételű közíráshoz pártolt. Alabán a kezdeti szorgos recenzensi-kritikusi tevékenységét elméleti-módszertani ihletésű tanulmányokra, műelemzési-értelmezési eljárások ismertetésére cserélte fel, legfeljebb szakkritikákat ír. – A rendszer-váltást követően a kilencvenes évek közepe táján jelentkezett a kritika, az értelmes irodalmi visszhang újabb csoportja. Tagjai néhány kivételtől eltekintve az ún. Pegasus-mozgalom soraiból kerültek ki. Miután a korábban aktív kritikusok jelenléte

szórványossá vált, az újonnan jelentkezők száma gyér, hangjuk erőtlen volt. Ennek objektív, irodalmon kívüli okai is voltak: egyetlen napilapunk (Új Szó) oldalairól szinte eltűnt a kritika. A hetilapok – régiak és újak – az évtized közepe táján megszűntek (Hét, Kelet Népe, Nap), a Szabad Újság, a Vasárnapi Új Szó, majd utóda: a Vasárnap minimális teret bocsátott a kritika rendelkezésére, inkább a könyvterjesztést szolgálta. A recenzió, a kritika, az elemző tanulmány az Irodalmi Szemle, a Kalligram, a Szőrös Kő és részben a propagandisztikus célból létrehozott Új Szó-melléklet, a havonta jelentkező Könyvjelző domíniuma lett. – Itt találtak lehetőséget az időnként megszólaló idősebb, s a rendszerváltást követően aktivizálódott ifjú kritikusok, irodalmi-kulturális közírók, irodalomtörténész-jelöltek. Közülük (a rangsorolást mellőzve) Németh Zoltán, Vörös Péter, Kocur László, Csanda Gábor, Csehy Zoltán, Polgár Anikó, N. Tóth Anikó, Bárczi Zsófia, Haraszi Mária, Hajtman Béla, Ardamica Zorán, Dusik Anikó, Vajda Barnabás és mások írásai a tehetség és fejlődéskészség jeleit mutatják. A drámaelmélet s -gyakorlat témaköréből Laczkóné Erdélyi Margit ír megalapozott tanulmányokat, kritikákat. Rátermettségét könyvei bizonyítják (lásd ott). A folyamatosság és elhivatottság jelei leginkább Németh Zoltán, Benyovszky Krisztián és Keserű József munkáin, ill. könyvein tapasztalhatók. – A fennebb említettek közül az arra érdemesekről külön szócikk készült.

Ir.: Mű és érték. A csehszlovákiai magyar kritika 25 éve (szerk. és bev. tan.: Szeberényi Zoltán), 1976; Hagyomány és megújulás 1–2. (összeáll. és előszó: Szeberényi Zoltán), 1988, 1990; Csanda Sándor: Harmadik nemzedék. 1971; Duba Gyula: Valóság és életérzés. 1972; uő: Látni a célt. 1983; Fónod Zoltán: Számvetés. 2003; Koncsol László: Törmelék. 1992; uő: Nemzedékem útjain. 1988; Turczel Lajos: Írás és szolgálat, 1965.

Szeberényi Zoltán

Tóth Elemér versei

Tavaszi biztatás

Mint aki most még semmiben se bízik,
jön a tavasz, az óvatos legény,
vigyázva lép az almafák hegyén,
és a hóvirág szép haranggá hízik.

Halk dalt dönögve szellő jár közöttünk,
az égen fürgé fecskék szállanak,
vidám csörgéssel szalad a patak,
s a nap fényétől kicsordul a könnyünk.

Hát ha már itt vagy, adj erőt előre-
haladni, s hozzá hitet: így marad!
Így lesz a szívünk tiszta és szabad.

Mert ki nem vágyik többre; bizony dőre,
s ha majd az első levél felfakad,
feszítsd az égnek kemény válladat.

Történelem

Mindig magunkért, soha mások ellen!
Mi becsülettel álltuk a sarat,
s az idő közben elszállt, elszaladt,
lehetett sorsunk bármilyen kegyetlen.

Mi nem vettük el senkiét, barátom,
tőlünk azonban mindenki lopott.
Az életünk keserves volt, kopott,
de kitartottunk keményen a gáton.

Adott szavunkat nem szegtük meg soha!
Mégis, mégis mi lettünk vesztesek.
A végzet ilyen álnok és ostoba.
Haramia népek zúdultak ránk, testvér.

Vitték mindenünk; a könnyünk pereg –
hát vigasztalást nálunk ne keressél.

Ének a krónikásról

Dobos Lászlónak szeretettel

I

Fújod-e még az öreg nótát?
S az igazságot hiszed-e?
Fölmutattad, miként a jós lát:
nincs itt semminek hitele.

Elvitték az egyetlen lovat,
el az ekét, a boronát.
Kútba dobták a parasztokat,
vagy mindnek kiverték fogát.

Fölmutattad: hajszoltak, üttek
– Mit tett velünk a hatalom! –,
saját portánkról kiseprűztek.

Saját házunkat gyújtották ránk
– Az emléke is fáj nagyon! –,
hogy pusztuljon végre a fajtánk!

II

A kék égen
száll, száll a madár,
a szárnya kés –
szívünkbe talál.

Viszi a hírt
föl, föl a napba,
ott öltözik
csupa aranyba.

A király ő,
mindünk királya –

lobog, bővül
gyönyörű tánca...

A madár száll
föl, föl az égig,
szárnya villog,
messze fehérlik.

III

Tetted a csodát, nem beszéltél,
magadért soha, értünk féltél,
értünk cipelted a keresztet,
ám a Golgotán csak nevettek

a júdások, az üres senkik –
fölsorolhatnék vagy ezernyit...,
de te csak mentél emelt fővel,
évezres múlt adta erővel.

Mentél, mert egyszerűen: kellett!,
ha vihar dúlt, ha az ég zengett,
vagy süített ránk az Isten napja.

A keskenyebb utakon jártál,
voltál az őr a földi vártán,
s mindenki a szívedet marta.

Ma is van értelmük a „magyar igéknek”

HÁROMSZOR KASSÁN

A mögöttünk lévő hónapokban három alkalommal jártam Kassán: december 11-én Márai Sándor szobrának avatásán, március 4-én Dobos László és Beke Sándor *Földönfutók* című „történelmi játékának” ősbemutatóján, végül március 13-án a nemzeti ünnep alkalmából. Mindig szívesen utazom a gyönyörű felvidéki városba, hiszen történelmi központja szinte újjászületett a mögöttünk lévő évtizedben (ebben Rudolf Schusternek, a Szlovák Köztársaság korábbi elnökének, korábban a város főpolgármesterének vannak komoly érdemei), a nevezetes főtér barokk és klasszicista palotái, az egykori jezsuita templom és kollégium, valamint a magyar építészettörténet egyik grandiózus emléke: a gótikus Szent Erzsébet-székesegyház az egyik legszebb és leggazdagabb közép-európai építészeti együttest alkotja (ám bár az utóbbiban nagyon is szükséges volna egy belső restauráció, a múltó idő nagyon is rajta hagyta nyomát a falfestményeken, a faragásokon, az oltárok díszítéseiben). És mindig szívesen találkozom kassai barátaimmal, közöttük többen az anyanyelvi mozgalom régi, hűséges munkatársai, a Thália Színházat (és a Márai Studiót) igazgató Kollár Péter pedig mindig igaz vendégszeretettel nyitja meg előttem (és Komlós Attila előtt, akivel együtt vettünk részt mindhárom kassai eseményen) a Márai Stúdió vendégszobáját. Az alábbiakban ennek a három kassai látogatásnak a tapasztalatait és tanulságait szeretném kissé megvilágítani az olvasó előtt.

DECEMBER 11:

Márai-szoboravatás

Márai Sándornak, mint bizonyára jól tudja az olvasó, Kassa a szülővárosa, ahová mozgalmas élete során mindig is visszavágyott, hiszen korán, még tizennyolc esztendősen kellett elhagynia a várost, először Budapestre költözött, ezt többszörös nyugat-európai vándorlás követte (Német- és Franciaországban), majd tartósabb letelepedés a magyar fővárosban, végül 1948-tól közel negyvenöt esztendő emigráció (Nápolyban, New Yorkban, San Diegóban). Kassa mindazonáltal mindig álmainak és nosztalgiáinak városa maradt, amelynek emléke későbbi művein is ott hagyta nyomát. Szülővárosa köré személyes mitológiát rajzolt, s valóban, kevés olyan régi magyar város akad, amelynek ehhez a Márai által létrehozott Kassa-mítoszhoz hasonló, titkokban gazdag, lírai mitológiája volna. (Talán csak Budának Krúdy Gyula műveiben, Nagyváradnak Adynál, Debrecennek Móricznál, Szek-

szárdnak Babitsnál, Szabadkának Kosztolányinál, Kolozsvárnak Cs. Szabó Lászlónál, néhány még bizonyára akad.)

Az a Kassa, amely köré regényiben, önéletrajzi írásában és mindenekelőtt 1941-ben közre adott *Kassai őrvárat* című könyvében Márai valóságos mitológiát költött, igazából talán nem is létezett a valóságban és a történelemben, csak az író képzeletében, álmaiban, nosztalgiáiban. Márai Sándornak, mint minden igaz írónak, alighanem egy nagy ívű álmot töltötte be az életét: egy városról és egy országról, amely szerves rendben épül a történelmi idő egymásra rakódó rétegei szerint. Épül, akár csak Thomas Mann lübecki polgárainak világa és életműve: célszerűen, következetesen, anélkül hogy valami váratlan történelmi katasztrófa következtében számot kellene vetnie a rombolás erőivel. Ennek a valójában sohasem létezett életrendnek Márainál mindig Kassa volt a szimbóluma: szülővárosa, ifjúságának legendás otthona, ahová kalandos ifjúkorában mindig visszatért, végül álmainak és nosztalgiáinak titkos városa, amelyet mindörökké el kellett veszítenie. Valójában mitologikus város (ahogy Athén, Róma, Párizs, Prága és Pest-Buda), természetesen nem a térképen található meg, és talán még a történelemben sem. Templomtornyai, ódon épületei, rejtelmes sikátorai, küzdelmek között élő és szenvedő lakosai mégis léteznek: legendákban, az irodalomban, mindenekelőtt Márai Sándor műveiben. Időtlenül, a költészet imaginárius terébe zártan, valahol az álmok mélyén vagy inkább a valóság fölött – a közép-európai történelem fölött, a létnek egy másik, titkos rendjében, amely sohasem változik.

Ez a Kassa hosszú évtizedeken keresztül nem akart tudni Márai Sándorról, ahogy alig akart tudni a saját múltjáról (nem akart tudni Rákócziról, a negyvennyolcas honvédekről, a német és a magyar polgárokról) sem. Már a nagy történelmi változások: az 1989–1990-es „rendszerátalakítás” után foglalhatta el Márai Sándor a maga méltó helyét szülővárosának emlékezetében. 1991-ben avatták fel emléktábláját azon a Mészáros utcai házban, ahol gyermekkorát töltötte (szülőháza még a harmincas években a városrendezési furor áldozata lett), akkor a szlovákiai magyar írók nevében Grendel Lajos, a Magyar Írószövetség képviselője jómagam beszélhetünk arról a lelki és erkölcsi örökségről, amelyet Márai Sándor szülővárosának polgáira hagyott. Most pedig, sokunk őszinte öröme, felavatták Márai Sándor szobrát a Mészáros utca végén található kis téren, közel ahhoz a régi épülethez, amelyben a kassai magyarok közösségi otthona működik.

A szobor fiatal felvidéki szobrász: Gáspár Péter munkája, és hadd mondjam el, hogy igen találó módon fejezi ki Márai Sándor egyéniségét, azt a keserűen meditatív és bizony a történelem által több alkalommal is megsértett emberi személyiséget, amely a lélek mélyvilágában hordozza a maga súlyos sérüléseit. A szobor egy nagyobb méretű márványtömb előtt, karosszékekben ábrázolja az írókat, azzal a meditatív és kissé sértődött arckifejezéssel, amely több fényképéről ismerős. (Én is őrzök egy kis alakú, színes fotográfiát Márairól, a felvétel hátán 1987-es dátummal és az ő kézjeggyével, nem tudom, kitől kaptam, úgy emlékszem, egy amerikai magyar ba-

rátomtól.) A szobor alkotójának rokonszenves leleménye abban van, hogy Márai karosszékevel szemben elhelyezett egy üres karosszéket, mintha ismerkedésre, disputára hívogatná a tisztelgő vándort, az éppen arrafelé tartó járókelőt. Azóta többször is elmentem az emlékmű előtt, a karosszékbe soha nem merészelt senki sem beleülni, eljátszottam a gondolattal, hogy egyszer elhelyezkedem Márai Sándorral szemben, és jól elbeszélgetünk.

A Márai-szoboravatást ünnepi események vették körül, az avatóbeszédeket Szili Katalin, a magyar országgyűlés szocialista elnöke, Csáky Pál, a pozsonyi kormány miniszterelnök-helyettese és Kassa város szlovák polgármestere tartotta. Felhangzott a magyar és a szlovák himnusz is. Az ünnepi alkalomba kétségtelenül keserű íz vegyült azzal a tüntetéssel, amellyel a gyülekezők egy része tiltakozott Szili Katalin jelenléte ellen, a kettős állampolgárság ügyében rendezett december 5-i népszavazás körül, a valóban nem szerencsés szocialista állásfoglalások miatt. Úgy tudom, hogy az országgyűlés elnöke azok közé a (kevés) szocialista politikusok közé tartozott, aki nem vett részt a „nem” mellett rendezett kampányban, ezért bizonyára nem érdemelte ki azt a heves ellenszenvet, amely a tiltakozó fellépés során vele szemben megnyilvánult.

Minderről hadd idézzem ide a jó nevű kassai történész és újságíró Balassa Zoltán *Nézzünk a tükörbe* című írását a Kassai Figyelő című havilap márciusi számából. Ez az írás arról beszél, hogy vajon a felvidéki magyarság valóban azzal az elszántsággal védelmezte-e nemzeti identitását a „rendszerváltást” megelőző évtizedek során, amelynek mindenképpen ki kellett érdemelnie a magyarországi választópolgárok korlátlan bizalmát és szolidaritását? S vajon a kisebbségi magyar közösségek valóban olyan kérlelhetetlen ellenállást tanúsítottak-e a megtörésüket célzó kommunista államhatalommal szemben, hogy most egyértelműen pálcát törhetnek az anyaországiak magatartása fölött? „Összegzésképpen – olvasom Balassa Zoltán közösségi önbírálatot is megfogalmazó szövegét – egy nyugtalanító gondolatot kell ismét fölvetnem: nemzeti közösségünk zöme olyan kifogástalanul, önzetlenül és elkötelezetten, felelősségteljesen viselkedett az elmúlt évtizedekben és főleg a rendszerváltás adta szabadabb légkörben, hogy kiérdemeltük a magyar állampolgárok csodálatát és fenntartás nélküli támogatását, szolidaritását? A kérdés szándékosan maximalista fogantatású. Nézzünk már a tükörbe és vegyük számba büntetendő mulasztásainkat! Ne követeljünk másoktól olyasmit, amit magunk sem tudunk teljesíteni. Söpörjünk már egy kicsit a saját portánk előtt. Igen, a magyar társadalom beteg, mert egészséges nemzeti önvédelmet az elmúlt évtizedek alaposan kikezdték. De a betegséget gyógyítani kell, nem méreggel kezelni. S ehhez egy kis őszinte önvizsgálat nem ártana.” A Márai-szobor felavatásának ezek a szomorú melléközöngéi is megfontolásra valók, nem beszélve arról, hogy Márai Sándor aztán végképp nem érdemelte meg, hogy szülővárosában, szobrának avatása közben éles fütyögetés zavarja meg az ünnepet.

MÁRCIUS 4:

a Földönfutók bemutatója

Nem vagyok színkritikus. Ezért nem arról fogok beszélni, hogy a Beke Sándor által színpadra állított Dobos László-regény milyen dramaturgiai víziót érvényesített, még kevésbé arról, hogy milyen volt a színészek teljesítménye és milyenek voltak a díszletek. Egyébként mind a színészi játék, mind a díszlet meggyőző volt, legalábbis engem meggyőzött arról, hogy a Thália Színház egész közössége tudatában volt annak, hogy a színházi évad minden bizonnyal legjelentősebb produkcióját viszi a közönség elé.

Valóban, a *Földönfutók* a felvidéki magyar irodalom egyik leginkább jelentékeny színpadi műve és az idei évad mindenképpen leginkább jelentékeny felvidéki magyar előadása. Egyszerűen történelmi és közösségi, nemzeti és közép-európai igazságkeresése miatt. Mert hogyan is mondotta Shakespeare (sokat idézett) drámaírói „ars poeticájában”? „A színháték – föladata most és eleitől fogva az volt és az marad, hogy tükröt tartson mintegy a természetnek, hogy felmutassa... a század testének tulajdon alakját és lenyomatát.” Már pedig volt-e általánosabb és megrendítőbb drámai tapasztalata a felvidéki (szlovákiai) magyarságnak a mögöttünk lévő huszadik században, mint a második világháború után elszenvedett megtorlás, a szülőföld elvesztése, a »földönfutás«? Erről a tragikus közösségi (nemzeti) szenvedéstörténetéről adott igen őszinte és alapos képet Dobos László 1967-ben Pozsonyban megjelent regénye: a *Földönfutók* és erre tekint most vissza a Beke Sándor segítségével színpadra állított »történelmi játék«, amely a magam tapasztalatai szerint (hiszen ott voltam a bemutaton) is igen mélyen érintette meg a közönséget, felidézve igen sok felvidéki magyar család 1946-os, 1947-es »szenvédtörténetét«.

„Az emlékezet szövevénye – így indult Dobos László regénye annak idején – kitaposott ösvényeket érint... Arcokat hordunk magunkban, arcok mosódnak semmivé, majd tűnnek fel az előzők helyén. Mint a folyamok örök mozgása: elmegy és újra jön a víz.” Ezeket a valahai emberi arcokat – valójában emberi sorsokat és együttesükben egy nemzeti közösség sorsát – idézi fel, kelti új életre az egykori regény és most a színpadi mű. A felvidéki magyarság ugyanis, számtalan tapasztalat: irodalmi alkotás, társadalomtudományi vizsgálat, személyes vallomás és beszélgetés utal erre, máig nem tudott, nem is tudhatott szabadulni a háború után bekövetkezett jogfosztottság és a kényszerkitelepítés emlékeitől. Az akkor tapasztalt történelmi megpróbáltatások mindig is átszöttek, átszínezték ennek a magyar közösségnek a kollektív emlékezetét. Erről tett nagy hatású (csak igen nagy késéssel a nyilvánosság elé kerülő) vallomást Fábry Zoltán emlékezetes memoranduma (*A vádolt megszólal*), több szépirodalmi alkotás (elsőként éppen Dobos László regénye), Janics Kálmán 1979-ben nyugaton közreadott műve (*A hontalanság évei*), majd már a demokratikus átalakulás után a történelmi-szociológiai szakirodalom (például Vadkerty Katalin munkái).

A *Földönfutók* természetesen sokrétű epikai mű, nemcsak a felvidéki magyarság kollektív kálváriáját mutatja be, teret ad (különösen a magyarság kálváriá-

jának keretében) az ott élő zsidóság „szenvedéstörténetének” is, igen hiteles képekben ábrázolja egy kelet-szlovákiai, határ menti kisváros (Királyhelmece) köznapi életét és emberi alakjait, és színpadra viszi a szlovák katona (a regényben: a pilóta) és a magyar lány (Gallai Nelli) romantikusan szárnyaló, majd szomorú módon kifulladás szerelmének történetét is. (Különben ennek a szerelmi történetnek, legalábbis az én megítélésem szerint, mintha túlságosan nagy szerepet adna a színdarab dramaturgiai felépítése. A szerelmi történet ugyanakkor, igen szemléletesen tanúsítja azt az igazságot, hogy az emberi élet igen lényeges és éppen az „emberi lényegét” kifejező dimenziókban, például egy férfi és egy nő kapcsolatában, igazán nem lehet szerepe az etnikai különbözőségnek!)

A regénytörténet sokszálú, középpontjában mindazonáltal a felvidéki magyarság jogfosztottságának és elüldözésének drámai történelmi tapasztalata áll. Hadd idézzem ide az egykor a regényben olvasott, és most a színpadon ismét megszólaló passzusokat: „Tiltott a magyar szó. Hallgass! Némuljatok meg! Bűnösök vagytok. Nincs számotokra hely az országban. Olvasom, betűzőm a falakra ragasztott rendeleteket.” Vagy egy másikat, amely ugyan (emlékezetem szerint) a színpadon most nem kapott szerepet, mégis az egykori regénytörténet egy fájdalmas csalódását szólaltatta meg: „A harmincnyolc után ideszivárgott anyaországiak még negyvennégyben, a front előtt menekülve távoztak. Aki vétkesnek érezte magát, nem várta meg a felelősségre vonást. Itt csak azok maradtak, akiknek kenyerek a föld; a földet művelők és a földre éhes nincstelének. A reménykedők, a jobbat várók. Félévezredes ősökre vezethető vissza a parasztcsaládok múltja, az iparosoké, a zselléréké is. Ősrégi a nincstelének földéhsége is, tengernyi grófi birtok fekszik a hó alatt. Nem nyúlnak hozzá, nem osztanak földet. A tanyák béresházai fagyott tetvekként tapadnak a földhöz. Lázás szemű szónokok húsz évig szították a reményt: eljön a forradalom, lesz föld, lesz föld... Mi történt? Hiába lett volna a háború? Mi lett a forradalommal? Az ígéretekkel? A béres továbbra is béres marad? A születés most nagyobb bűn, mint megszámlálhatatlan ember állatsorsa?”

És végül a kitelepítés valóban drámába illő képei. A regényben olvasom: „Kitelepítenek, batyut kötnek a hátunkra, amibe be kell hogy férjen az egész élet szorgalma. Mehetünk, nincs ránk szükség, visznek is erőszakkal. Kitől kérdeznek itt valamit? Ide csak a rendeletek érnek el, meg a rádió hírei Párizsból, Londonból, Pestről, ahonnan segítséget remél a megnyomorított képzelet. A madár visszatérhet, az ember nem láthatja többé otthonát. Az ember bosszúja kegyetlenebb a természet bosszújánál. ” „Találgatjuk, fontolgatjuk a rémhírnek beillő nagy hatalmi döntéseket. Elképzelhetetlen, hogy elkövetkezzenek a barbárság napjai. Rákövesedünk a hírekre, mozdulatlanul dermedünk, mint a föld fagyába gurult búzaszem.” És valóban, a színpadi játék zárójelenetében megindulnak a bodrogközi magyarok, kezükben és hátukon szomorú batyukkal, hogy Magyarországon keressenek maguknak új hazát. Ez a végső jelenet a dráma legerőteljesebb mozzanata, benne valóban egy tragikusan fájdalmas történelmi igazságtalanság jelenik meg a maga szomorú és felhá-

borító valóságában a kassai előadás nézői előtt. Mert lehet-e fájdalmasabb és igazságtalanabb döntés annál, mint ami egy őshonos emberi közösséget űz el szülőföldjéről és taszít a nincstelének közé?

Ez a történelmi igazságtalanság valójában azóta is orvoslásra vár. És mint-hogy a „status quo ante”-t, vagyis az eredeti és természetes állapotot, közel két emberöltő után, természetesen már nem lehet helyreállítani, legalább a történelem (azaz a kisnemzeti bosszúvágy és önzés meg a nagy hatalmi bosszúvágy és közöny) ártatlan áldozatait kapjanak némi elégtételt: egy regényben, egy írói alkotásban, a színpadon. Az arisztotelészi dramaturgia értelmében minden drámai mű elsődleges stratégiája a katarzis, az erkölcsi megtisztulás előidézésében van. Ezt a katartikus élményt láttam én a kassai előadás nézőinek szemében, és csak kívánhatom, hogy előbb-utóbb jelenjen meg azoknak a szlovákoknak a szemében is, akikhez remélhetőleg egyszer majd eljut a *Vyhnaneci*.

MÁRCIUS 13:

megemlékezés Magyarbödön

A felvidéki régió igen sok városához, községéhez fűződnek az 1848–1849-es magyar szabadságharc emlékei: Branyiszkonak, Nagysallónak, Komáromnak, Perednek és jó néhány más településnek történelmi legendája van. De milyen szabadságharcos emlékek fűződnek a Kassa közelében található Magyarbödön (szlovákul Bidovce) községhez? Kissé kutakodnom kellett, hogy ennek tudatában legyek. Valójában az 1849. január 4-i kassai ütközet emlékeiről van szó. Ezt az ütközetet magyar részről a Mészáros Lázár által vezetett, osztrák részről a Franz von Schlick által irányított csapatok vívták meg, a magyar sereg igen sok halottat, vagy kétszázat (miközben az osztrák csapat összesen ötöt) veszített, és a főként kiképzetlen lovas nemzetőrökből szervezett felső-tiszai hadtestnek csúfosan vissza kellett vonulnia.

Az elesett magyar honvédek Magyarbödön község református lelkésze temette el közös sírba, erre később emlékoszlopot állítottak, és az utóbbi évtizedben rendre ott rendezték meg a kassai magyarok március 15-i megemlékezését a szabadságharc hőseiről. A község a huszadik század elején még színmagyar volt, mára elszlovákosodott, nincs magyar iskolája, és a magyar nevet viselő polgármester aszszony szlovák nyelven olvasta fel megemlékezését, nem beszélvén magyarul. A temetőben rendezett ünnepség után a református templomban Erdélyi Géza, a felvidéki református egyház püspöke hirdetett ígét, a főként idősebb korosztályhoz tartozó magyarbödöniek és a Kassáról érkező hivatalosságok, valamint néhány Magyarországról érkező vendég előtt. Ezen a március 15-i ünnepségen olvastam fel, sűrű hőésésben, a magyarbödön-i temető emlékoszlopa előtt az alábbi megemlékezést:

A történelem része életünknek, és aki erről megfeledkezik, az képtelen válaszolni a jelen kihívásaira. Nekünk, magyaroknak sem csupán a földrajzi térben van hazánk, otthonosságunk és tennivalónk: Dévénytől Brassóig és Eperjestől Újvidékig, hanem az időben, a történelemben is otthon vagyunk, otthon kell lennünk, hiszen

a múlt a jelennek is része, egyszersmind a jövő, a mi közös jövőnk alapzata.

Mindezt azért mondhatom itt az 1848-as magyar forradalom és szabadságharc ünnepén – százötvenhét esztendővel ama március 15-e után –, mert minket, mai magyarokat, nemcsak a közös nyelv és a közös kultúra köt össze, hanem a közös múlt a közös szellemi haza is. Az a történelem és az a szellemi haza, amely nem egyszer erősebb kötőerőt jelentett és erősebb szolidaritást teremtett, mint bármiféle politika. A politika és kivált a pártpolitika ugyanis lehet időleges és mulandó, a történelem viszont olyan állandó tényező, amelyen nem változtathatunk, rá azonban építhetünk.

1848. március 15-e a magyar nemzet egyik legnagyobb közös ünnepe. Kösös ünnep, amely teljesen függetlenül az első világháború után erőszakkal meghúzott politikai határoktól, valamennyiünket összeköt, éljünk Budapesten, Pécsen, Miskolcon, Kolozsváron, Szabadkán, Pozsonyban, Kassán vagy éppen Magyarbödön. Mint közös ünnep, a nemzeti szimbólumok közé tartozik, akárcsak a piros-fehérvörös lobogó, a Szent Koronás nemzeti címer, Kölcsey *Himnusza* és Vörösmarty *Szózata*. Ezek a nagy, történelmi szimbólumok jóval erősebb közösségi kötőerőt alkotnak, mint bármiféle politikai stratégia, kivált bármiféle pártpolitika. Ilyen kötőerőt alkottak akkor is, amikor jóformán nem lehetett a nyilvánosság színterein beszélni róluk, a lelkek mélyén, az egymástól elszakított magyar nemzeti közösségek lelke mélyén éltek és hatottak tovább. Akkor is, ha, mondjuk, március 15-ét Kassán vagy Magyarbödön méltó módon megünnepelni sem lehetett.

A napokban láthattam a kassai Thália Színházban a közel négy évtizede megjelent Dobos László-regény: a *Földönfutók* színpadi változatát. Gondolom, az itt megjelentek közül is sokan ismerik ezt a regényt, amely a felvidéki magyarság kálváriáját beszéli el a második világháborút követő időkből. Midőn a piros-fehérvörös zászló, a magyar himnusz, a magyar iskolai oktatás és egyáltalán: a magyar szó tiltva volt. Tiltva volt március 15-e megünnepelése is, de tudom, hogy titokban, családi körben vagy éppen a lélek világában akkor is magasra emelkedtek az erőt adó ünnepi pillanatok. Azok a pillanatok, amelyek Petőfi és Kossuth, a forradalom és a szabadságharc történelmi emlékét emelték a köznapi tapasztalatok, az üldözöttség és az elnyomatás köznapi tapasztalatai fölé.

Ezek a tragikus esztendők, mi több, a kommunista zsarnokság ezekre következő fájdalmas évtizedei is mögöttünk vannak, 1848. március 15-e emléke és szellemisége mégsem fakult meg az idők során. Ellenkezőleg, talán minden azóta szerzett nagy, közös történelmi tapasztalat csak fényesebbé tette ezt az emléket. Mindaz, ami velünk: magyarországi, felvidéki, erdélyi, bácskai, kárpátaljai magyarokkal történt, nos, mindez csak újabb és gazdagabb értelmet adott neki. Hiszen a „szabadság, egyenlőség, testvériség” megszentelt európai és magyar eszményei vagy a *Tizenkét pontban* megfogalmazott nemzeti kívánságok mindig új értelmet kaptak az idők során.

Ma is lehet új és korszerű értelmük ezeknek a „magyar igéknek”. A szabad-

ságot, az egyenlőséget és a testvériséget most nem egy elnyomó, idegen hatalommal szemben kell követelni és érvényesíteni, hanem saját közösségi mulasztásainkkal, tehetetlenségünkkel, politikai tévedéseinkkel szemben. A szabadság, az egyenlőség és a testvériség minőségét, értékét kell érvényesíteni. Ami persze nem jelenti azt, hogy itt a Felvidéken a magyarságnak már nem lenne – szabadság, egyenlőség és testvériség tekintetében – követelnivalója az államhatalomtól. Sokat változott életünk, közéletünk az 1989-es rendszerváltások után, azt azonban nem lehet elmondani, hogy minden tekintetben valóra váltak volna ama március 15-e szándékai, tervei és álmai.

Ma a magyarság az egész magyar nyelvterületen szomorú megosztottságban él, nemcsak az államhatárok osztják meg (még mindig túlságosan is radikálisan, holott az európai nemzetek közössége mindinkább egységesül, és a nyugat-európai országok között már régen lebontották a határsorompókat!), hanem ideológiai, politikai, pártpolitikai ellentétek is. Holott talán 1848. március 15-e éppen a nemzeti közösség egységét mutatja fel a legnagyobb követelményként. „Legyen béke, szabadság és egyetértés” – ez a jelige vezette be a *Tizenkét pont* nemzeti követeléseit. Felettből időszerű erkölcsi követelmény ez a jelenben is, hiszen a magyar nemzeti közösségben ma sem béke, sem egyetértés nem honol, sem Magyarországon, sem Erdélyben és talán itt a Felvidéken sem. Magam igazán ezt a márciusi *Tizenkét pontot* adnám át ünnepi üzenetként azoknak, akik ma a magyarság sorsát irányítják. Talán itt volna az ideje, hogy tanulmányozzák és megszívleljék a történelem üzenetét.

Dobry Judit versei

NON SEMPER ERIT AESTAS

alkut kötött az Isten velünk
nem küld ránk több ragyogást
akár tompa ceruzát
a papírhoz úgy simít
hozzád – más dolga nincsen

IMA HELYETT

taníts meg boldognak
lenni az utcai
lámpa fényében is,
üres, maszatos és
éhes egek alatt
esőivel ken ránk
most új kedvet az Úr,
s tudja, ima helyett
torkunkban tegnapi
a varázsigé

AUGUSZTUS

talán minket is tűbe fűz a fény, engedem,
hadd varrjon új horizontot gyógyuló egek
s eszméletlen városok közt feszülő sebre,
akár az égő papírdarabkák, remegve
tekerednek estéből reggelbe a napok,
ezt a nyarat is lassan magukba olvasztják
lustán, álmosan nyújtózó felhőcafatok

MÁGIA

ősz lett hirtelen a városban
s a szél taszigálja egymáshoz
az embereket hátha idén
már megtörik bennünk a csönd

PULSATE ET APERIETUR VOBIS

akár egy kapu
olyan vagy nekem
mielőtt az est
magába olvaszt
és homlokára
újabb csillagot
ragaszt

FEHÉR

ez a tél is csupán múló varázslat,
de hallgatása bebalzsamoz minket,
most már talán megmaradunk egymásnak
és összerakhatjuk reggeleinket
egyetlen ragyogássá, mielőtt még
menthetetlenül mindenkit betemet
maszatos vásznával a rettentő ég;
mondd, átvirrasztod velem az életemet?

Gágyor József versei

Kötél és harang

(Z. Zs. emlékére)

Kötél voltál a harangon,
Harang lettél a kötélén,
Fejünk felett zengett szavad,
S most ott hallgatsz lenn a mélyben.
Lelked volt a harangozó,
Szellemed a messze zengő
Csengő-bongó szép harangszó,
Visszhangzott tőle az erdő.

Ami volt, már vissza nem jó.

Törött harang, gyilkos kötél,
Kántor a szél, búcsút zenél.
Mindenekről számot adtál,
Mégis adósunk maradtál.
Hazahívott a harangszó,
Fáj a szívünk, csupa jajszó,
Fejünk felett sötét felhő,
Zúg az erdő, sír az erdő.

Ami volt, már vissza nem jó.

Emlék

A szíve láng volt,
tűzgolyó,
Messzire fénylő,
csillogó,
Hömpölygő láva,
tűzfolyó,
Magával sodró,
áradó.

A jó barátom
volt nekem,
Amíg csak élek,
őrizem
Melegét s fényét
lelkemen,
Szeresd őt te is,
Istenem!

KÖNYVRŐL KÖNYVRE

H. NAGY PÉTER

Szavak ébredése – képek lázadása

Papp Tibor: Vendégszövegek (n)

Távolról sem elhanyagolható körülmény, hogy az élő avantgárd egyik legnagyobb hatású klasszikusának¹ összegyűjtött verseit és vizuális költeményeit egy olyan impozáns kiadvány reprezentálja, mely a kultúra képi fordulata után látott napvilágot. A megjelenés időpontja (2003) mindenekelőtt azért tekinthető igen szerencsésnek, mert a médiaközpontú művészetek iránti fokozott elméleti érdeklődés alkotja annak kontextusát. Ebből a horizontból bizonyosan más távlatok (is) nyílnak Papp Tibor életművére, mint amelyek a mindenkori kritikákból voltak kiolvashatóak. Emellett a *Vendégszövegek (n)* óhatatlanul elébe megy a történeti értékelésnek, hiszen fél évszázad költői teljesítményét fogja át. Eme szituációban a recenzens feladatát rendkívül nehéz meghatározni. Magam úgy látom, hogy a kötet egészének leíró ismertetése vagy átfogó értelmezése esendő vállalkozás volna. Ezért a továbbiakban csupán néhány olyan kérdésirány felvillantására szorítkoznék, melyekből kiindulva továbbfejthetőnek, alaposabban szétszálazhatónak bizonyulhat e korpusz poétikai és multimediális összetettsége.

Mindenekelőtt egy feltűnő műfajközi sajátosságra érdemes utalni. A kötet heterogén anyagát szemlélve világosan nyomon követhető az a folyamat, mely a vizuális paradigma áttöréseként írható körül. A gyűjtemény kiválóan visszaadja annak tapasztalatát, ahogy Papp Tibor művészi érdeklődése fokozatosan elhajlik a látványorientált kifejezési formák irányába. Ez a dinamika ugyanakkor nem jellemezhető teleologikus elmozdulások sorozataként, hiszen az életmű egyes szakaszai – más-más módon – folytonosan visszatérnek a monomediális szövegszerűség hagyományához. Oly módon azonban, hogy ezek a rekurziók minden esetben megváltoztatják a kommunikatív aspektusok közeget, illetve a konkrét műalkotások ontológiai elhelyezhetőségét. Ilyen értelemben Papp Tibor verstermése nemigen jellemezhető steril műfajok hálózataként, sokkal inkább arra terelheti a figyelmet, hogy bármely költői megnyilvánulás – nyelvi performanciaként – felszámolja az egyenműség látszatát.

Az imént említett sajátosságokkal függhet össze az is, hogy a *Vendégszövegek (n)* repertoárját számos olyan kijelentés szövi át, melyek az alkotói praxisra vagy a materialitás játékára vonatkoztathatók. (Pl. „emlékezz hogy eltűnök a képlékeny írásanyagban”, „kísérletezzünk tovább”, „folytassuk egyhangú beszédünk”, „vízből verset fakaszt”, „a látható nyelvben is levet”, „ismételek mint egy fénymásológép”, „elpártol a verstan a szavaktól”, „erőszakkal, mint az avantgárd” stb.)

Ezek a diszkurzív pontok talán kitüntetettebb funkciókat hordozhatnak, mint mondjuk a kötetben előforduló nevek (Hölderlintől kezdve Kassákon, Poundon, Weöresen, József Attilán át Szentkuthyig). Mert míg az előbbiek bizonyosan differenciálják a felvehető olvasói szerepeket, addig az utóbbiak éppen ellenkezőleg: hagyománycentrumokhoz utalják a befogadás műveleteit (ezért nem lenne túl produktív vállalkozás azok szimpla számbavétele). Előfordul azonban a kötetben egy olyan név is, amely a legsokoldalúbb manipuláció tárgyaként végigvonul a teljes életművön. Az *Orfeusz* jelölőről van szó. Természetesen ennek távolról sem pusztán statisztikai jelentősége van, hiszen e névnek nemcsak a kontextusa rendeződik át folyamatosan, de a betűk szintjén identitása is lépten-nyomon elkülönбöződik. Nézzünk néhány idézetet: „porfej-ORPHEUSZ”, „ORPHEUSZ-álom az ömlő vízben”, „orpheusw orrphallusw olga ó”, „orfeuszjelölt (a pinatanonc) tüzet vigyáz a toronyban”, „azóta költő / néha felhív nézze csak áll-e szatmár / orrfejusz ágon”, „orfeusz gyakornok”, „s a szőnyegen orpheus ül”, „borfi-orpheus”, „orpheus-áram”, „ki dönti el végre hová fut Orpheusz” stb. (A felsorolás természetesen sokáig, majdnem a végtelenségig folytatható volna, hiszen a *Tokaj* és a *Fluxus* című logomandalák középpontjába illesztett „orpheus”, illetve „orpheus” szavak a megfordítható tengelyek mentén rengeteg olvasatra adnak lehetőséget.) Mindez akkor válik igazán fontossá, ha elfogadjuk, hogy az *Orfeusz* betűkombináció szétszerelése és iterabilitása egyben a költészet retorikai viselkedéséről is tudósít. Azaz nem mítoszi referenciákat rögzít, hanem a jelölt autoritását megvonva a jelölés retorikájába történő visszazuhanást viszi színre. Ennek eredményeképpen a Papp Tibor verseihez társítható látásmód a jelentés jelölők általi kibillenthetőségének, kiolthatóságának, variálhatóságának elismeréseként, ezek koncipiálásaként értelmezhető.

Az előbbi gondolatmenet persze nem tarthat igényt semmilyen általánosításra, mindössze a *Vendégszövegek* (*n*) egyik lehetséges poétikai jellemzőjét emelte ki a szövegszerű alkotások jelképzése kapcsán. A szerző életművében fentebb említett „vizuális áttörés” ettől eltérő kérdésirányokat is sejtet. Az ide vonatkozó produkciók széles skálája több képolvasási dimenzió kereszteződését idézi elő. Míg például a térképszerű felületek az úgynevezett logorintokkal rokoníthatók, addig a térbeli hatást keltő gyűrűkompozíciók többsége a tükrözés elvére épül. Az előbbiek tehát egyfajta labirintusként arra kényszerítik a tekintetet, hogy ide-oda cikázva kombinálja a hierarchizálhatatlan mondattöredékeket (és lehetőleg tévedjen el köztük); az utóbbiak pedig olyan térszerkezetekben szituálják az olvasás-nézés mechanizmusát, melyek a linearitást önmagukba záruló alakzatokra cserélik fel. A tárgyúruk között emellett olyanok is találhatóak, melyeknek struktúrája alapján eldönthetetlen, hogy melyik felület tükrözi a másikat, vagyis a tükröképek egyben tükröket szimulálnak (és fordítva). Ebben a szériában kapott helyet egy olyan alkotás, amelyre pár megfontolás erejéig érdemes kitérnünk.

A *Gyűrű – 20* című vizuális költemény mindössze két szóból („mit”, „lel”) és ezek megkettöződéseiből, tükröképeiből áll. A szavak körkörösén helyezkednek

el egy üres centrum körül s a kiáramlás irányával párhuzamosan méretük növekszik, színárnyalatuk eltolódik. Ha tartjuk magunkat ehhez a képi logikához, akkor arra a következtetésre juthatunk, hogy amit látunk, az egy kútszerű képződmény térillúziót keltő textúrája. Azaz egy hengerbe, csőbe stb. pillantunk, melynek vagy nem látjuk a végét, vagy átnézünk rajta. A szöveg („mit lelel”) szemantikai mezeje alá is támasztja ezt az illúziót (bár a szókapcsolat akként is olvasható, hogy pusztán a „mi” szót „lelel”, nem feltétlenül térszerű kontextusban). Másfelől közelítve a kompozícióhoz, fel kell arra figyelniünk, hogy mivel a szavak koncentrikus köröket formáznak, az így kapott kép rendkívüli módon emlékeztet egy szemre, pontosabban annak szivárványhártyájára (íriszére). Ebben az esetben az üres centrum a pupillával volna azonosítható, a tipográfiai megoldás, az árnyékolás pedig a fény játékát, illetve a szemgolyó rajzolatát emelné ki. Ha nem zárjuk ki ezt a lehetőséget, akkor érdekes kérdést implikál, hogy mire vonatkozatható a költemény alapanyaga, a „mit lelel” szintagma. Egyrészt a konstrukció értelmezhető úgy is, hogy – evidens – a lap maga ábrázolja a szemet (valaki az olvasóra mered); másrészt úgy is, hogy a befogadói pillantás szervezi képpé a látványt, tehát az olvasói döntés leképezését szemléljük. A „mit lelel” összetétel kérdésként való intonálása megerősíti ezt a feszültséget, hiszen a kérdés vagy az olvasót szólítja meg, vagy maga az olvasó teszi azt fel (ugyanazon szavakkal, mégsem identikusan). Harmadrészt a „mit lelel?” a tárgy elillanására is figyelmeztethet, a látványelemek behatárolását teszi nyílttá, reflektálttá (pl. henger vagy szemet látunk – nem mindegy), aktivizálva (és persze provokálva) ezzel az olvasói döntések korántsem magától értetődő kivételéseit. (Negyedrészt a kérdés annak aposztrofálása is lehet, hogy a prefigurációk óhatatlanul felnyitják a mű privátszféráját.) Mindezek alapján elmondható: eme oszcilláció rendkívül jól illusztrálja, hogy a befogadói tevékenység miként válik a képi és a szövegbeli dimenziók, médiumok szétartásának-integrálásának pragmatikai alapfeltételévé.

Bár e rövid eszmefuttatás nem merít(h)ette ki a *Vendégszövegek* (*n*) sok szálon futó poétikáját (éppen csak érintette azt), arra talán ráirányította a figyelmet, hogy Papp Tibor alkotásainál miért tanácsos elidőznünk. S itt nem pusztán arról van már szó, amit Bohár András *Aktuális avantgárd: M. M.* című könyvében, az első magyar versgenerátor kapcsán így fogalmazott meg: „időszerű honi irodalmunknak is számba venni azokat az irányokat, amelyek mindenképpen gazdagítják a palettát.”² Nem tartom ugyanis kizártnak, hogy a 20. század második felének egyik legfontosabb életművével állunk szemben; még akkor sem, ha ennek jelentőségét az irodalomtörténeti gondolkodás csak most – vagy eztán – kezdi ténylegesen felismerni.

¹ Ez a felvidéki magyar irodalom szempontjából is igaz. A '80-as években induló alkotók közül például olyan művész tartja mesterének Papp Tibort, mint Juhász R. József, akinek multimediális tevékenysége messze túlnő az országhatárokon.

² BOHÁR András: *Aktuális avantgárd: M. M. Hermeneutikai elemzések*, Ráció Kiadó, Budapest, 2002, 189.

VAJDA BARNABÁS

Merengés a Japán kert fölött

(Márai Sándor 105. születésnapján)

[„Vannak...napok, amikor elszunnyad lelkében a vágy és a hit. Ezek a blazírt resignáció, a tompa szenvedés napjai. Ilyenkor születnek többnyire az újságcikkei” – írja Márai Sándorról 1928-ban az író- és sorstárs, Komlós Aladár¹, aki nyilvánvalóan Márai kedélyváltozásairól beszél, de közben rámutat arra is, hogy a lipcsei újságírói tanszékét Frankfurt–Weimar–Berlin–Párizs irányba elkerülő kassai polgár fásultsága és tehetetlen egykedvűsége egyúttal az első világháború után Nyugat-Európában csavargó magyar fiatalok „kínos céltalanságának” (Cs. Szabó László) korjelenségébe ágyazódik. A hazát „enyém”-nek valló, de honától megfosztott, a távolságban biztonságot lelő, mégis magát minduntalan vonzani is hagyó érzések disszonáns paradigmái között Márainál egybemosódik az áhított messzi és a sajtó közel. Közvetlenül vagy áttételesen erről az ezüstporként lecsapódó, rezignált bolyongásélményről szól a *Japán kert* legtöbb írása.

Milyen jegyeket mutatnak Márai Sándor 1920–1929 közti cikkei, versei és elbeszélései, amelyeket mint Nyugat-Európában élő újság- és szépíró küldött a Kassai Naplónak? Mindenekelőtt két vonás tűnik föl: a karrierjét kezdő és a kedvvel politizáló újságíróé. Nem kétséges, még Márai nagyszerűségének mai ismeretében sem lehet kétséges, hogy a Japán kert-beli írások túlnyomó részében feszültség vibrál, amely a kora ellenére a világból sokat tapasztalt fiatal felnőtt ember és a szárnyait próbálgató, szókincsét csiszoló, tehát még nem kész író-újságíró személyisége/stílususa közti különbségből adódik, vagy miként *A kalandor* c. versben olvassuk a könyv vége felé:

„Én nem akartam, jaj, ki hiszi el nekem,
én nem akartam modern ember lenni.”

Márai, a kalandor huszoneves urbánus publicista mégsem tart az ismeretlen országoktól, mert nyelvtudása, atyai háttere és a földrajzi távolság magabiztossá teszik. Így hát tendenciózus éllel, előszeretettel és bátran politizál a Kassai Naplónak küldött „több mint kétszáz” írásban. Nem is merül föl benne, hogy tudósításainak, amelyek sokszor szó szerint helyszíni tudósítások bűnügyi tárgyalásokról (*Grossmann és társai, Picard*) vagy kormányserékről (*Az új ember, A párizsi nagy ülés*), legalább sűrölniük kellene az újságírói pártatlanság legszélét. Márai nem tud, s főleg nem is akar elfogulatlan zsumnaliszta lenni. S éppen az a tény, hogy előszeretettel veti magát a politikára, legyen az szimpátiányilatkozat a németekre rótt jóvátétel ügyében, vagy gúnyos kritika a politikai korrektség látszatát minden irányban fenntartani óhajtó, s éppen ezért savatlan-borstalan német újságírás irányába, éppen ez teszi bizonyossá hitünket, hogy Márai sosem volt más, mint író. („*Amit a sajtó – nem is a párizsi, hanem a nemzetközi sajtó – művelt, az különben is följegyzésre méltó*” – írja például a *Nekrológ* c. írásban úgy, mintha ő nem is lenne része a sajtónak!) Itt olvasott cikkei annyira személyesek, amennyire csak egy író teheti meg, hogy a napi sajtónak olyan közvetlen élőbeszédet evokáló (mert lemagázó) anyagot adjon, mint a *Rosa mystica* kezdősorai: „*Hát miről van szó,*

kedves Merényi és Gyula?” Nem tagadja, sőt utal is a hermeneutikai részre nem hajlász lehetetlenségére: „*Írtam egy elbeszélést [...] s próbáltam benne egy harmadik személyes elbeszélő hangot, amit ritkán szoktam és nem szeretek*” (*Napok Weimarban*). Szövegeinek következetesen egyes szám első személybeli angazsáltsága mégsem a zsumnaliszta háttér-beavatottság fennhéja, sokkal inkább a részvételtjes részletetésé, például a szégyenségből való részesülés élményéé, különösen a nyomor láttán. (Kalandvágyó és politikailag aktív írónál ez nem ritka jelenség; George Orwell majdnem ugyanezekben az években boldogan költözött ki feleségével London egyik munkásnegyedébe.) Ez a budapesti sajtóra abban a korban egyébként is jellemző közvetlenség teszi publicisztikáját, még ebben a nem teljesen kiforrott állapotban is, Kosztolányi méltó utódává, Szabó Dezső vitriolos pamfletjeinek elegáns ellenpontjává, s nem utolsósorban Ady máig nyelvet termékenyítő publicisztikája mellé, pl. a *Lóvasút* c. írás jogán. Mi sem természetesebb, hogy még a művészek is, mint Gorkij vagy Grosz, akiket tollára tűz, rendszerint politizáló írók vagy művészek. Ehhez képest biztosan nem véletlen, hogy a Nyugatban 1919-től jelentkező, ám nem túl gyakran publikáló Márai² első Nyugat-beli írásában egykori főnökéről, Török Gyuláról is erősen politikai hagvetelű nekrológfélét írt³. Lévéen újságíró, akinek kortársaival egyetemben igen szerzteágzó témákat kellett kötelező penzumként, gyakran pusztán a megélhetés végett megírnia, persze nagyon is alkalmas téma volt a politika, s tulajdonképpen csodálatos, hogy legkorábbi kritikussai mégis milyen jól el tudták választani egymástól a társadalmi igazságossággal, helyenként szalonszocialista frazeológiával kokettáló Márait a művész Máraitól. Amikor például 1921-ben Kassán megjelent második verseskötete, az *Emberi hang*, a kötet recenzenseként Szabó Lőrinc „komoly irodalmi ígéret”-nek nevezte őt, csupán azt kifogásolva, hogy „teljesen a mai német líra hatása alatt áll”⁴. A korabeli osztrák–német költészet, pl. Franz Werfel vagy Oscar Kokoschka expresszionista emberábrázolásának utánérzései: „*Ordítsatok és éjjetek s ágálgatok, mint fák a szélben*” (Riadó), „*égő, zsúfolt, enzsjáratól nehezen lélegző s a hajnal és az alkony színeiben ugyanegy órában világló birodalom*” (*Este tízkor Wembleyben*), s egyáltalán az avantgárd hatása valóban jól föl-ismerhető a *Japán kert* prózáján éppúgy, mint a benne található negyvenegy versen-versikén. Néha mintha álomból vagy züllött máorból ébredne a gondolat (*Sokan vagyok*); másról a cikkek dramaturgiai fordulópontjára tartogatja a legexpresszívebb képeket: „*A cselekvő korok nagy rombolókat vagy építőket ismernek el. A mi időnk állott vér, s a csöndesen kuruttyuló békák közt király a varangy, mert mérget lövell a teste*” (*Hölz*); megint másról a festői vallomásokon süt át a költészet: „*Halkan nyújtózom, hogy ne bántsam a csöndet. A kecske elem áll, nézzük egymás szemét, mennyivel tisztább, nyugodtabb és boldogabb az övé*” (*Szeptember*), a lírizált próza márais változatát adva (a *Jubileum* elé egyenesen prózavers). És csak egy szó még a politizálásról: ha arra gondolunk, hogy író léte és szándékosan nem objektív írói eszközeivel milyen jó érzékkel mérte föl Márai a közhistória szempontjából korszakos jelenségeket, egyebek mellett a konzervativizmus tarthatatlanságát (*Napló*), a bolsevizmus „*hazugság-kazlát*” (*Moszkvai hírek*), Dawes és Owen Young szerepét a háború utáni gazdasági rendezésben (*Egypár fej a londoni konferenciáról*), valamint hogy a kapitalizmus legnagyobb baja polgári gyökereitől való elszakadása, akkor kis híján megszakad a szívünk. Mert ha *ezt* volt képes írni huszonva-

lahány évesen, egész életéhez képest élettapasztalatainak legkezdetén, akkor micsoda szellemi magaslat, micsoda etoszgyémánt, micsoda világitótorony lehetett volna, ha...ha a szabad Magyarországon 1945 után szabad sajtó lehetett volna.

Mármost egy adott irodalomtörténeti korszak termékeként mit ad hozzá eddigi Márai-képünkhöz a *Japán kert*? Az írónak már életében is több publicisztikagyűjteménye jelent meg, és a jelek szerint a kortársak is megfigyelték, hogy újságírói teljesítménye a cikkválogatások alapján, hosszabb távon minimálisan ingadozónak nevezhető. A *Músonon kívül* kapcsolatban Komlós Aladár azt írja, hogy Márai egyfajta utazási irodalmat képviselő tárcái, karcolatai „nem is mindig haladják meg a napi igényű ügyes hírlapi közlemény színvonalát”⁷⁵, Nagy Endre pedig a *Bolhapiacról*, hogy Márai „nem is nagyon válogatósan markolja egy vaskos kötetbe néhány év újságcikkeit”⁷⁶. Viszont mindketten észreveszik azt a hallatlanul érdekes folyamatot is, hogy az újságcikkek új életet kezdenek élni, miután a hozzájuk fűződő napi események elfelejtődnek, mihelyst fokozatosan „leválnak időszerűségükről”. Ezt az érési folyamatot, ezt a csak több év türelmes obszervációja révén tetten érhető stilisztikai aromatizációt szimatolta meg Komlós, aki ugyan korábban még azt mondta, mint fentebb olvashattuk, hogy a búskomor Márai újságcikkeket, az optimista meg szépirodalmat ír, de aki 1931-ben már határozottan úgy véli, hogy „a legtöbb cikk már új Márait mutat”⁷⁷. S ugyanezért érzi Nagy Endre is, hogy Márai annyira író, hogy „teljes fizikai berendezésével is egyesegyedül az élményszákmányolásra van berendezve”⁷⁸. Mindez esetleg Márai írói beérkezésének pontosabb kronológiájához is tartogathat adatokat. Mert ha igaz, hogy regényírással tartósan csak a húszas évek végétől kezdett foglalkozni, akkor alaposabb stílselemzéssel megállapítható volna, mit emelt át a későbbi befutott író a felkészülés éveiből, éppenséggel abból a korszakból, melynek egyes ujjgyakorlatait e kötetekben olvassuk. Tartathónak tűnik az álláspont, hogy Márai Sándor újságcikkei által vált biztos kezű íróvá; és nyilván nem véletlen a beérkezés datálásának szempontjából az sem, hogy 1929-es hazaköltözése után pár évvel, 1933-ban három egymás utáni számban közölte a Nyugat az *Egy polgár vallomásainak* három terjedelmes részletét, míg végül a harmadik számban Karinthy Frigyes köszöntötte immár a beérkezett író: „Ez az író létezik, a szó mesterségbeli, szakszerű értelmében beérkezett [...] Szeretettel és nagy örömmel köszöntöm Márai Sándort a Birodalomban.”⁷⁹ Mi hát a *Japán kert* hozadéka Márai-képünkhöz? Arra bizonyosan alkalmas, hogy az életmű egyetlen cikkelyén, még a filológiai bizonytalanságok és a válogatásjelleg dacára is, végigolvasható legyen az 1920–1929-es korszak pretextus jellege, amely lefejtve magáról a történelmi szinkronia kényszerzubbonyát megfigyelhetővé teszi számunkra az illanó publicisztika és a kiforrott epika egymásra épülő, disputatív diakroniáját. Márai prózája, nem túlzás állítani, szemünk láttára, e nyolc-tíz év keresztmetszetében ölt magára nyugodt, nemes mozdulatokkal díszöltöztet. Ennek az örökkévalóságra való lassú készülődésnek pár képben – itt most csak felületes pillantások alapján – meghatározható a veleje. Kezdve a hanyagul elegáns, nem alapos, mondjuk így, adagoló technikával, lassan építve fel a mondanivalót, már-már végletekig retardatív módon, aminek segítségével rendszerint egy cinikus mondat kerekíti ki a történetet, helyezi teljesen más megvilágításba az addig mondottakat. Ilyen pél-

dául az *Új ember* c. írás, amelyben egy – ki tudja, hányadik – kormányalakításáról tudósít a szemtanú, és amelyben azzal poentírozza az írás végén a Stresemann vezette új weimari kormány politikai élethalálharcát, hogy „a képviselők fele már a büfében van, Gessler, a kedves nagyapó, a hadügyminiszter, legelől, egy hosszú frankfurti virslit fogyaszt a büfébenél”. És folytatva a sort a regiszterszerűen kipróbálásra kerülő többi stílus-eszközzel: az erősen kosztolányis nemzet- és foglalkozásportrékkal (*A zsoke, Egy hollandus*), a halál s különösen az öngyilkosság iránti durva, már-már naturalista kíváncsisággal (*Van Gogh halála, A sikoly, Az élmény, Rémdráma, Tragédia Mayerling-ben, A Bubi halála*), bezárva a komoly műfaji problémát fölvető bűnügyi riportokkal (*Gyilkosok városa*), amelyeken alig vesszük észre, hogy tényirodalomból merő fikcióba hajlanak. Márai publicisztikája ma is érdekes, lebilincselő és olvasható. Nem azért, mert a jó hetven éve írt történetek érdekesekek lennének, hanem mert ő maga, a személy ma hitelesen olvasható.

Egy szövegkiadvánnyal kapcsolatban megkerülhetetlen a kérdés, mivel és hogyan gazdagítja a kutatásokat, s mennyire segíti a filológiai feltárást, különösen, ha a kiadvány olyan területre összpontosít, mint egy gazdag írói életmű egy kis részének úttörő feltérképezése. Márai munkásságának mélységi feltárásához nagyon is szükség van teljes és hiteles szövegekre, hiszen cikkeinek egy része máig kiadatlan, egyáltalán föltáratlan. Ezt figyelembe véve úgy vélem, a *Japán kert* szövegeit válogató Gyüre Lajosnak, a magyar szövegkiadási szokásoknak megfelelően, ha már megoldásukra nem tett kísérletet, legalább jeleznie kellett volna bizonyos filológiai vagy módszertani problémákat, amelyekkel a kutatás során szembekerült. Nem mondom, hogy nem próbálta meg az Utószó helyett-ben, azonban a helyzet s a szöveg sokkal többet ígér. Maga a tény, hogy Márai első világháború utáni nyugat-európai tartózkodása (1919/1920–1928/1929) majdnem pontosan egybeesik a Kassai Napló életével (1920–1929), kétségkívül alkalmas alapot jelent összeválogatni az újságban megjelent 128 cikket, 41 verset és 2 elbeszélést, azaz összesen 171 művet. Az a megjegyzés azonban, hogy összesen „több mint kétszáz írása [...] jelent meg”, nem elégíti ki a forrásokig visszahatolni kívánó kíváncsiságot, és nem is értesülünk róla, milyen koncepcionális, technikai vagy stilisztikai akadálya volt a teljesebb közlésnek. Gyüre szavai szerint ebben a kötetben csak Kassai Napló-beli írások vannak, ugyanis a Kassai Újság „irodalmi anyaga még feldolgozásra vár” – ez talán az egyetlen közvetlen utalás a Márai-filológia lehetséges irányára, és meglehet, azért nem követi végig a nyomot, mert tudja, egész problémakomplexumra lelünk, ha megpróbáljuk pontosan föltérképezni Márai publikációs bázisát. A szakirodalom szerint az 1920–1929-es időszakban Márai írásokat küldött a Prágai Magyar Hírlapnak, a bécsi Tűznek¹⁰, a Képes Hétnek¹¹, valamint a Kassai Napló és a Kassai Újság c. polgári lapoknak (pontosabban a Kassai Napló Vasárnap c. mellékletének¹²). Egy adat szerint írása jelent meg a Kassai Munkásban is¹³, említeni kellene persze a magyarországi sajtókapcsolatait.

Belátható, a teljes sajtótörténeti áttekintés, különösen a meglehetősen kusza korabeli publikációs viszonyok miatt, meghaladja a *Japán kert* kereteit; a húszas években Csehszlovákiában publikált Márai-írások hiánytalan bibliográfiája pedig egyenes tuda-

mányos műgondot igényelne; de még csak utalás sem történik rá, hogy amit itt olvassunk, az Márai egy adott időszakban írt publicisztikájának csupán csak kis töredéke, az semmivel nem magyarázható. Még ha a 75. ünnepi könyvhétre megjelent kötet esetleg nem támasztott is magával szemben kritikai kiadásbeli igényeket, a filológiai igényességből hiba volt alább adni, lásd például a következtetlenül írt tulajdonneveket (pl. *Tiergartnen és Tiergarten* [Sztáryk, I. köt. 71. o.], *Garmisch és Gamisch* [Szezon, I. köt. 99. o.]), valamint a nagyszámú fordítás nélkül hagyott német, angol, francia szót, mondatot (pl. I. köt. 113. o.), ami élesen ellentmond a könyv széles nyilvánosság elé való szánásának. Nagyobb ráfordítással egy filológiailag megbízhatóbb szöveget kaphattunk volna, amelyet esetleg, majdan, be lehet emelni, ha nem is a kritikai, de legalább egy életműkiadásba. Sőt, megkockáztatom, nemcsak pontosabb, izgalmasabb is lett volna, ha kihasználódik a sok-sok szerkesztői megjegyzés nélkül hagyott ziccerhelyzet. A könyvben egyébként összesen két lábjegyzet található: az első nagyon helyénvalóan (I. kötet 216. o.), a másíkról azonban nem világos, pontosan mire vonatkozik, hova tartozik (II. kötet 142. o.). Egy kevés utánajárással szemléletesebbé lehetett volna tenni pl. a *Karinthy* című írást (I. köt. 211. o.), amelyet remekül össze lehetett volna vetni-olvasni a Karinthy által Márairól írt dicsérettel¹⁴; és hasonlóan lehetett volna eljárni a *Napok Weimarban* (I. köt. 191. o.) cíművel, annak Szabó Lőrinc-utalásával („*L. lehozott olvasni egy csomó Nyugatot – egy Szabó Lőrinc nevű költő kritikáját leltem benne magamról, elolvastam, de nem értettem meg egészen*”), amelyben Szabó teljesen német hatás alatt állónak tartja Márai líráját. Micsoda izgalmas párhuzamokat tartogat továbbá, hogy Fábry Zoltán is publikált a Kassai Naplóban 1922–1926 között több-kevesebb rendszerességgel¹⁵. Különös tekintettel, hogy Fábry véleménye az idők folyamán radikálisan megváltozott Márairól: előbb benne látta a periféria „fővárosi mértékkel” szembeállított igazi értékét, még 1925-ben is a „»borotvaélesre csiszolt írásművészet« megtestesítőjé”-nek nevezve¹⁶, később viszont „a kor szociális parancsával játékosan küzdő és fölényeskedő írástudó »legveszedelmesebb típusa« ”-nak¹⁷ meg a nihilcinizmus (Fábry szava) képviselőjének aposztrofálva őt. Nem kérem számon Gyüre Lajoson, miért nem írt hosszú jegyzeteket a szövegekhez, de szóvá kell tennem neki bizonyos pontosítások és irodalomtörténeti összefüggések elmulasztását, amelyeket ő mint a szövegek kutatójának válogatója könnyedén megtehetett volna. Ezekkel nemcsak mélységet, még nagyobb korhítel adhatott volna a szövegeknek, hanem a Márai-filológiát is jelentősen inspirálhatta volna. Valljuk meg, az alapos szöveggondozás egy Márai rangú szerzőnek egyszerűen kijár.

Ami ezen túl van, az kilép a kritikai megjegyzések keretéből, és csak a Márai-publicisztika esetleges kutatásbeli felhasználhatóságára fókuszál. Nehezen vitatható, hogy az író Német- és Franciaországból bizonyos mértékig része volt a csehszlovákiai magyar szellemi életnek, ám ez idáig megválaszolatlan, hogy az itt közölt, Kassai Naplóban publikált írásaival milyen mértékben és milyen jelentőséggel, mennyire kívülről vagy belülről látva a dolgokat tudott/akart/bírt része lenni az 1919 utáni felvidéki szellemiségnek. Márai és Csehszlovákia relációjában legalább két lényeges kérdés megválaszolása tűnik fontosnak. Egyrésztől föl lehet vetni, mennyit tudott, külföldön is, a cseh-

szlovákiai valóságról, például édesapja, Grosschmid Géza szenátor és befolyásos Országos Keresztényszocialista Párt-beli politikus révén. Hogy valamit tudott, arra Fried István következtetései utalnak, noha konkrét adat, sajnos, apa és fia eltűnt levelezése miatt, nincs.¹⁸ Illetvőleg a másik oldalon fölmerül, hogy amit tudott, azt hogyan értelmezte és dolgozta föl magában. És itt nemcsak a hazafiságról és a szülőföldélményről lenne szó, hanem arról is, amire szintén Fried figyelmeztet, hogy ti. a nyugati meg a budapesti élettapasztalatok alapján Máraiban fokozatosan megérett az érzés, hogy „hanyatlak, szétfoszlik, provincializálódik az a kultúra, amely csupán őrzi, és nem teremt szüntelen újjá a hagyományt”¹⁹. És vajon hogyan vethető össze mindez a *Japán kertben* olvasott honvágynovellákkal (pl. *Szezon, Napok Weimarban*), s hogyan konfrontálható egyidejűleg a *Pesti levélből* áradó megérthetetlen, ambivalens bolyongásélménnyel, a mennék is, maradnék is, sehol sem jó furcsa érzetével? „*En nem tudom – sóhajt fel egy helyütt –, ki és mi elől emigrálok itt össze-vissza, nem bántottam senkit, és nem csináltam semmit, inkább csak szolidárisnak érzem magam egy csomó emberrel, akikkel a magyar dolgokról, politikáról, műveltségről egyforma véleményem van*” (*Napok Weimarban*). És ha már tágítjuk a horizontot – mert Márairól gondolkodva ne álljunk meg provinciánk határán –, izlelgezzük, micsoda alkalmas volna egyik-másik itt közölt szöveg, hogy rajta Márai a naplóhoz mint műfajhoz való roppant erős vonzódásának okát kíséreljük meg megérteni: azt vajon pusztán a hosszú távú megörökítés, az introvertált emberi jellem vagy az örök társtalanság vágya motiválta-e?

(Márai Sándor: *Japán kert*. I. kötet: Publicisztikai írások 1920–1923. II. kötet: Publicisztikai írások 1924–1929; *Verseik, elbeszélések 1920–1929*. Válogatta és az utószót írta Gyüre Lajos. Madách-Posonium, 2004.)

IRODALOM ÉS HIVATKOZÁSOK

Czetter Ilona: Márai Sándor naplóinak nyelvi világa a retorikai alakzatok tükrében. Akadémia Kiadó, 2002.

Fónod Zoltán: A magyar nyelvű szocialista sajtó Csehszlovákiában a két világháború között. In *FZ: Kötéblaink. Válogatott írások*. Madách, 1990. 157–180. o.

Fónod Zoltán: *Megmozdult világban*. Fábry Zoltán élete és munkássága. Madách, 1987.

Fried István: *Aggodalom és remény*. A (cseh)szlovákia magyar művelődés története 1918–1998. <http://www.rkk.hu/forras/9902/fried.html>

Fried István: Sziklay László pályájának emlékezete. *Tiszatáj*, 2003. szeptember, 69. o.

Márai Sándor: *Ajándék a végzettől*. A Felvidék és Erdély visszacsatolása. Szerk. Székely Ádám, Helikon, Budapest, 2004.

Nyugat 1908–1941. Egy irodalmi legenda – digitálisan. Arcanum Kiadó, 2001.

JEGYZETEK

¹ Komlós Aladár: *Magyar költészet Szlovenszón, Nyugat, 1926/17. sz.*

² Márai Sándor neve a *Nyugat 1920–1929* közti számaiban ötször van jelen; ebből csak egyszer saját írása alatt (MS: Török Gyula poszthumusz könyve, 1919/12–13. sz.), a többi írás róla szól [Szabó Lőrinc: MS Emberi hang c. verseskötetéről, 1922/17–18. sz.; Komlós Aladár: *Magyar költészet Szlovenszón, 1926/17.sz.*; Sándor Imre: MS Istenek nyomában c. könyvről, 1928/1. sz.; Komlós

Aladár: MS Bébi, avagy az első szerelem c. könyvéről, 1928/22.sz.). Hasonló tendencia figyelhető meg a Nyugat későbbi évfolyamaiban is.

3 Nyugat, 1919/12–13. sz.; a gimnázium után Márai Török Gyula mellett dolgozott a Budapesti Naplónál.

4 Szabó Lőrinc: Márai Sándor Emberi hang c. verseskötetéről, Nyugat, 1922/17–18. sz.

5 Komlós Aladár: Műsoron kívül, Nyugat, 1931/12. sz.

6 Nagy Endre: Bolhapiac, Nyugat, 1934/23–24. szám

7 Vö. Komlós Aladár: Műsoron kívül, Nyugat, 1931/12. sz.

8 Nagy Endre: Bolhapiac, Nyugat, 1934/23–24. szám

9 Karinthy Frigyes: Márai Sándorról „A sziget” alkalmából, Nyugat, 1934/3. sz.

10 Vö. Kortárs magyar írók kislexikona 1959–1988. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1989, 274. o.

11 Vö. Fónod Zoltán: Megmozdult világban. Fábry Zoltán élete és munkássága. Madách, 1987, 160. o.: „Márai a Kassai Naplóban és a Képes Hétben publikált, korábban munkatársa volt a Tűznek.”

12 Uo. 123. o.: „A »Kassai Napló Vasárnapja« a napilap színvonalas irodalmi melléklete volt.”

13 Ezt az adatot a Kortárs magyar írók kislexikona 1959–1988 (Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1989, 274. o.) tartalmazza. A Kassai Munkás, mely a Magyar Nap mellett a másik csehszlovákiai magyar nyelvű kommunista lap volt (vö. Fónod Zoltán: A magyar nyelvű szocialista sajtó Csehszlovákiában a két világháború között. In FZ: Kötébláink. Válogatott írások. Madách, 1990, 159. o.), közölte Márai Amerika c. versét [vö. „Az 1920-as évfolyamban jelentkezik néhány kassai polgári író (Kultsár Miklós, Tasnády Géza stb.) s közli a lap Márai Sándor Amerika c. versét”, Kötébláink, 175.o.], azonban Fónod hivatkozásából nem derül ki, melyik számban történt a közlés.

14 Lásd fejtebb a 9. jegyzetet.

15 Vö. Fónod Zoltán: Megmozdult világban. Fábry Zoltán élete és munkássága. Madách, 1987, 122. o.

16 Uo. 160. o.

17 Uo. 160. o.

18 Vö. Fried István: Aggodalom és remény. A csehszlovákiai magyar művelődés története 1818–1998. www.rkk.hu/forras/9902/fried.html

19 Uo.

POPÉLY GYULA

Az áldozat igaza

Egy nemzet, vagy bármilyen természetes emberi közösség megtörésének, szétzüllesztésének és azáltal jövőtlenné válásának egyik leghatásosabb és leggyakrabban alkalmazott módszere a célirányosan végzett agymosás. Ez a folyamat fokozatosan társadalmi és nemzeti amnéziát – azaz emlékezetkiesést és tudatvesztést – idéz elő. A kilúgozott agyak aztán kitűnő táptalajává válnak a beljünk sulykolt téveszméknek, örökletes büntudatnak és történelmi irányvesztésnek. Nemzetünk külső és belső ellenségei már hatvan éve eredményesen végzik ez irányú nemzetgyilkos tevékenységüket.

Nemzeti értékeinket több vonatkozásban is feledni voltunk kénytelenek az elmúlt hatvan év alatt. Szépirodalmi remekművek és értékes tudományos munkák kerültek indexre, váltak nem létezőkké a felnövekvő korosztályok számára. Vonatkozik ez mindenekelőtt az elszenvedett nemzeti igazságokat bemutató történettudományi művekre. Ezeknek minél kifejezőbb és kézenfekvőbb volt az igazságtartalmuk, annál szigorúbb tiltás vonatkozott rájuk. Elvégre egy bűnösnek, örök elnyomónak és reakciónak kikiáltott nemzetnek nincs joga sem a pártatlan igazságkeresésre, sem az önálló gondolkodásra. Jól átgondolt stratégia volt ez. Nem vitás, hogy uralkodni csakis az elbutított és örökös büntudattal küszködő közösségen lehet.

Az elhallgatott, indexre tett történészek sorában előkelő hely illeti meg az 1881 és 1950 között élt Hotváth Jenő diplomáciatörténészt. Most azonban valamennyien örömmel vesszük tudomásul, hogy a nevezett szerző gazdag életművének egyik legjelentősebb alkotása feltámadt Csipkerózsika-álmából. *A Milleniumtól Trianonig* című – általunk recenzált mű hatalmas ívű történelmi tabló. Eredetileg még 1937-ben látott napilágot, és amint arra a könyv alcíme is utal, Magyarország történetének 1896 és 1920 közötti huszonöt esztendejét taglalja.

Micsoda huszonöt év volt ez! 1896-ban a honfoglalás ezredik évfordulóját ünneplő nemzet látszatra senki és semmi által nem veszélyeztetve, egy európai nagyhatalom egyre inkább izmosodó és felemelkedőben lévő részeként a biztos jövő tudatában járta a fejlődés és felemelkedés útját. Ausztriával állandóan voltak ugyan bizonyos surlódások és közjogi problémák, ezek azonban nem haladták meg az olykor kölcsönös elégedetlenségüknek hangot adó összeszokott és kipróbált házastársak duzzogását.

Horváth Jenő ismertetett művében feltárja előttünk a kettős Monarchia – és azon belül Magyarországot – minden jellemző belső problémáját, útkeresését és sok esetben egymásnak ellentmondó törekvéseit, mindazonáltal állandóan érzékelteti, hogy abszolút megoldhatatlan, a jövőt alapjaiban megkérdőjelező belső problémák nem léteztek. A történelmi katasztrófát előidéző sötét erők kívülről veszélyeztették a Monarchia és vele együtt Magyarország egységét.

A szerző az osztrák–magyar közjogi, gazdasági és egyéb neuralgikus pontok ismertetésénél mindig reálisan rámutat azok ilyen vagy olyan megoldhatóságainak lehetőségeire és gyakorlati megvalósításukra. Természetesen, Magyarország belső nemzetiségi problémái sem kerülnek el a figyelmet. Nem bagatellizálja azok jelentőségét, de a tények elemzése során világosan kimutatja és ki is mondja, hogy a belső nemzetiségi mozgalmak a szó szoros értelmében egyáltalán nem veszélyeztették Magyarország állami egységét. A határokon túlról implantált magyarsággellenes és országbomlasztó orosz, cseh, szerb és román propaganda mélyebb gyökereket soha nem eresztett sem a nemzetiségek értelmiségi rétegében, sem azok népi tömegeiben. A néhány idealista álmódó, illetve a pénzen vett ügynökök voltaképpen semmilyen veszélyt nem jelentettek a magyar haza számára.

Ferenc Ferdinánd trónörökös személyének és politikai koncepciójának bemutatása megítélésünk szerint a könyv legértékesebb hozadékának tekinthető. Az már a kortársak előtt sem volt teljesen ismeretlen, hogy a főherceg rideg magyarelenségére, illetve a román és a szláv mozgalmakhoz való viszonyulása – sőt azok bátorítása – egyértelműen azzal magyarázható, hogy a trón várományosaként nagyszabású belső politikai átrendeződéseket dédelgetett keblében. Politikai játszmái egy nemzetek feletti – de német jellegű és vezetésű – összmonarchia kialakítását célozták. A magyarság fékentartását nemzetiségi alapon szervezett tartományok kialakításával vélte elérhetőnek. Megítélésünk szerint a dualista államrendnek ilyen átalakítása az adott nemzetközi politikai viszonyok között egyet jelentett volna a Monarchia önfelszámolásával.

Ismertetett könyvében a szerző a háborús felelősség kérdésének is kellő figyelmet szentel. Ez természetes is, elvégre a háború volt a sírásója a kettős Monarchiának és természetesen ezáltal a történelmi magyar államnak is. Az e témát taglaló fejezetben a szerző tényszerűen bizonyítja, hogy a Monarchiát ért provokációk egy előre megírt forgatókönyv szerint zajlottak le. Mind az orosz, mind pedig a francia nagyhatalmi politikának elsőrendű érdeke volt, hogy akár egy kiprovokált háborús konfliktus árán is, szétrobbantsák az európai három központi nagyhatalom – Németország, a Monarchia, valamint Olaszország – szövetségi tömbjét. Szerbia csak gyalogbábu volt a nagyhatalmak sakktábláján, bár kétségkívül tény, hogy a véres játszma nyitó lépését ennek a gyalognak szánták. A háborút tehát nem a pisztoly ravaszát meghúzó szerencsétlen Gavriló Princip gyilkos lövése robbantotta ki, hanem a háttérben meghúzódó sötét politikai erők. Még csak nem is Belgrádot terheli a felelősség a kataklizma kirobbanásáért, hanem mindenekelőtt Párizst és Szentpétervárt.

Marxista történetírásunk évtizedeken keresztül szinte a mennyek országába menesztette gróf Károlyi Mihály és társai 1918. évi októberi úgynevezett őszirózsás forradalmát, az 1919. március 21-én kikiáltott proletárdiktatúra 133 napjáról nem is beszélve. Horváth Jenő ebben a vonatkozásban is meglepő higgadsággal, minden harag és elfogultság nélkül mutatja be az események folyását, amelyek következményei tragikusan meghatározóak voltak hazánk és nemzetünk sorsának további ala-

kulására. Az pedig természetesnek vehető, hogy a trianoni békediktátumot ő is igazságtalannak, elhibázottnak és jogilag tarthatatlannak mondja, egy olyan torzszüleménynek, amely – tartóssá válása esetén – állandó destabilizáló tényezőjévé válhat a Kárpát-medence és egész Közép-Európa jövőbeli történelmi fejlődésének.

A szerző ismertetett könyvének első kiadása – amint arra már utaltunk – 1937-ben látott napvilágot. Akkor még virágzott a versailles-i békerendszer, szó sem volt az elkövetett hibák esetleges rendbetételéről, még mindig a nyilvánvaló igazságtalanságok örökérvényességének elve gyönyörködtette a boldogabb Európa politikusainak gyülekezetét. A viharfelhők azonban már gyülekeztek a tönkretett Európa felett. Az eredmény ma már mindenki számára ismeretes. Jött két diktatúra, egy barna és egy vörös, ráadásul át kellett vészelnünk egy újabb világháborút. E szörnyűségeket a versailles-i győztesek éppúgy végigszenvedték, mint a kisémmizett és megalázott legyőzöttek. Ez volt a mi huszadik századunk.

Nem lenne teljes a könyv ismertetése, ha nem szólnánk Major Zoltán terjedelmes bevezető tanulmányáról, amely *A trianoni vádolt megszólal* címet viseli. Ez a csaknem százoldalas, jegyzetapparátussal megírt színvonalas tanulmány akár önálló könyvként is megjelentethető lett volna. Elmondható tehát, hogy az ismertetett könyv voltaképpen két egymást szervesen kiegészítő részre oszlik. Előbb elolvashatjuk a könyv közreadójának, Major Zoltánnak 96 oldalas tanulmányát Horváth Jenőről, majd ezt követi az érdemi részt képező nagy ívű tanulmány 295 oldalnyi terjedelmével. Végezetül ismét egy több mint hetvenoldalas kiegészítő szöveg következik Major Zoltán tollából. Egy nagy műgonddal összeállított Szó- és névmagyarázatról van szó, illetve a kötet legvégén Horváth Jenő önálló műveinek, gyűjteményes és sorozatban megjelent munkáinak, tanulmányainak, valamint folyóiratokban és hírlapokban közölt írásainak jegyzékét kapjuk.

(Horváth Jenő: *A Milleniumtól Trianonig*. Huszonöt év Magyarország történetéből 1896–1920. Közreadja, a bevezető tanulmányt írta, a bibliográfiát és a névmutatót összeállította Major Zoltán. Nyitott Könyv Kiadó, Budapest 2004.)

MÚLT ÉS EMLÉKEZET

GÉCZI LAJOS

Nagykapos a 2. évezred alkonyán

A két világháború között

A trianoni békeszerződés következményeképpen az egész Ung megye az újonnan alakult Csehszlovák Köztársasághoz került. A háború, a tanácsuralmi csatározások, az ideiglenes országhatárok ide-oda tologatása, az új államalakulat előtti bizonytalanság alaposan megtépázta ennek a régióknak is az évszázadok folyamán kialakult rendjét. A vesztett háború folyamánként egészen az új impérium megjelenéséig szülőföldünk szinte hónapokon át senki földjévé vált, ahol mindig a pillanatnyi fegyveres jelenlét testesítette meg a hatalmat. Nem rendelkezünk pontos feljegyzésekkel, hogyan is zajlott le a hatalomváltás, ezért inkább eleink elbeszélésére, pontosabban csak a gyermekkorunkban hallott mesékre szorítkozhatunk a korabeli események megítélésében.

Ezeknek az elbeszéléseknek az alapján a legkritikusabb helyzet a magyar Vörös Hadsereg visszavonása után alakult ki, amikor a visszavonulók helyébe az antant által térségünkbe vezényelt csapatok jelentek meg. Románok, csehek, velük együtt francia és olasz tanácsadók váltogatták egymást a birtokba veendő területen. Az öregek elmondása szerint főként a románok viselkedése volt botránys, akik mindjárt megjelenésük után azzal kezdték működésüket, hogy a küllelőlkön tartózkodó marhacsordát igyekeztek elhajtani. Tették ezt a szirénfalvi és kaposkelecsényi erdő melletti legelőkn. A fegyvertelen helyi lakosság képtelen volt megvédeni vagyonát a felfegyverzett katonákkal szemben, ezért végső kétségbeesésükben a csehek védelmét kérték, akik aztán megakadályozták a jószág elrablását.

A csehek a lovakat szedték össze bevonulásuk után, állítólag a hadsereg számára, de fizettek-e és mennyit, vagy egyáltalán fizettek-e valamit, arról nincs híradás. A remondákkal való kereskedés később igen jó üzletágnak bizonyult egyesek számára, busás hasznot hozott a kereskedőknek. A csehszlovák hadsereg szívesen és nagy számban vásárolt remondákat (fiatal, be nem tanított katonaló – szerk.) a déli területeken.

A fiatalokat csak később kezdték besorozni, és olyanokat is besoroztak, akik már voltak katonák a Monarchia hadseregében. Az újoncokat Kaposról Benešovba irányították.

Az impérium fegyveres erői, azaz a csehszlovák légió katonái nagyon korán megjelentek községünkben. A városunkból elszármazó lokálpatrióta, Skultéty Csaba jóvoltából birtokunkban van néhány, a 20. sz. elejéről való képes levelezőlap. Ezek egyikén egy itt állomásozó cseh katona írt rövid tájékoztatást Ostraván élő fe-

leségének. A levél szövege érdekes helyzetjelentés, ezért két, személyes jellegű mondat kivételével közöljük. Írója a szövegben nem alkalmaz vesszőket, ezért a könnyebb érthetőség kedvéért dőlt vonallal választjuk el a tagmondatokat.

Feladó: Hettenberger František, 6. hadosztály, 31. csehszlovák ezred,
1. zászlóalj, tábori posta sz. 52.

Címzett: Hettenberger Bernada,
Moravská Ostrava,
Mar. Hory 213. sz., Morava.

„1919. febr. 2.

Legkedvesebb Bertinka!

Szívélyesen üdvözöllek Téged és Mařenkát /értesítlek/ hogy egészséges vagyok és jól megy a sorom /elhiheted nekem. Febr.1-jén kaptam tőled levelet /ame-lyet jan. 23-án küldtél /fúrcsállom/ hogy nem írtál előbb. Azt írod / hogy boldogabb lennél/ ha már otthon lennék/ ne törődj velem/ már nem tart soká/ még baj van/ de jobb lesz. Miattam ne aggódj/ nem vagyok a fronton/ itt csend van/ az emberek barátságosan viselkednek velünk szemben / mi itt rendfenntartók vagyunk a csendőrök szolgálatában/ hidd el nekem / s hogy már van szénjegyed. /.../ Leírhatatlanul örülök / ha rád Mařkára gondolkod/ csinálj mindent úgy / ahogy 3 évig tetted. Isten véled Frant. Puszi neked és Mařkának.”

A lap /levelezőlap/ képes oldala a Fő utca egy részletét ábrázolja, a mai La-torca üzlettől lejjebb. A Nagykapos felirat után a feladó zárójelbe téve írja: V. Kapušany. Továbbá: Itt vagyunk, tovább nem megyünk, és még pár személyes jellegű sort írt hozzá.

Természetesen a háborút és a tanácsuralmat, valamint a cseh légió bevonulását követő években százféle történetek kerengtek a közelmúlt eseményeiről, melyek többsége azonban krónika híján elvesztek, kihullottak az emlékezetből. Eszterhay Pista bácsi már élete alkonyán mesélte e sorok írójának, hogy 24 évesen ő is részese volt a Vörös Hadsereg harcainak. Szétveretésük után egy szakasznyi bajtársával tartott hazafelé a keleti végekbe, ám fegyverüket a biztonság kedvéért megtartották. Már félig-meddig itthon is voltak, amikor a bodrogközi Fejszénél egy századnyi cseh légionárius keresztezte útjukat. Nem volt más választásuk, gyorsan csatárláncba fejlődve tüzet nyitottak a gyanútlan csehekre, akiket a váratlan támadás futásra kényszerített. Ezután folytatták útjukat az otthon felé, de haditettükről a későbbiekben bölcsen hallgattak.

A háborús események lecsengése után az új hatalom nyomban lecserélte a régi vezetést a közigazgatás éléről. A régi ország Nagykaposi járásának utolsó főszolgabírója, tehát a járás első embere Szilágyi nevezetű főszolgabíró volt, a járásbíró-ság élén pedig Stépán nevezetű ember állt. Nincs tudomásunk arról, hogy mi lett a sorsuk, a későbbiek során nem nagyon emlegették őket. Jöttek az új urak.

A rendszer- és országváltás első szakaszában a csehekre sem elsősorban a demokratizmus és civilizált magatartás volt jellemző. Az általuk felállított rögtönítelő bíróság kegyetlenül megtorolta a helyi lakosok vélt vagy valódi bűneit. Tolmácsuk szerencsére egy jóindulatú ügyvéd, dr. Sutka István volt, aki sokszor saját biztonságát is kockáztatva igyekezett enyhíteni a hírhedt bíróság elé citált delikvensen. Az új hatalom első járási főnöke dr. Jan Chmelo volt. Nos, e tisztviselő – esetleg felletesei sugallatára? – elrendelte a hajdani, feudális büntetés visszaállítását, azaz a deresre húzást. Így büntették egyebek között a csepelyi id. Géczy Istvánt, akinek fia egykor a királyi testőrgárdában szolgált. Az idős embert feljelentette valaki, hogy házában fegyvert rejtget. A házkutatás során meg is találták nála a csőre töltött pisztolyt a párnája alatt, melyet nyomban elkoboztak. Az idős embert ezért a piac téren – a mai Fő utca és Zöldág utca találkozásán, a szálloda előtt – deresre húzták és ötven botütéssel büntették.

Hasonlóképpen jártak el Dudás Sándor kőművessel is. Nevezett öccsével együtt részt vett a Vörös Hadsereg Eperjes körüli hadjáratában. Onnan hazatérve csepelyi otthonukba – miért, miért nem? – egy láda kézigránátot is magukkal hoztak. A lőszert csűrjükben a szalma alá rejtették. Azonban őket is feljelentette valaki, ezért Dudás Sándort előállították. Közben ugyanis öccse Sárospatakra menekült, a vörösök után, de itt a fehérterroristák kezébe került. Dudás Sándor tehát egyedül felelt a lőszert rejtetése miatt. Szerencséjére azonban dr. Sutka István nem azt fordította, amit ő mondott, tehát az igazságot, hanem azt, hogy nem tudja, miként került a láda kézigránát a csűrbe, tehát nem tudja, ki rejthette oda. Ezért „csupán” 25 botot mértek ki rá. Természetesen voltak más nyilvános megszégyenítések is, azaz deresre húzás, azonban ezt a két esetet hiteles tanúk mondták el: az elsőt a megszégyenített fia, a másodikat maga a kárvallott.

Az uralomváltás tartós voltát Nagykaposon és környékén sem hitték el, pontosabban nem akarták hinni, csupán afféle átmeneti megoldásnak fogták fel, főként a középosztálybeliek. Innen is távozott néhány olyan hivatalnok, tanító és egyéb foglalkozású, akik nem voltak hajlandók letenni a hűségüket az új hatalomra. Abban a hitben távoztak tisztükből, hogy rövid időn belül győztesen térnek vissza, s majd ők lesznek a számonkérők. Inkább választották a bizonytalan jövőt a megcsontított országban, mint a megalkuvást, az idegen, ellenséges hatalom szolgálatát. Föltehető, hogy amikor távoztak, nemigen tudták, mekkora nyomorgás vár rájuk odaát, s nem hitték, hogy a „kényelmes békeidőnek” örökre befellegzett.

Persze nem ment az áttelepülés sem olyan igen simán. Maga az a tény, hogy az embereknek egyik napról a másikra el kellett hagyniuk otthonukat, munkájukat, az is tragédia. De mindezt olykor egyéb események is tetézték, növelvén megpróbáltatásukat. És még egy apróság: az új hatalom urai évszázadokon át edződve a Habsburg-hatalom hivatalnokai, rendőri szokásain, új tartományukban csakhamar megtalálták a mindig és mindenütt létező, pénzért mindenre kapható embereket, a besúgókat, akiknek „jóvoltából” igen sok ember nem érezte, érezhette magát biztonságban.

Ez történt Vaday jegyző esetében is, aki az utolsó pillanatban értesült arról, hogy feljelentették mint „nagy magyar hazafit”, ezért kétségbeesésében novemberben úszta át a Tiszát Csapnán, menekülve a cseh sokolisták elől, akik ekkortájt tájainkon afféle rendfenntartók, tisztogatók voltak. Vaday megmenekült, de a novemberi jéghideg folyóvíztől tüdőgyulladást kapott, s nemsokára meghalt.

Voltak persze olyan példák is, amikor egyesek nem tudván belenyugodni a megszállás tényébe, provokálták az új hatalom képviselőit. Vidékünkön ezek legmarkánsabb képviselője Galgóczy Gyula volt, a Duna Bank kaposi fiókjának igazgatója, akinek hírhedt tettei hosszú éveken át szóbeszéd tárgyát képezték. „Csínytevése” az volt, amikor a favágóval hasábfába rejtett robbanószert vitetett be a kaposi csendőrlaktanyába. Az eredmény nem is maradt el: a laktanya egyik helyisége felrobbant.

Másodízben két mokcsakerézi embert, Galgóczy Jánost (ez rokona is volt) és Híres Józsefet bérelte fel, akik a mokcsa–csicséri és vajáni vasútállomás között átvágtak a telefonvezetéket, minek következtében Prága és Ungvár között egy ideig szünetelt az összeköttetés. A nagy erővel megindított vizsgálat csakhamar kiderítette, hogy ki volt a szabotázsakció értelmi szerzője. Galgóczy Gyulának azonban ezúttal szerencséje volt: a járási hivatal valamelyik dolgozója az utolsó pillanatban megsúgta neki, hogy reggelig sűrűn tünjön el, mert keresik. Így idejében átszökött Magyarországra.

Békésen, azaz önként távozott munkahelyéről Pálóczi Horváth Mihály pálóczi jegyző, aki előbb az isten háta mögötti Felsőhalasra (Vyšná Rybnica), majd onnan Magyarországra költözött.

Amint ezer éven át minden nagy történelmi megrázkódtatás után – ha kínkeservesen is újraindult az élet, nem történt ez most sem másképp. A közigazgatás némi módosítással a K.u.K. idők módszerét vette át. A lényegesebb változás az volt, hogy megszűntek a történelmi megyék, a mi megyeszékhelyünk, Ungvár egy új képződménynek, a Kárpátaljai Autonóm Tartománynak, azaz Podkarpatská Rusnak lett a székhelye. A tartomány formálisan autonóm jogokat kapott, mellyel az ott élő ruszinok nemzeti jogait akarták volna biztosítani. Mások is megírták már, hogy ezek a jogok csupán ígéretet voltak, írott malasztként egészen 1938-ig, a republika széteséséig. Ungvárott azonban a belváros mellett, az Ung-parthoz közel hivalkodó kormányzói negyedet építettek, az ún. Galagót. A központi téren állt a hatalmas kormányzósági palota, körötte különböző hivatalok, modern lakónegyed tágas utcákkal és hozzátartozó járulékkal. A Nagykaposi járás megmaradt, benne a járási hivattal, bírósággal, adóhivatallal, telekkönyvi hivattal, csendőrségével és egyéb, a közigazgatás fontos tartozékaival egyetemben.

Ungvár helyett a fellebbviteli hivatalok Kassára kerültek, tehát lényegesen messzebbre, hisz' Kassa 80 km tőlünk. De a Nagykaposi járás gazdasági és szellemi központja továbbra is Ungvár maradt, részben közelsége miatt, részben felvevő piacának viszonylagos gazdasága okán, s nem utolsósorban közvetlenül az I. világháború előtt megépült Ungvár–Nagykapos vasútvonal következményeképpen. Igaz,

hogy helytörténetünk I. világháború előtti fejezetét tétova utalásokkal zártuk az Ungvár–Bános vasútvonal építésével kapcsolatban. Azonban a vasút Ungvár és Nagykapos között minden bizonnyal elkészült már a háború előtt, föltehetően 1910–12-ben, bár a községi jegyzőkönyvek erre nem utalnak, ehelyett mindvégig a vasútépítésre megvásárolandó részvényekről tárgyaltak.

Csengery Antal viszont határozottan emlékszik, hogy a vasúti forgalom megindult az I. világháború előtt. Sőt a felnőttek elbeszéléseiből arra is emlékszik, hogy az építkezésben olasz vasútépítő munkások vettek részt, akik lovas kordékban fuvarozták a földet a töltéshez, s a túlhajszolt tempó következtében néhány ló elpusztult. A legdöntőbb azonban a hat képből montírozott képeslap-kollekció, amely Nagykapost mutatja be a világháború előtti időkből. Itt látható egyebek között az „Indóház”, a még ma is álló egykori állomásépület, előtte sínen korabeli gőzmozdony, körötte vasutasok, utasok. Tehát a gőzös közlekedett Ungvár és Kapos között, de hogy erről a jegyzőkönyv miért nem tesz említést, ez titok marad. Talán az Ung c. más korabeli megyei lap beszámolt az eseményről, azaz a vasúti forgalom megindulásról.

A járási hivatalokat rövid időn belül elfoglalták az új hivatalnokok. A vezető tisztségeket cseh és szlovák tisztviselők töltötték be, sőt alsóbb beosztásba is sokan közülük kerültek állami tisztségekbe: csendőrök, rendőrök, fináncok, vasúti, postai alkalmazottak, valamint egyéb más beosztásba érkeztek Morvából és Csehországból. Nem maradt fenn pontos lista azokról a hivatalnokokról, akik közvetlenül az impériumváltás után, illetve a későbbiek során kerültek ide. Név szerint már említettük dr. Chmelo Jánt, járási előljárót, aki elsőként kezdte meg működését járásunk élén. Tudunk róla, hogy a húszas évek végén Boček Ferdinand került a helyébe, a 30-as évek elején felváltotta őt Kroner Teodor, majd a republika szétesése előtt Staško következett, aki a Felvidék visszacsatolása után is hivatalában maradt. Igaz, akkor már Abonyi néven. Itt-ott persze felvettek egykori magyar tisztviselőket is, akik letették a hűségüket, de ezek száma elenyésző volt.

A cseh hegemonia különösképpen a szomszédos Ungváron, a Kárpátaljai Tartomány székhelyen volt szembeötlő. Ez az ún. autonóm tartomány egyenesen Prága fennhatósága alá tartozott, s mi sem volt természetesebb, hogy a gyorsan felépült kormányzósági negyed hivatalait ellépték a csehek. Aztán Ungváron megnyílt a cseh gimnázium, amely a keleti régió legtekintélyesebb intézményévé vált. Ezzel szemben csupán egyetlen magyar tannyelvű középiskola árválkodott a városban egészen 1938-ig: egy koedukált polgári iskola, évfolyamonként egy osztállyal. Ez az intézet is albérletbe szorulva tengette napjait a zsidó elemi iskola épületének legfelső emeletén. Ebben az iskolában a magyar gyerekek nem a szlovákokat tanulták első idegen nyelvként, hanem a cseh nyelvet.

Láthatjuk tehát, hogy a sokat és erőteljesen hangoztatott demokrácia köpegye alatt jól átgondolt cseh nemzeti törekvések, más nemzetek, népek kárára történő terjeszkedések rejtőztek. A hódítás lehetősége olykor tévútra csábít nemzetük nevében hatalmat gyakorló kormányokat is, amint ezt Kárpátalja, de talán az egész el-

ső Csehszlovákia is példázza.

Az igazsághoz tartozik, hogy az új ország társadalmi rendszere, közigazgatása sok pozitívumot hozott az anyaországtól elcsatolt magyar területek életébe azzal, hogy lebontotta a feudális maradványokat őrző császári és királyi társadalmi rendszert, s a nyugati demokráciákhoz hasonló struktúrát próbált meghonosítani. Minderre azonban árnyat vetett az a tény, hogy a hatalom urai nem tudtak megszabadulni a nemzeti önzés kísértetétől, s ahol csak tehették, túl mohón nyúltak a gazdasági javak után és más kiváltságok birtoklásáért, s ezáltal hátrányos helyzetbe hozták az őslakosokat, akár úgy is fogalmazhatnánk, hogy másodrendű polgárokká degradálták őket. Lehet-e csodálkozni azon, hogy mikor két évtized múltán visszacsatolták a Felvidéket az anyaországhoz, a lakosság túlnyomó része általános lelkesedéssel fogadta a visszatérés tényét.

Az új államhatalom gyorsan és szilárdan berendezkedett, átvette a hatalmat a közigazgatás minden területén, s mint láthattuk, cseh hegemónikus törekvéseket érvényesített mindenütt, ahol csak tehetett. Az élet tehát folyt tovább, s az őslakosság mint ezer év alatt annyiszor, most is tette a dolgát, hogy túlélje a nehéz időköt. Dolgozott, gyermekeket nevelt, megtartotta az ősi szokásokat és rendet, főleg falu helyen alig volt észlelhető az új állam megjelenésének ténye.

Valamelyest bonyolultabb volt a helyzet a járási székhelyen, Nagykaposon, ahová hivatalnoki és egyéb tisztségek betöltése címén sokan települtek be, akik államalkotókként rögvest megkövetelték, sőt azonnal érvényesítették is az őket megillető jogokat. Az anyagi javak, beosztások birtoklásán túl elsősorban az államalkotó nemzetek nyelvének oktatását tartották fontosnak, s rövid időn belül Nagykaposon szlovák tannyelvű iskolát nyitottak. Ugyanerre kísérletet tettek a környező színmagyar falvakban, Mokcsakerészben, Ungmogyoróson például eredménytelenül, Deregnőben viszont eredményesen.

Mint fentebb már említettem, Ungvár egyetlen magyar tannyelvű magyar középiskolájában, a polgárban cseh volt az első idegen nyelv, ugyancsak Kárpátalja többi nemzetiségi, tehát magyar, esetleg német és zsidó iskolájában, a szomszédos, történelmi Ung megye déli részén viszont már szlovák. Nem véletlen tehát, hogy a Csehszlovákia-ellenes magyar tényezők annak idején cseh elnyomásról, cseh megszállásról beszéltek, nem pedig csehszlovákról. Ha emlékezetem nem csal, a szlovákokat akkortájt soha nem emlegették ilyen minősítéssel. Talán ösztönösen megérezték, hogy bár országalapító tényezőként szerepelnek, s nyelvük például ilyenképpen a magyar fölé emelkedik, érvényesülési lehetőségeik is jobbak a magyarokénál, a hatalom azonban valahol följebb, Prágában lakozik.

A magyar folytonosság legfontosabb tényezői kezdetben, s természetesen a későbbiekben is az iskolák és egyházak voltak. A népoktatás elterjedése óta Nagykaposon két felekezeti iskola működött: a katolikus és református elemi. A századforduló előtt létesült az állami elemi iskola. A két háború közötti két évtizedben főként a két felekezeti iskolában tanult a község tanulóinak színe-java. Igaz,

egyelőre mindkettőben még a régi nevelési szellem uralkodott, azaz nagy hangsúlyt helyeztek a fegyelmezésre, sőt a testi fenyítésre. Azonban az egykori tanítványok még idős korukban is elismerően szóltak egykori iskolájukról. Külön elismeréssel említették a kitűnő fegyelmezést, amit tanítóik alkalmaztak, és minduntalan összehasonlították a jelen egyre romló fegyelmét, a fiatalok szabados viselkedését az ő ifjúságuk viselkedésével.

És ha már az egykori tanítók méltatásánál tartunk, meg kell említenünk azt a dicséretes tényt is, hogy korán felismerték mind Nagykaposon, mind a környékén, hogy a tanításon kívül szükség van olykor olyan megmozdulásokra, melyek a magyarság összetartozását demonstrálják, módot nyújtanak a szűkebb pátrián belüli kapcsolatfelvételre, a nemes versenyszellem ösztönzésére. Így például 1932-ben vagy '33-ban gyermeknapot szerveztek az Ortó mellett, melyre meghívták a Nagykapos környéki tanítókat és tanulókat. Az egykori résztvevők még ma is kedves gyermekkori emlékként őrzik az összesereglett gyermekhad zsi bongását, a különböző sport- és más versenyek izgalmát. S tegyük még hozzá, hogy akkor még nem autóbussz szállította a helyszínre a nebulókat, hanem tanítóik vezetésével gyalog tették meg az utat a rendezvény színhelyére.

1931–44 között zajlott Magyarországon a Gyöngyösbokréta mozgalom, melynek küldetése az volt, hogy ráirányítsa a falvak fiataljainak figyelmét a maradandó népi kultúra értékeire, a feledésbe menő néptánc, -dalok és játékok gyűjtésére, előadására. Minden év augusztus 20-a táján felvonulásokkal egybekötött bemutatókat tartottak az ország különböző pontjain. Ez a mozgalom az anyaországi indulással szinte azonos időpontban működni kezdett a határokon kívül is. A harmincas évek közepén már Nagykaposon is megtartották a Gyöngyösbokréta bemutatót.

Vidékünkön a volt megyeszékhelyről kezdték szervezni, tehát Ungvárról; visszaemlékezések szerint Egry Ferenc szenátor, Bleier ungvári polgári iskolai tanár, Hankiss Elemér és Wellmann György nevei maradtak meg az emlékezetben. A visszaemlékezők szavaiból is az szűrhető le, hogy a kaposi megmozdulás inkább az összmagyarsághoz tartozás demonstrációjaként szerepelt. Árvalányhajas kalapok, gyöngybokrétás párták, nemzeti szalagos kötények, lovaskocsik parádéja volt a felvonulás, ám a helyi népi hagyományok bemutatójáról – még inkább kutatásáról, összegyűjtéséről – nem esik szó az esemény elbeszélésében. Ma már azt sem tudjuk pontosan, mely falvak képviseltették magukat a felvonuláson, és hiányzik a nagykaposi szervezők névsora is.

Itt kell viszont megjegyezni, hogy a 70-es években szerencsém volt találkozni a Kolozsváron élő Balogh Edgárral, aki többek között említette kaposi látogatását is. Még Mécs László itt-tartózkodása idején jártak városunkban a prágai magyar diákok, a felvidéki falujárás elindítói. Ezek a fiatalok szorgalmasan járták a dél-szlovákiai falvakat, összegyűjtötték a falvak fiataljait, elbeszélgettek velük, érdeklődtek a népi hagyományok iránt, és főleg igyekeztek rávezetni az ifjakat az ér-

tekes hagyományok megőrzésére. Sajnos, arról nincs tudomásunk, hogy a Mécs Lászlóval való találkozáson túl volt-e kiszállásuk valamely Nagykapos környéki faluba is. Balogh Edgár Hétpróba c. könyvében nem említ ilyen esetet.

A római katolikus egyház, és ezen belül felekezeti iskolája 1920–1930 között élte megszokott életét, amikor a poros kisvárosba egy rendkívül agilis fiatal pap, a premontrei rendbéli Mécs László érkezett Kassáról. S mint kiderült, nem csupán tüzes szónak, de költő is, az anyaországát és irodalmi központját vesztett, sokáig dermedtségben leledző szlovákiai magyar irodalom egyik első hírnöke. Ma már életművének teljes ismeretében kellő távlatból szemlélve bizton állíthatjuk, hogy legjobb szociális ihletésű költeményei a kaposi korszakban születtek, az Ady-költészet sugallta fel-felhorkanásaiban, a társadalmi igazságtalanság, szegénység láttán, amelyet az ungi rónán naponta tapasztalnia kellett.

De itt, a kaposi parókián foglalkoztatták a megcsönkített nemzettest miatti jajok is, amelyek törvénytörően – hisz papi lelkiismerete is erre predesztinálta – a megbékélés útját keresik, az egymásnak uszított, megvadított nemzetecskék, fajok testvériesülése felé mutatnak. Híres példája ennek az eltökélésnek a *Vadócba rózsát oltok* című verse, mely nemcsak a Mécs-versek leggyakrabban idézett költeménye, hanem általában a korai magyar költészetben is szinte szájról szájra hagyományozódott.

Hogy a gyűlöletheadjárat, a kölcsönös uszítgatás, egymásra mutogatás mikor vette kezdetét, azt most ne firtassuk. Tény viszont, hogy a nemzetek közti gyűlölködés tébolya, amely kisebb-nagyobb intenzitással napjainkig tart, akkor, a történelmi Magyarország széthullásakor tört felszínre úgy, hogy a köznép is „élvezhette” áldásait. Erre érzett rá a jó tollú papköltő, aki költészetében felvállalta a nemzeti megbékélés szolgálatát.

A Nagykaposról származó, majd a II. világháború után a Szabad Európa Rádióban Ambrus Márton néven dolgozó Skultéty Csabával készült interjúkönyvben érdekes bejegyzést olvashatunk arról, milyen neves személyiségek is látogatják az akkor városunkban működő Mécset: „Azokban a napokban történt, amikor Móricz Zsigmond látogatott oda. Anyám valami miatt az állomásra ment – amolyan jó vidéki csendes kis állomás volt –, ott beleütközött a távozóban lévő Móricz Zsigmondba és Mécsbe. Mécs bemutatta vendégét, mire anyám megjegyezte: büszke arra, hogy megismerkedhetett a tekintélyes íróval. Mire Móricz azt felelte: ő meg arra büszke, hogy a környék legszebb asszonyával ismerkedhetett meg.”

Mécs tevékenysége kisugárzott az eladdig álmos nagykaposi kulturális életre is. Költészetét bemutató író-olvasó találkozókat tartott, neves ungvári és olykor budapesti zenészek közreműködésével. Természetesen nem voltak ezek valaminő népes rendezvények, de elegendők a kaposi középosztály mozgósítására.

Igaz, ez a kulturális igyekvés nem ment olyan simán, mint ahogy azt normális állapotok közepette feltételezhetnénk. Az új hatalom urai óriási gyanakvással fogadták mindazt, ami magyar kezdeményezésből született, s ezekben általában országuk függetlenségének megnövekedését vélték felfedezni, tehát akadályozták, tiltot-

ták a magyar megmozdulásokat, ahol csak tehették. Zelei Miklós, aki Nagy- és Kisszelmenc kettéosztottságáról riportkönyvet írt, kárpátaljai levéltárakban is kutatót, s ennek során számunkra érdekes dokumentumot közöl:

„Tekintetes Szolgabíróság! Nagykapos és vidéke magyarsága Petőfi Sándor születése 100. évfordulójának megünneplése céljából Nagykaposon a Sütő-féle vendéglőben 1923. január 1-jén este 8 órai kezdettel irodalmi estélyt rendez. Az estély műsora a következő:

1. Petőfi-dalok: előadja a felső-zempléni lelkészek és tanítók énekkara.
2. Petőfi-óda: írta és szavalja Mécs László róm. kat. lelkész.
3. Petőfi-dalok: tárogatón játssza Séra János hardicsai ref. lelkész.
4. Vers Petőfitől: szavalja Juhász Imre ref. lelkész.
5. Petőfi-dalok: éneklő Kiss Jenőné úrnő.
6. Petőfi méltatása: írta és előadja Mécs László róm. kat. lelkész.
7. Petőfi-dalok: éneklő Dr. Ortutay Magda úrleány.
8. Vers Petőfitől: szavalja Tóth Endre ref. tanító.
9. Petőfi-dalok: éneklő Izsák Imre ref. lelkész.
10. Vers Petőfitől: szavalja Lőrincz Erzsébet úrleány.
11. Petőfi-dalok: tárogatón játssza Séra János hardicsai ref. lelkész.
12. Petőfi-dalok: előadja a felső-zempléni lelkészek és tanítók énekkara. Előadás után tánc reggel 6 óráig. Beléptidő: személyenként 10 korona. Tiszta jövedelem a nagykaposi magyar iskolák növendékeinek vizsgai jutalmazására létesítendő alakra fordítatik. Tisztelettel kérjük, méltóztassék a fenti irodalmi estélyre és táncmulatságra az engedélyt megadni.

Tisztelettel: Mécs László

Tárgy: Ladislav Mécs (recte Mártoncsik Jozef) és társai Nagykaposról Petőfi Sándor születése 100. évfordulójának megünneplése céljából 1923. január 1-jén rendezendő irodalmi estély és táncmulatság engedélyezése végett.

Végzés: A Belügyminisztérium 1919. február 6-án kelt 1461. számú rendelete, valamint az 1922. június 7-én kelt V. adminisztrációs rendelete értelmében a kérelmezőket kérelmükkel elutasítjuk.

Olvashatatlan aláírás

Ezen végzés ellen a kézhezvételtől számított 15 napon belül fellebbezés nyújtható be a megyei hivatalban Nagymihályon.”

Mécs mindössze 10 évig működött Kaposon, ám ez a korszak meghatározó volt az ungi katolikusok és nem katolikusok lelki fejlődésére is, mert erős szociális orientáltságú felfogása és példaadása legalább hitet sugárzott a nyomorban tengődőknek, s némi reményt is felcsillantott, hogy talán eljön egykor a sokat hangoztatott szociális megbékélés. Jóllehet a társadalmi és nemzeti egyenlőséget hirdető és szorgalmazó Mécs igen nagy megbecsülésnek örvendett otthon és határon túl, mégis voltak bizonyos feszültségek közte és a helyi egyházi vezetők között. E sorok írója azonban soha egyetlen hitelt érdemlő közlést nem hallott ezekről, ezért nem bocsátkozhat felelőtlen találgatásokba.

Mécs 1930-ban távozott városunkból, s azok, akik minderről hitelesen valla- ni tudnának, ma már nincsenek közöttünk.

(Részlet a szerző készülő monográfiájából)

SZÍNHÁZ

Miért nincs történelmünk, történelmi drámánk
– elmélkedés egy bemutató ürügyén

Közép-európai féregyorsok

„A történelem elsajátítása által az örökkévalóságba vetünkhorgonyt.”
(Cseres Tibor)

Pár évvel ezelőtt, amikor a nagybátyám meghalt, eladván a várgedei családi házat, még egyszer felmáztam a padlásra, s a búzászsákok és temérdek mennyiségű egérpiszok mellett tucatnyi halom régi újságot találtam. Új Szó, Tűzoltó, A Hét sorakoztak egymásra hanyva, s megannyi régi dokumentum és fénykép. S kihullott egy általam nem ismert lapocská is, a Jó Barát, amely a Csehországba kitelepített magyarok lapjaként látott napvilágot 1948–49 között. Rajta már megfakult, s többnyire olvashatatlan feljegyzések. Nem sokat tudtam apámék csehországi „kalandjairól”, apám nagyon keveset beszélt róla. Valahol a Moldva partján dolgoztatták őket, nagybátyám lábujja lefagyott, s egész életében sántított, nagynéném pedig szerelmével ott maradt, s ma is Kadaňban lakik, s nemhogy a gyerekei, de már ő sem beszél magyarul. Igaz, az elmúlt harminc évben nem is igen tartottuk a rokoni kapcsolatokat.

Történelemhiányos kor

Nem véletlenül idéztem ezen írás bevezetőjeként saját családom kivonatatos történelmét. Egy szlovák lap a pozsonyi Nová scéna legújabb cseh eredetű musicalbemutatóját kritizálva felteszi a kérdést: vajon kihez szól a darab. A fiatalok a cikk szerzője szerint ugyanis már nem ismerik 1968 történetét, s ezért számukra nem sokat jelenthet, s nem is igen érintheti meg az, ami a színpadon történik. Látszólag ugyanezzel érvelnek azok is, akik kritizálják Beke Sándor két rendezését, Gál Sándor A legnagyobb törpe c. darabjának és Dobos László a Földönfutók c. regényének színpadi adaptációját. Azt még értem, hogy amikor én középiskolás voltam, az 1980-as években, nem igazán lehetett arról a korról vallani, bár magyartanárom érdeme, hogy nem volt ismeretlen előttem Fábry Zoltán vagy Dobos László neve, s ő volt az, aki sokatmondóan megjegyezte, hogy egyetlen csehszlovák kommunista állami ünnepet érdemes megünnepeelnünk, február 25-ét, hisz ez a nap a mi szabadulásunk napja is. Bábí Tibort is idézve: „Ami gyalázat ért, eltörölték/ rólunk a februári nagy napok,/ aki üldözött volt és hontalan,/ mind, mind hazát kapott.” Nem igazán értettem ezt akkoriban... Trianon máig gyógyíthatatlan sebet ütött rajtunk, felvidéki magyarokon, de hogy Cseres Tibort, a kilencven éve született jeles magyar íróit idézem ismét, csak a

kibeszélés segíthet közös történelmi bajainkon. Ez az, amit vele ellentétben, a mi íróink, történészeink a mai napig nem igazán tartanak fontosnak, gondolván, hogyha nem beszélünk valamiről, akkor az nem is létezik. Hihetetlen, de ha valaki meg akar tudni valamit erről a közel kilencven évről, igen nehéz helyzetbe kerül. Legfeljebb általánoságok szintjén mozognak az ún. tényfeltáró munkák, s történelmi alapossággal megírt mű is alig létezik. Az első köztársaság egyetlen hiteles, kellő alapossággal megírt regénye Juhász János (Ján Hvozdič) Pókhálóban c. munkája, amelyet 1956 tavaszán (Budapesten) adnak ki, amely ma gyakorlatilag hozzáférhetetlen, s még A cseh/szlovákiai magyar irodalom (1997-ben megjelent) lexikona sem vesz róla tudomást. Szerzője persona non grata volt, s mintha még ma is az lenne. Holott nagy-nagy alapossággal megírt regénye nemcsak élvezetes olvasmány, hanem jelentős kordokumentum is, hisz szerzője hosszú évekig volt tagja a csehszlovák parlamentnek Prágában. 1945 óta ugyanúgy nem adták ki Szombathy Viktor munkáit (Zöld hegyek balladája, Elesni nem szabad, És mindenki visszatér) sem. Csak a napokban jelent meg L. Gály Olga regénye, amely a szlovákiai zsidóüldözést ábrázolja döbbenetes erővel. Hosszú évekig hallgatnunk kellett a kitelepítésekről is. Ezen csak a CSKP 1963-as határozata enyhített, amely elítéli a reszlovakizációt és a kitelepítéseket. Ekkor jelenhetnek meg azok a regények és dokumentumok, amelyek megpróbálják feldolgozni a feldolgozhatatlant. Rácz Olivér Megtudtam, hogy élsz, Dobos László szabálytalan trilógiája (Messze voltak a csillagok, Földönfutók, Egy szál ingben), Fábry megrázó memorandumuma A vádlott megszólal, s Mács József regényei, főleg az 1967-ben megjelent Adósságtörlesztés. 1968, s az azt követő konszolidáció ismét átírta a történelmet, s a történelemoktatást is. Trianon s a kitelepítések ismét a hamis internacionalizmus áldozatává esett, s a Cseres által hangoztatott kibeszélés helyett ismét az elhallgatás mozgatórugói vezéreltek bennünket. Ahogy Dobos említi a Földönfutókban, „Az embernek most saját nagy gondja van. A nyulak mehetnek hetedhét országba, megkereshetik Nyúlország-got, ahol mindenki nyúl, s a hivatalokban bajszos nagynyulak ügyelnek a rendre. Az útkereszteződéseken nyúlrendőrök állnak, nyúlpapok vannak és nyúlminiszterek, akik csendes bölcs szavakat ejtve értekeznek egymással.” 1989 után látszólag ismét megnyíltak a szellemi határok, kinyíltak a levéltárak kapui, Dobos regénye is megjelenhetett Budapesten is, de mintha egyre kevésbé érdekelné bennünket az, hogy hogyan is jutottunk el idáig. Az azóta eltelt tizenöt évben alig-alig tudhattunk meg valamit az ún. szocializmus évtizedeiről, arról, hogy akkoriban hogyan éltek az emberek. Se szépirodalmi munka, se történelmi léptékű feldolgozás nem született. Hogy csak házunk táján maradjak, nincs sajtótörténetünk, pedig az izgalmas képet adhatna az eltelt korszakról. Talán Mács József Öröködbe, Uram... c. regénytetralógiája az egyetlen történelmi krónika, amely gyorsan mítoszteremtővé is vált, ami nem az ő hibája. Csodálkozunk azon, hogy lassan rendszerváltó jobboldali politikusaink is visszasírják azt a kort? Sokan legyintettek, amikor Kassán Beke Sándor elhatározta, hogy tanáraink és nem létező drámaíróink helyett felmondja a történelmet.

Miért nincs cseh/szlovákiai magyar dráma?

Az elmúlt nyolc évtized talán legnagyobb adóssága irodalmunkban, hogy nem született meg a dráma. Ez így persze nem pontos, hisz az ötvenes években Egri Viktor legfőbb feladatának tartotta, hogy ezt a műfajt is bevezesse irodalmunkba, s meg is jelent egy drámakötete, amelynek néhány darabja (Gedeon ház, Ének a romok felett) magyar és szlovák színpadokon is jelentős sikert aratott. Színházi vezetőink el szokták ugyan mondani sajnálkozva, hogy ami nincs, az nincs, de sosem teszik hozzá, hogy ebben bizony elsősorban ők a ludasak. Nem véletlen, hogy Erdélyben és a Vajdaságban komoly drámaírói teljesítmények születtek, Sütő András, Székely János vagy újabban Kincses Elemér, Visky András, s a Vajdaságban Tolnai Ottó, Végel László színpadközelbe kerülhettek, s azok a társulatok felvállalták annak a kockázatát, hogy kisebbségi drámát színpadra vigyenek, pontosabban fogalmazva, felvállalták a bukás kockázatát is. Szlovákiában csak elvétve kapott színpadot hazai szerző, s kirívó példa, hogy a Komáromi Jókai Színház még annak az ódiúmat sem merte felvállalni, hogy a színház születésnapjára kiírt drámapályázat legjobb pályaművét bemutassa. Nem beszélve arról, hogy nem édesgette színpadközelbe legjobb íróinkat. Hiába írt az elmúlt időszakban drámát Fülöp Antal, Csehy Zoltán vagy Tőzsér Árpád, nem hogy az ő darabjaikat, de a még sikeres drámaíróvá érett Egri darabjait sem vették elő társulataink. Egyetlen színházi szakember volt, aki nyitni mert, és felvállalta a szlovákiai magyar drámát, Beke Sándor, aki annak idején Kassán is megpróbált lehetőséget teremteni (Gál Sándor, Gyüre Lajos), de Komáromban a Bástya Színházban is élt ezzel a lehetőséggel (Mészáros László).

Dráma helyett irodalmi színpad

Istenkísértő vállalkozás történelmi regényt színpadra írni, főleg akkor, ha az diametrálisan ellentmond a színpad törvényeinek. Dobos Földönfutók c. darabja tömény líra, amely ráadásul szinte egymástól független két szálon mozgatja a cselekményét, filmszerű vágásokkal lépked át korokon s helyszíneken. Két férfi találkozik véletlenszerűen húsz évvel az események után, s szép lassan, szinte egymás mellett elbeszélve felelevenedik egy közösség vészterhes korszaka. A pilóta Feketevízről jön, s azok közé a betelepülők közé tartozik, akik azért jöttek, hogy megbontsák az egységes magyar diaszpórát. De sorsa elválaszthatatlan a magyarságétól, akit maga az író képvisel, az ő kálváriáját kísérhetjük nyomon a harmincas-negyvenes években. Zsidótlanítás, háború, magyarüldözés, csempészés, mint egyetlen megélhetési forma, magyarországi kítaszítottság, hiszen sem itt, sem ott nem kellettünk. (Ne keressünk persze semmilyen párhuzamot napjainkkal.) Két megtört, csalódott férfi tér vissza a múltba, hisz csak így remélhetik, hogy a múlt feldolgozásával talán megtisztulhatnak.

Amire akkor volt igény, ma nincs. Beke Sándor mégis vállalta, hogy ellenmegy a korigénynek, de amíg Gál Sándor darabját igen sikeresen tudja revübe oltva fogyaszthatóvá tenni, addig Dobos szövege teljesen ellenáll a kísértésnek. Beke az egyszerűbb formáját választja a regény megfejtésének, a pilóta (a darabban Jaro) szerelmi kudarcát teszi meg az előadás vezérfonalának, s erre próbálja meg felépíteni az

előadást. Az író megismerősítő Boráros Imre nem is jelenik meg a színpadon (helyette a filmfelvételen olvas fel jelentéktelen és a darab felfejtése szempontjából lényegtelen passzusokat), s inkább szalagcímekben próbálja a történelmi hátteret felvázolni. Egyes szereplők sokkal nagyobb szerepet kapnak a regénybeli súlyukhoz képest, van, akinek a történelmét továbbírják, sőt visszamenőlegesen is megpróbálják az előzményeket felrakni, míg mások érdemtelenül elsikkadnak. Gallai Nelli szerepét dolgozza ki Beke Sándor a legpontosabban, s Varga Livia mintha csak lelépne a könyv lapjairól. Mellette az apját játszó Dudás Péter kap még lehetőséget a rendezőtől. A Jarót játszó Petrik Szilárdot ez az előadás is rossz formájában találja, nincsenek érintkezési pontjai az előadással. Gallainé szerepében Kövesdi Szabó Mária ezúttal önmaga marad, de igazából nincs is mit elmondania. A többiek viszont csak vázlatosan kerültek fel, vannak, akiket mint Szofer lébi és a lánya, akiknek Beke a múltját próbálja felfejteni, holott Dobos az ő későbbi tragédiájukat írja meg, amely kísértetiesen hasonlít az író és a kitelepített magyarok sorsára. A regényben kulcsszerepet kap Pallai, a csempész, aki az előadásban csak külsőségeiben jelenik meg, az ő igazi tragédiájáról is csak a regényből értesülhetünk. Így Pólos Árpád hiába tesz meg minden tőle telhetőt, lemaradunk a tragédiájáról. Ez lesz a sorsa Berei Erzsinek (Germán Livia) is, az író első szerelmének, akinek szintén egy nyúl farknyi jelent jut. A többiek csak statisztálnak, s nem felerősítik, hanem elmoszák a drámát. Beke Sándor rendezése inkább az irodalmi színpad eszközeivel él, túlszűfolja emberekkel a színpadot, s mintha ezt kérte volna a díszleteket és jelmezeket készítő Szőke Anitától is. A tüllfüggönyök által három részre osztott színpad tökéletesen alkalmatlan színházi előadásra, s a ki-bejövő szereplők csak felmondanak egy szöveget, de nincs módjuk annak részleges illusztrálására sem. Az előadáson nem segítenek a Gál-revüben bevált filmdokumentumok sem. A tüllfüggönyök miatt többnyire élvezhetetlenek, nem árulnak el semmit a kort nem ismerő nézőnek, s nem igazán tudom megfejtetni azt sem, hogy egyesek miért szerepelnek hol élőben, hol vetítve a színpadon. Az előadás drámának igen kevés, történelmi illusztrációnak pedig túl sok, s nemigen tud megfelelni eredeti céljának, hogy legalább részben megmutassa történelmünk egyik sötét, mégis fehér foltját a nagyérdeműnek.

Az viszont felettébb erénye az előadásnak, hogy soha ennyi protokollvendég és újságíró nem jelent még meg egy kassai premier bemutatóján, akik töredelmesen végigülték az előadást, és nem tüntettek már a szünetben a távozásukkal. Soha ennyi recenzio még nem született egy felvidéki bemutatóról, s ez talán reménnyel tölthet el bennünket. Dobos László regénye ugyanis megérdemelné, hogy a Sorstalanság c. Kertész Imre-opuszhoz hasonlóan ott legyen minden középiskolás könyvespolcán, s Vadkerty Katalin korszakos művéhez, valamint Ladislav Takáč összeállításához hasonlóan megjelenjék szlovákul is, figyelmeztetve, hogy a letagadott múlt nem segíti elő a jövő megértését, s nem biztos, hogy fogódzók és identitás nélkül túl tudjuk élni ezt az értékzavaros XXI. századot.

Juhász Dósa János

Eseménynaptár

MÁJUS

- 1900. V. 1-jén született Munkácsy Mihály festő
- 1960. V. 3-án született Hodossy Gyula költő, író
- 1825. V. 7-én született Antonio Salieri olasz zeneszerző
- 1880. V. 8-án hunyt el Gustave Flaubert francia író
- 1845. V. 12-én hunyt el Batsányi János költő,
a magyar felvilágosodás kiváló lírikusa
- 1935. V. 14-én született Révész Bertalan irodalomtörténész
- 1720. V. 15-én született Hell Miksa csillagász
- 1795. V. 20-án végezték ki Martinovics Ignácot, a magyar jakobinus mozgalom
és a róla elnevezett összeesküvés szervezőjét
- 1895. V. 21-én hunyt el Franz von Suppé osztrák zeneszerző
- 1890. V. 25-én született Várnai Zseni költő, író
- 1910. V. 27-én hunyt el Robert Koch Nobel-díjas német orvos és bakteriológus
- 1930. V. 27-én született John Barth amerikai regényíró
- 1910. V. 28-án hunyt el Mikszáth Kálmán
- 1960. V. 30-án hunyt el Borisz Leonyidovics Paszternak szovjet-orosz író, költő
- 1970. V. 31-én halt meg Fábry Zoltán író

Napló

REGÉNYPÁLYÁZAT CSOKONAIRÓL

Csokonai Vitéz Mihály életét és korát megidéző regény megírására hirdet pályázatot Debrecen Megyei Jogú Város Önkormányzata és a Debrecen Kultúrájáért Alapítvány. A kiírásra a világ bármely pontján élő, magyar nyelven alkotó írók jelentkezhetnek.

A pályaművek elbírálására és a pályázati kiírás meghatározására ötfős kuratórium alakult, melynek tagjai: Berta Zoltán, Kerényi Ferenc, Márkus Béla irodalomtörténészek, Simon Zoltán kritikus és Visky András kolozsvári szerkesztő, író. A bírálóbizottság csak új, sem egészében, sem részleteiben nem publikált műveket fogad el, melyek a mai prózai törekvésekbe szervesen illeszkednek és esztétikailag magas színvonalúak. Az önkormányzat a pályázat díjazására és lebonyolítására 5 millió forintos keretet különített el. A nyertes 2 millió forintos, a második helyezett egymillió, a harmadik félmillió forintos alkotói díjban részesül. Emellett a legjobb pályamunka megjelentetéséről a város gondoskodik, és fenntartja magának az első kiadás jogát. A regények beadási határideje 2006. július 1-je. Eredményt 2006 novemberében, a Debreceni Irodalmi Napok megnyitóján hirdetnek.

A pályaműveket nyomtatott formában, 2 példányban, jelíggel ellátva, illetve a szerző adataival (név, cím, elérhetőség) kiegészítve várják az alábbi címre:

Polgármesteri Hivatal Kulturális Osztálya, 4026 Debrecen, Kálvin tér 11.

További információk elérhetők a www.debrecen.hu honlapon.

TISZTA SZÍVVEL

József Attila felvidéki centenáriuma ünnepeire a költő születésnapján, április 11-én került sor Komáromban. A Szlovákiai Magyar Írók Társasága (és társrendezői) a Tiszti Pavilonban (a délutáni órákban) könyvbemutatóval egybekötött szimpóziumot tartott. Bemutatták az Én bámulok, hogy elmulok című szépirodalmi és képzőművészeti antológiát. A kötetet Tózsér Árpád Kossuth-díjas költő értékelte. Duba Gyula József Attila-díjas író a költő életművét méltatta, majd Kulcsár Ferenc Madách-díjas költő a Katedra szépírói pályázatát értékelte.

A Komáromi Jókai Színházban előbb felvidéki magyar képzőművészek József Attila ihlette alkotásait mutatták be. A kiállítást Szabó Kinga művészettörténész, a Képzőművészek Társaságának elnöke nyitotta meg. Majd Tiszta szívvel címmel ünnepi este került sor, melyen az ünnepi köszöntőt az ünnepség védnöke, Jókai Anna Kossuth-díjas író tartotta. Az emlékest keretében felléptek a színház művészei, akik József Attila műveit tolmácsolták.

A MAGYAR MŰVÉSZETI AKADÉMIA HATÁRON TÚLI TAGJAI

A sikertelen kettős állampolgárságról lezajlott népszavazást követően az 1992-ben (Makovecz Imre kezdeményezésére) 22 művész által létrehozott Magyar Művészeti Akadémia december 20-án hozott határozata értelmében – kifejezve a magyar művészet egységét és oszthatatlanságát – úgy döntött, hogy 45 új, az anyaország határain kívül élő

tagot fel vesz a soraiba. Az új tagok felvételéről az Akadémia március 12-i közgyűlésén döntött. Az ünnepi aktusra a Magyar Kultúra Alapítvány székházában április közepén került sor. A Felvidékről tíz alkotót vettek fel, név szerint: Ág Tibor népzenekutatót, Duba Gyula író, Gál Sándor költő, Grendel Lajos író, Krcho János építész, Mács József író, Nagy János szobrászt, Pásztor Péter építész, Rostoka László grafikust és Tózsér Árpád költőt.

FALUDY GYÖRGY A MAGYAR INTÉZETBEN

A költészet napja alkalmából a Magyar Köztársaság Kulturális Intézetének vendége volt (április 6-án) Faludy György Kossuth-díjas költő. Faludy György más felvidéki városokba is ellátogatott.

MÁRAI SÁNDOR ÉKEZETEI

Pozsonyban, a Brämer-kúria galériájában az író születésének 105. évfordulója alkalmából, április 7-én Márai Sándor ékezetek címmel kiállítás nyílt. A fotókat, dokumentumokat, kéziratokat és Márai-köteteket bemutató kiállítás szervezője a Szlovákiai Magyar Kultúra Múzeuma, a budapesti Petőfi Irodalmi Múzeum és a pozsonyi Egyetemi Könyvtár volt. A kiállítást Rudolf Chmel kulturális miniszter nyitotta meg.

A kiállítás címe az író 1965-ben megjelent regényére, a San Gennaro vére címűre utal vissza, mely nápolyi emlékeiből született és nagyon sok életrajzi elemet tartalmaz. Egyik fájó és örök problémája az otthontalanság, a hazátlanság élménye volt, ezért is őrizte, mint mendéket az anyanyelvhez való ragaszkodást. A „vasfüggöny mögül” jöttekre utal, akik nevéükön mindenféle jeleket, ékezeteket hordanak, s „egy napon feleszmélnek, hogy ékezet nélkül nem egészen azok a világban, mint régebben, amikor még ékezetük volt”.

KAROL WLACHOVSKÝ KITÜNTETÉSE

Mádl Ferenc államfő a Köztársaság Elnökének Érdemérmét adományozta március 29-én azoknak a magyar és külföldi állampolgároknak, akik életútjukkal, szakmai tevékenységükkel kiemelkedő érdemeket szereztek. A kitüntetettek között volt Karol Wlachovský író, műfordító, kultúrdiplomata, aki a magyar–szlovák kulturális kapcsolatok elmélyítéséért és a magyar irodalom szakavatott tolmácsolásáért vehette át a kitüntetést.

Gratulálunk a kitüntetettnek!

ELHUNYT KERTÉSZ ERZSÉBET ÍRÓ

Március 25-én, nagypéntek napján elhunyt Kertész Erzsébet József Attila-díjas író. Az író nő több mint félszáz, elsősorban történelmi nőalakokról szóló könyv szerzője volt, de ismertek és kedveltek voltak elsősorban a fiataloknak, ezen belül is a lányoknak írt regényei, az emlékezetes „csíkos könyvek”, melyen az olvasók több generációja nőtt fel. Nevéhez kötődik a Teleki Blankáról, Szendrey Juliannáról, valamint Kossuth Zsuzsannáról írott könyv is. Számos elbeszélés és mese szerzője volt. Bolgárból és oroszról is fordított. 96 éves korában érte a halál. *Kegelet emlékének!*

Megrendelőlap